

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Ugdymo mokslo institutas

Gabrielė Šapalienė

Švietimo kultūros studijų programa
Magistro darbas

**Vertybių ugdymas 11–12 klasių mokinių lietuvių kalbos ir
literatūros pamokose: mokinių požiūris**

Darbo vadovė: doc. dr. Vita Venslovaitė

Vilnius
2023

Santrauka

Vertybių ugdymas 11–12 klasių mokinių lietuvių kalbos ir literatūros pamokose: mokinių požiūris

Lietuvių kalbos ir literatūros pamokose siekiama ne tik išmokyti žinių, bet ir ugdyti vertybes. Vidurinio ugdymo kontekste tai yra daroma per programinių kūrinių analizę. Vis dėlto, keliamas klausimas, kokios vertybės išryškėja analizuojant kūrinius, juolab kai ne visi kūriniai atliepia šiandien dienos realybę. Skaitant kūrinius atsiveria ir interpretacijos galimybės, ne visada toleruotinos per pamokas rengiantis egzaminui. Kūrinių supratimas yra sąlygojamas gimtosios kalbos nulemto pasaulio suvokimo (nes literatūra yra žodinio meno rūšis), individualaus požiūrio į kūrinio žinutę, kuri visada ką nors pasako, konteksto. O vertybių supratimas, reikalingumas šiandien yra visai kitoks nei buvo seniau, tad kūrinių analizė vyksta šiuolaikiniu žvilgsniu. Tarp mokytojo, mokinio ir kūrinio užsimezga trivialus santykis, nes kūrinys suponuoja savo žinutę, yra tam tikro istorinio ir vertybinio konteksto atspindys, mokinys ateina su savo supratimu, vertybėmis, mokytojas atstovauja programą, taip pat renkasi, ką akcentuoti mokiniams, remiasi literatūrologų mintimis.

Atliktas tyrimas atskleidė mokinių požiūrį į skaitomus literatūros kūrinius, į vertybes, kurias perteikia kūriniai ir mokytojai. Taip pat, kad mokiniai skirtingai supranta kūrinius bei interpretuoja. Vis dėlto, jie atpažįsta kūrinių žinutes, tik ne visada jiems jos būna aktualios. Mokiniai norėtų, kad į juos būtų įsiklausoma rengiant programą, nes kai kurių programinių kūrinių skaitymas kartais atrodo neturintis prasmės, nes nesusieja su jų pasaulio supratimu.

Summary

Value Education of 11th–12th Graders in Lessons of Lithuanian Language and Literature: The Student Perspective

Lithuanian language and literature lessons aim not only to teach knowledge, but also to develop values. In the context of secondary education, this is done through the analysis of literature. However, the question arises as to what values emerge from the analysis of texts, especially when not all texts reflect the reality of today. Reading the works also opens up possibilities of interpretation that are not always tolerated in the classroom in preparation for an examination. The understanding of works is conditioned by the perception of the world determined by the mother tongue (since literature is a type of oral art), by the individual's attitude to the message of the text, which is always meaningful, by its context. And the understanding of values and the need for values is quite different today than it was in the past, so the analysis of literature is done from a contemporary perspective. There is a trivial relationship between the teacher, the pupil and the work of literature, because the work of literature implies its own message, it is a reflection of a certain historical and value context, the pupil comes with his own understanding and values, the teacher represents the curriculum, and also chooses what to emphasise to the pupils, based on the thoughts of literary experts.

The study revealed the students' attitudes towards the literary works they read, the values the works convey and the teachers. It also shows that pupils have different understandings and interpretations of the texts. However, they recognise the messages of the works, but they do not always find them relevant. Learners would like to be listened to in the design of the programme, as reading some of the programme's literature sometimes seems to make no sense because it does not connect with their understanding of the world.

Turinys

Įvadas.....	5
Vertybių samprata ir skirstymas.....	7
Vertybių ir ugdymo suvokimas šiuolaikybėje.....	15
Vertybės šiuolaikybėje	15
Šiuolaikinio ugdymo tendencijos	18
Vertybių ugdymas	24
Vertybių ugdymas Lietuvių kalbos ir literatūros programoje	31
Literatūros kūriniai	35
Tyrimo metodologija ir etika.....	42
Empirinio tyrimo rezultatai	44
Jurgio Savickio novelės „Ad astra“ interpretacija.....	75
Diskusija.....	79
Išvados.....	80
Literatūra ir šaltiniai	81
Priedai.....	83

Įvadas

Darbo naujumas ir aktualumas. Lietuvos švietimo įstatyme numatomas tikslas išugdyti asmeniui vertybines orientacijas, susijusias su dorumu, žinių siekimu, kultūros bei įvairių gebėjimų perdavimu, daugelio vertybių įdiegimu jaunam žmogui (3 str. LR švietimo įstatymas, 2022). Ugdymas, kaip kultūros faktas ir fenomenas, egzistuoja nuo seniausių laikų iki pat dabar. Individas nuolat sąveikauja su praeities ir dabarties pasauliais, ir iš jo santykių su aplinka kyla vertybių pajautimas. Vertybės žmogui rodo, kas kultūroje ar socialinėje aplinkoje yra svarbiausia. „Pedagogikos tikslas – aprašyti ir aiškinti ugdymo ir vertybių santykį pedagoginėje tikrovėje. Aksiologija nagrinėja vertybių funkcionavimą ir jų perdavimą (internalizaciją) ugdant žmogų, ugdytinio įvedimą į vertybių pasaulį“ (Vasiliauskas, 2005, p. 9). Kai aptariama vertybių vieta ugdyme, keliamas klausimas, ar vertybės yra objektyvios, ar subjektyvios, t. y., ar jos sąlygotos „gyvenimo duotos“ realybės, ar nulemtos individualių išgyvenimų, nusiteikimų, o jų reikšmės atskirtos nuo materialių objektų. Taip pat kyla klausimai, kokias vertybes svarbu perduoti mokiniam, kad tai garantuotų kartų tęstinumą, ar ugdyme išsiskiria vertybės ir perduodamos žinios, jei taip, kokios to pasekmės. Būtent todėl vertybių tema yra nagrinėjama tiek Lietuvoje, tiek užsienyje (Vasiliauskas, 2005).

Dabartiniais laikais stebima labai sparti vertybių suvokimo kaita, jauniems žmonėms rūpi visai kiti dalykai nei rūpėjo praeities kartoms. Visgi pačios vertybės nekinta, kinta tik požiūris į jas. Aramavičiūtė (2016) apžvelgia įvairius Lietuvos ugdymą, švietimą reglamentuojančius dokumentus ir pastebi, kad kokių nors būdu iškeliamą vertybių kismo ir stabilumo problemą. Ypač, kai laikomasi nuostatos, kad Lietuva, nors ir vis daugiau įsitvirtina Vakarų kultūroje, turi grįsti ugdymą ne tik Europos ir pasaulio vertybėmis, bet ir puoselėti savąsias, išlaikant tautos kultūros tęstinumą. „Tarp vertybių, ypač galinčių suaktyvinti asmens dvasinių, intelektinių ir fizinių galių plėtrą, reikšminga vieta skiriama dorinėms vertybėms“, Valstybės švietimo strategijoje 2013–2022 m. iškeliamas tautinis tapatumas, o „Lietuva 2030“ kalbama apie istorinę savimonę, savigarbą (siekiant išsireikšti per meną, kultūrą), ryšį su pasaulio lietuviais (ten pat, p. 11–12). „Tačiau nors panašūs ugdymo tikslai formuluojami Lietuvos ir daugelio kitų šalių švietimo koncepcijose ir programose, bet iš tikrųjų jie nepakankamai įgyvendinami“ dėl mokytojų nekompetentingumo, per mažo integravimo į mokomuosius dalykus ir kt. (Aramavičiūtė, 2016, p. 11–12).

Kadangi vertybių ugdymas didžiąja dalimi siejamas su lietuvių kalbos ir literatūros pamokomis, tad per skaitomus programinius kūrinius, mokiniai įgauna tam tikrų vertybių. Tik čia iškyla interpretacijos problema, nes egzamine ir mokykloje dažnai mokoma tam tikro, kanoninio teksto supratimo. Pamištama, kad „[t]ekstas išsiveržia už riboto autoriaus gyvenimo horizonto. Tai, ką reiškia tekstas, tampa svarbiau už tai, ką jį rašydamas norėjo išreikšti autorius“ (Ricoeur, 2000, p. 41). Taip pat svarbus ir kūrinių aktualumas, kad mokiniai noriai skaitytų knygas ir įsitrauktų. Kaip

teigė patys mokiniai, dalyvavę tyrime, į juos yra neįsiklausoma: <...> *dažniau reikia* <...> *tokių apklausų, <...> įsiklausytų į dabartinius mokinius, į dabartinę kartą. Kad vis būtų daugiau naujovių, kad ir privalomų kūrinių sąraše. Tarkim, pagrindiniai kūriniai galėtų likti, bet tiesiog kažkas keistųsi, nes kažkaip nesinori prie to pačio visą laiką užsilikti, nes <...> viskas labai keičiasi (I_4).* Keičiama lietuvių kalbos ir literatūros programa kelia daug diskusijų dėl programinių kūrinių vertingumo, prasmingumo, atsisakoma griežto programinių autorių sąrašo, tačiau daugelis autorių lieka tokie patys, o mokinių iškelta problema – neįsiklausymas į pačius mokinius – lieka nepakitusi. Šiame darbe nebus neriami į literatūrologų, mokytojų ar kitų švietimo ekspertų nuomos apie dabartinę ar būsimą programą, nes tai nėra moksliniai faktai ir tai labai nutolę nuo kūrinių esmės – ugdyti vertybes. Darbo autorės nuomone, tai pamiršta ir pačių pasisakančiųjų. Šiame darbe svarbu yra aptarti esamus Vidurinio ugdymo programoje privalomus kūrinius, pagal kuriuos mokėsi mokiniai nuo 2011 metų ir šiuos mokslo metus užbaigs pagal šią programą. Vertybių ugdymo, jų kismo tema nėra nauja, tačiau jų analizė per programos ir mokinių prizmę dar nėra nagrinėta.

Tyrimo objektas, problema, tikslas ir uždaviniai. Šio darbo **objektas** – 11–12 klasės mokiniai ir jų analizuojami programiniai privalomi kūriniai per lietuvių kalbos ir literatūros pamokas. **Problema** – kaip per literatūros pamokose nagrinėjamus kūrinius atsiskleidžia vertybių ugdymas? Ar tos vertybės, kurios yra perduodamos per literatūros kūrinius, yra aktualios ir svarbios šių dienų mokiniui? Ar yra aktuali dabartinė programa žvelgiant iš mokinių perspektyvos? **Tikslas** – išsiaiškinti, ar 11–12 klasės mokiniams yra aktualūs ir prasmingi programiniai privalomi kūriniai bei kaip jie prisideda prie vertybių ugdymo. Šiam tikslui pasiekti buvo išsikelti tokie **uždaviniai**:

1. Atlikti literatūros, susijusios su vertybių ugdymu per skaitomus kūrinius, analizę.
2. Išanalizuoti Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo programą ir atlikti privalomų kūrinių analizę ugdomų vertybių požiūriu.
3. Ištirti 12 klasės mokinių vertybių perėmimą per programinių kūrinių analizę.
4. Atlikti Jurgio Savickio novelės „Ad astra“ interpretaciją mokinių, darbo autorės požiūriu.

Tyrimo metodai.

- *Teoriniai* – mokslinės literatūros analizė.
- *Empiriniai* – 12 klasės mokinių interviu.

Darbo struktūra. Teorinėje dalyje aptariama vertybių samprata, įvairių teoretikų vertybių skirstymas, vertybių ir ugdymo suvokimo pokyčiai šiais laikais, vertybių ugdymas, Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo programa ir literatūros kūriniai įvairiais požiūriais. Empirinėje dalyje pristatomas tyrimas, jo analizė, pateikiama Jurgio Savickio novelės „Ad astra“ interpretacija mokinių bei darbo autorės požiūriu. Pabaigoje pateikiamos išvados ir literatūros sąrašas. Darbe yra 17 lentelių ir gale pridedami priedai.

Vertybių samprata ir skirstymas

Vertybių suvokimas ir skirstymas yra labai problematiškas, subjektyvus. Vieni vertybes supranta labai abstrakčiai, kaip anapusinę esybę, kiti kaip sąmonės reiškinių, nuotaikos išraišką, subjektyvų požiūrį į vertinimo objektą, dar kiti – kaip natūralią individo poreikių ir gamtos dėsnų išraišką. Dar sunkiau vertybes suhierarchizuoti ir atrasti, kas visiems žmonėms būtų aukščiau už kita. Pasak Bitino (1996), kadangi žmonės gyvena ne vien daiktų pasaulyje, bet dar tų daiktų reikšmingumo aplinkoje, tai visi objektai – potencialios vertybės, nes žmonija juos vertina pagal šiuos kriterijus: „gėrio ar blogio, grožio ar bjaurasties, tiesos ar melo, teisingumo ar skriaudos <...>[,] realybės objektai yra tai, kas egzistuoja, vertybės – tai, ko trokštama“ (Bitinas, 1996, p. 97). Troškimai yra labai įvairūs, todėl žmonės realybės objektus skirtingai vertina: vieni tą patį esinį laiko vertybe, o kiti ne. Nuo senų laikų diskutuojama, ar yra nešališkas kriterijus, kuris padėtų identifikuoti tikrąją, absoliučią vertybę (ten pat).

Kalbant apie vertybių kilmę, galima remtis Vasiliausko (2005) istorine prieiga: „Žmogus nuolat troško tobulėti, šimtmečius siekė tiesos, grožio, harmonijos, vertybėse įkūnijo tauriausius savo bruožus, ir jos <...> ilgainiui tapo sudedamąja individo ir visuomenės dalimi. Vertybės, kaip žmogaus santykis su būtimi, padeda jam orientuotis aplinkoje, atsirinkti iš aplinkos tuos <...> gyvenimo aspektus, kurie jam tampa subjektyviai svarbūs brendimo ir tolesnėje raidoje. Visi aplinkos objektai turi potencialios socialinės, kultūrinės, ugdomosios vertės. Pasaulio sklaida žmogaus sąmonėje per vertybes yra ontologinio pobūdžio, nes praėjusių šimtmečių susiformavusios skirtingų kartų, perduodamos iš kartos į kartą vertybės buvoja mumyse, jos įeina į mūsų būtį ir sudaro organinę mūsų pasaulėvokos visumą“ (Vasiliauskas, 2005, p. 8). Taip pat, vertės ir prasmės klausimas yra filosofinis, nes individui reikia atsakyti, kas jam svarbiausia yra gyvenime, koks jo vaidmuo pasaulio ir kitų atžvilgiu. Žmogus gyvena daiktų, reiškinių ir prasmų pasaulyje, todėl negali nevertinti vykstančių reiškinių, jis siekia rasti gyvenimo prasmę, prasmingai įsiliesti į materialųjį ir dvasinį pasaulį (ten pat).

Aksiologija tiria, kokia vertybių prigimtis, jų vieta realybėje, struktūra. Iki XIX amžiaus aksiologija buvo ta pati šaka, kaip ontologija (vienos filosofijos krypties objektai – būtis ir vertybės), o nuo XIX amžiaus buvo surastas naujas pasaulio sandaros požiūrio kampas – vertybių pasaulis kitoks, negu daiktų pasaulis, sąlygojamas priežasties-pasekmės ryšiu. Vertybės imtos nagrinėti kaip žmonių troškimų ir siekiamų tikslų objektas, suprasta, kad esinių vertingumas tai savybė, nesanti objektyvus faktas, bet nepaneigianti vertingumo. „Patį vertybės terminą pasiūlė vokiečių filosofas R. Lotcė dar XIX amžiuje; pažinimo teorijoje jį atitinka reikšmingumo sąvoka, kuria apibūdinama tikrovės objektų asmeninė, kultūrinė, socialinė svarba“ (Bitinas, 1996, p. 96–97). „Aksiologija ieško atsakymų į klausimus, kas žmogui vertinga, kurias vertybes iš daugelio prasminga pasirinkti“ (Vasiliauskas, 2005, p. 8–9).

Pasak R. Vasiliausko (2005), vertybė – tai daugiareikšmė ir sudėtinga, apibendrinta sąvoka, skirtingai suprantama ir traktuojama įvairių autorių. Vertybių prasmė – išoriniai ir vidiniai reiškiniai, aiškėjantys iš priešybių ir kontrasto. Paprastai apibūdinant vertybes vengiama konkrečių apibrėžimų ir ieškoma abstraktesnių sąvokų. „Vertybių internalizacijos lygmeniu tai reiškia, kad individas iš daugelio vertybių turi pasirinkti, jo manymu, svarbiausias, pasirinkti savitą elgesio būdą ir pagal šį pasirinkimą mokytis elgtis“ (Vasiliauskas, 2005, p. 10). Vis dėlto šis pasirinkimas tampa sudėtingas, nes iš daugelio gėrybių (pasak Vasiliausko (2005), gėrybė – „tai objektyvioji vertybių ypatybė, visa tai, kas žmogaus sukurta ir tenkina jo poreikius – kultūra, mokslas, technologija, menas“) būtina išsirinkti svarbiausias (ten pat). Kiekvienas žmogus renkasi vienas gėrybes ir atsisako kitų, atsižvelgdamas į savo gyvenimo būdą. Žinoma, kad egzistuoja vertybių, laikomų universaliomis, pavyzdžiui, gėris, tiesa, grožis, kurios vienija pasaulį. Šis universalumas ir objektyvumas sąlygotas to, kad žmogus turi išpildyti savo kultūrinius bei socialinius poreikius, kurie persidengia daugelyje tautų (Vasiliauskas, 2005).

Vasiliauskas (2005) vertybes aptaria 4 pjūviais:

- 1) **Poreikiai, interesai kaip vertybės.** Kalbėdamas apie šią grupę autorius pastebi, kad vaikai aplinkoje domisi ne visomis situacijomis, reiškiniais, bet tik tais, kurie jam atrodo patrauklūs, tad domėjimasis vienais objektais, o kitais ne, rodo, kad vaikų santykis su aplinka ir yra paremtas interesais bei troškimais, o tai lemia vaiko fizinę bei psichinę būseną, kelianti tam tikrus poreikius.
- 2) **Idealai kaip vertybės.** Vasiliauskas (2005) teigia, kad žmogaus tobulinimo idėja visada susijusi su idealistiniu būties suvokimu, kūrimu ateityje. „Krikščioniškojo tipo turinyje idealia vertybe laikoma Aukščiausioji būtybė, iš kurios kyla pagrindinės krikščioniškosios vertybės – tikėjimas, viltis, meilė, pagarba žmogui, gerumas. Meilė Dievui reiškiasi per meilę žmogui“, o jei žmogus neturi aukštų idealų, tuomet jo vertybes gali lemti geiduliai (Vasiliauskas, 2005, p. 15). Kadangi žmogui svarbu idealai, geresnė ateitis, tai ugdymas ir grindžiamas idealais, idealizuotų vertybių diegimu mokiniui.
- 3) **Tikslai kaip vertybės.** Tikslai ugdymui labai svarbūs, nes tai „numatomo rezultato matavimo instrumentas“, apimantis projektuojamas kompetencijas, gebėjimus, tobulėjimo sritis. Jie orientuoja jaunuolį į tam tikrą gyvenseną, moko dirbti, todėl „tikslų taksonomijoje vertybėms tenka išskirtinis vaidmuo, nes vertybė glaudžiai susijusi su žmogaus gyvenimo prasmės, galutinio tikslo paieška. Vieni ugdymo tikslai nukreipti į pažinimo rezultatus ir palyginti nesunkiai išmatuojami, kiti – į dvasinio ugdymo transcendentines vertybes, kurias išmatuoti gerokai sunkiau“, bet svarbu, kad tikslai būtų suderinti su mokinių ir tėvų asmeninėmis vertybėmis (Vasiliauskas, 2005, p. 15).

- 4) **Įsitikinimai kaip vertybė.** Per išgyvenimus ir turimus įsitikinimus, kurie savyje jungia žinias, emocijas bei pažiūras, vertybės sąveikauja su auklėjimu, nes patirtys žmogui nulemia vertybių reikšmingumą. Pasak Vasiliausko (2005), pats auklėjimas tik per vertybių prizmę tampa veiksmingas, o kiekvienas individas jam aktualius dalykus vertina remdamasis turimomis pažiūromis ir įsitikinimais, t. y., „[k]uo įsitikinimai gilesni, tuo tvirtesni vertybiniai sprendimai ir didesnės pastangos elgtis pagal pasirinktas vertybes“ (ten pat, p. 16). Internalizacijos plotmėje įsitikinimai pavirsta vertybėmis, kai jos yra laisvai pasirinktos iš kelių variantų, be to, yra pripažintos artimųjų bei vyresnių.

B. Kuzmickas (2016) vertybes dekonstruoja per vertinimo sąvoką, t. y. kaip žmonės visada ką nors vertina (žmones, aplinką, save pačius), o tą parodo jausmai, emocijos, nuotaikos bei išankstiniai, gilesni įsitikinimai, nuomonės. Sąmoningos ar dvasinės būsenos lemia, kad vieni dalykai individui patinka, jų nori, kiti nepatinka, jų kratosi, taip pat ir vienus veiksmus giria, kitus – smerkia. Autorius pripažįsta, kad vertybes, jų rūšis apibrėžti yra sudėtinga, o filosofinėje literatūroje požiūriai itin įvairuoja. Vieni autoriai vertybėmis laiko moralę, meną, religiją, kiti kalba apie estetines, etines vertybes, daug diskutuojama apie ekonomiką, nors joje ir atsirado vertės sąvoka, bet ji per daug susijusi su nauda, materialinėmis gėrybėmis, dar nesutariama dėl mokslo, kiek tai pažintinė veikla, kuri gali būti siejama su vertybėmis, kiek tai objektyvu, logiška, atsieta nuo vertybių angažuotumo (Kuzmickas, 2016).

Anot Kuzmicko (2016), aksiologinėje literatūroje prie vertybių priskiriamas „savitiksliskumo atributas“, kurį sunku paaiškinti. Lengva suprasti, kad estetinis pasigėrėjimas yra savaiminis meno tikslas, bet sunkiau suvokti, kad buvimą teisingam, ištikimam, draugiškam, gerbiančiam kitus žmogui liepia sąžinė ir todėl tai yra savaimė vertinga. Nors pačių žmogaus poelgių sandara savaimė nieko nesako apie jų dorovinę vertę, į dorovinio vertinimo akiratį patenka laisvi žmogaus veiksmai, mintys, norai, galintys būti reikšmingi ir visuomenine prasme. Galima kalbėti ir apie asmenybės bruožus – kilnumą, teisingumą, atsakomybę, drąsą ir pan., pasireiškiančius realiais veiksmais ir visa tai galima pavadinti vertybėmis (ten pat).

Žmogui vertybės reiškiasi dvejopai: „kaip specifinė, į siekiamybę nukreipta sąmonės nuostata“ ir „kaip tam tikrų, kultūroje susikuriančių sampratų, idėjų, įvaizdžių įsisąmoninimas ir vadovavimasis jais“ (Kuzmickas, 2016, p. 18–20). Kai teigiama, jog vertybės kultūroje susidaro kaip ideali savitikslė siekiamybė, atkreipiama tik į vieną vertybių problematikos sritį. Kita sritis rodo, kad internalizuojamos vertybės veikia kaip atskaitomybės ir vertinimo kriterijai, kurie sukuria atskirus principus, normas, taisykles, įrėmina žmonių veiklą bei bendravimą. Pats santykis net ir su tomis pačiomis vertybėmis kinta pagal lygmenis ir prioritetus skirtingose situacijose. Čia reikėtų nepamiršti ir to, kad vertybių samprata kartais yra išplečiama iki visiems geidžiamų dalykų, t. y., pasak M. Schelerio, gėrybių sampratos, kuri kai kurių teoretikų priskiriama prie žemesniųjų vertybių.

Viešajame diskurse išryškėja tendencija sumaišyti vertybes, jas materializuoti, o tai, anot Kuzmicko (2016), imama matuoti pinigais. Vis dėlto, nors kartais ir ištinka vertybių krizė, bet tikimasi, kad atėjus laikui žmonių vertybių suvokimas stoja į „teisingas“ vėžes. Pasak Kuzmicko (2016), žmonių vertybinė šerdis gyvuoja „banguojančiu“ ritmu, t. y. „būna vertybinio pakilimo, idealizmo ir heroizmo, būna ir pragmatinės veiklos metai“ (ten pat, p. 20).

Vertybės turi ir privalomybės aspektą – kai jos įsisamonintos, žmogų tiesiogiai arba netiesiogiai skatina ir įkvepia. Tai skiriasi nuo bendrosios visuomeninės privalomybės laikytis įstatymų, nes paklusimas išorinei drausmei be vidinio nusiteikimo gali sukelti dvasinį diskomfortą, o štai „vertybėms – ar tai būtų laisvė, ar teisingumas, ar estetinis idealas – angažuojamasi, dėl jų įgyvendinimo negailima pastangų, dėl jų aukojamasi. Vertybės, įsamenintos meno kūrinijų personažais, nesavanaudiškais poelgiais, istoriniais žygdarbiais mus žavi, kelia dvasią, žadina norą būti panašiems, ugdo asmenybę“ (Kuzmickas, 2016, p. 22–23). Nors realiame gyvenime yra atotrūkis tarp to, kam įpareigoja vertybės ir ką diktuoja konkreti tikrovė, visgi vertybių balsas ir tikrovės balsas yra vienas kitą papildantys veiksniai. Be to, Kuzmickas (2016), remdamasis kitais autoriais, įžvelgia, kad dažnai privalomybė, pareiga yra pirmesnė už vertybes, jos kuriamos žmonėms suvokiant pareigas ir jas vykdančias, bet nereiškia, kad vertybių nebelieka, jos toliau galioja ir keičiantis aplinkybėms atgauna galią.

Vertybių suvokimas ir hierarchija gali priklausyti ne tik nuo tam tikrų teoretikų suvokimo ir skirstymo, bet ir nuo skirtingų kultūrų, jų skirtingai aiškinamų pamatinių egzistencinių klausimų bei tapatumo suvokimo, kuris yra vienas iš pasaulio sandaros dalių, išreiškiančių unikalumą. Viena vertus, „[s]usidarė savitos tuos klausimus aiškinančios ir įprasminančios požiūrių sistemos ir jas artikuluojančios vertybės, tikėjimai, normos, skoniai. Tai, kas vienoje kultūroje yra gerbiama, palaikoma ir skatinama, kitose gali būti netoleruojama, smerkiama ir draudžiama arba laikoma tiesiog mažareikšmiais dalykais. Tačiau kad ir kiek bei kokių skirtumų būtų kultūrų vertybinėse sistemose, visoms joms yra būdingas bendras bruožas – ribų nežinantis universalumas, plaukiantis iš vertybių idealumo“ (Kuzmickas, 2016, p. 31–32). Vertybių universalumas slypi privalomybės matmenyje, kuris taikytinas ne tik kokio nors kultūrinio arealo gyventojams, bet visiems žmonėms. Vis dėlto, vertybių universalumui atsiranda ribų, kurios pasireiškia per kultūrinius skirtumus (tarkime, tikėjimo klausimai), nes skirtingi vertybiniai universalumai, esantys absoliučiai įsitikinę tiesa, sunkiai supranta vieni kitus. Vertybiniai pasaulėžiūros skirtumai sunkiai yra išvengiami net tose visuomenėse, kuriose yra ta pati etninė kilmė ar kultūra. Siekiant atrasti bendrų vertybių, svarbiu aspektu laikytinas taikus skirtingų kultūrų individų gyvenimas, sutarimas. Kita vertus, negalima pamiršti tapatumo, nes „būti kažkam“ tai reiškia išsiskirti, būti savitam, yra vertybė. Paties tapatumo sluoksniai gali būti skirtingi: individai, grupės, tautos, kultūros, netgi civilizacijos, bet kuriuo atveju reikia kalbėti apie sąmoningumą būti tokiam. Skirtingose kultūrose tapatumo suvokime susidaro skirtingi reikšmių

deriniai. Vienur kultūrinis tapatumas persmelktas religinio tikėjimo, o tai tampa pagrindinė vertybė, su kuria susietos ir kitos – doros, grožio, teisingumo vertybės. Kitur dominuoja tautiškumas ir aspiracijos. Kuzmickas (2016) apibūdindamas vakarietiškoji kultūrinį arealą, kuriam priklauso Lietuva, pripažįsta, jog kultūriniam tapatumo formavimuisi esminį poveikį padarė krikščionybė. Modernizmo laikotarpiu su kapitalizmu atėjo sekuliarizacija, todėl krikščionybės kultūrinė ir visuomeninė reikšmė gerokai sumenko, išaugo pasaulietiškoji vertybių reikšmė, tarp kurių ypač svarbus nacionalizmas, vėliau virtęs į politines ideologijas. Vis dėlto, sekuliarumas nėra toks senas, kad europiečių sąmonėje išnyktų įdiegtos per šimtmečius katalikiškojo ir protestantiškojo tikėjimų moralės normos, individo tapatumo struktūros: „[t]ai asmenybės, laisvės, atsakomybės, kaltės, atgailos, atleidimo, pareigos ir daugelis kitų moralinio bei pasaulėžiūrinio pobūdžio sąvokų ir vertybių, kurios slypi europietiškojo tapatumo sąmonės pamatuose. Didžiąja dalimi jos yra krikščioniškosios kilmės, nors daugelio žmonių sąmonėje yra praradę savo pirminį religinį turinį. Tad galima teigti, kad šiuolaikinėje europietiškojo tapatumo sąmonėje vyrauja pasaulietiškos (estetinės, teisinės, politinės) vertybės, kurių potekstėje slypi krikščioniškasis dvasinis paveldas“ (Kuzmickas, 2016, p. 124–126).

Vertybių sampratai turi įtakos ir istoriniai momentai. Kuzmickas (2016) įžvelgia Lietuvos visuomenei vertybiniu požiūriu padarytą sovietinės ideologijos įtaką, kai visos vertybės (socialinės, etinės, tautinės, estetiškos ir kitokios), atsidūrusios oficialiosios ideologijos kontekste, buvo modifikuotos pagal jos stereotipus ir prarado savo tikrąją prasmę. Nors viešajame gyvenime buvo vartojami esminės vertybės įvardijantys žodžiai – „tiesa“, „teisė“, „dora“, „garbė“, „sąžinė“ ir pan., tačiau iš tikrųjų tai buvo tik žodinė forma, pripildyta režimui reikalingo ideologinio turinio. Negana to, buvo sumenkinti žodžiai – „laisvė“, „valstybė“, „demokratija“, „tėvynė“ – jie įvardijo faktiškai kaip tik visiškai priešingus dalykus, o sakantis tokius žodžius žmogus galėjo būti kaip nors išvadintas ir netekti pasitikėjimo. Tokios vertybinės nuostatos atsispindi ir dabartyje, ypač vyresnėje kartoje, kuri nepasitiki valdžia, valstybinėmis institucijomis, įstatymus mato kaip kliuvinius pasiekti tikslą, situaciją lygina su praeitimi ir pan. (Kuzmickas, 2016).

Vertybiniu požiūriu svarbus ir sąmoningas tautiškumas, nes jei jis nėra reflektuojamas, tampa bedvasis, prilygsta savasties neturėjimui. Tiesa ta, kad tautinė sąmonė egzistuoja pavienių žmonių mąstysenose bei jausenose (tai žinojimas apie savo tautinę, pilietinę priklausomybę, socialinę kilmę), o to išraiška – konkretūs darbai ir poelgiai. Jei tautinė sąmonė visavertė, tuomet tautiškumas taps reikšminga vertybė, įprasminanti individo gyvenimą. Tam reikės valios ir noro konkrečiai bendrijai priklausyti, didžiulis tuo, jausti atsakomybę dėl jos likimo, visa tai perduoti palikuoniams. Pati tautinė sąmonė skleidžiasi kultūroje, pavyzdžiui, literatūroje, mene, filosofijoje, religijoje, įvairiuose istorijos ir kultūros paminkluose, muziejuose, bibliotekose ir kitur. Tvirtinant, jog tautiškumo vertybė savitikslių, neatmetama jos subordinacija kitoms kilnioms vertybėms – žmonijos

gerovei, tęstinumui, gynimui ir kitoms. Bet tai neturėtų būti suprantama kaip tautos individualumo „paaukojimas“, nes pati tauta save identifikuoja kaip bendras vertybes siekiantį įvykdyti subjektą. Tautiškumas kaip savitikslių vertybė nėra susijęs su išskirtinumu ar pranašumo paieška, jis kilęs iš pripažinimo, kad kiekviena tauta savo kalba, kultūra ir istorine raida yra unikali ir vienintelė, sudaro nepakartojamą ir nepakeičiamą kultūrinės įvairovės dalį. Vis dėlto, dabartinė tendencija rodo, kad civilizacija linksta į kultūrų vienodėjimą. Tautiškumo vertybės, kai jos vertinamos bendrai, nėra kažkas visiškai savito ir išskirtinio, t. y. atskirtos nuo moralės, meno, religijos vertybių. Priešingai, tautiškumas yra labiausiai sutampantis su šiomis vertybėmis, nes jos sava žiūra išreiškia ir apibūdina tautiškumą, kaip jungiančią ir viską apimančią idėją (Kuzmickas, 2016).

Vertybės sietinos ir su ribomis, nes jomis viskas pasaulyje apibrėžta (pavyzdžiui, erdvės ir laiko, kultūros, politikos, teisės, fizinės ir dvasinės), jos varžo, atskiria, apibrėžia priklausomybes ir socialinius vaidmenis, bet ir suteikia saugumo jausmą, formuoja tapatumus, išlaiko tęstinumą, išryškina vertybes. Ribos nėra tik kalbos ir logikos konstruktai, kurie padeda įsisąmoninti objektų egzistavimą, bet ir visuotinai priimtos normos. Kai kurios ribos, neprieštaraujančios fundamentalioms taisyklėms, gali būti peržengtos norint patirti ar sukurti kažką naujo. Tačiau jei ribos peržengiamos griaunant, neįsipareigojant, sulaužant visuomenės normas, tuomet sulaukiama atpildo – sąžinės graužaties. Žmogaus laisvės riba – kito žmogaus laisvė (Kuzmickas, 2016).

Visos vertybių rūšys yra savitos, savarankiškos, todėl sunku jas išdėstyti pagal hierarchiją. Tai svarbu ne tik teoriniu, bet ir praktiniu lygmeniu, nes individams nuolat reikia rinktis, išdėlioti tikslus pagal prioritetus. Norint išdėstyti hierarchiškai, reikia mąstyti apie vertybių mažesnę ar didesnę „vertę“, bet nesumenkinti jų lygiavertiškumo (Kuzmickas, 2016). Reikšmingiausia koncepcija, anot Kuzmicko (2016) ir Aramavičiūtės (2016), yra M. Schelerio (2001) vertybių hierarchijos sistema, sudaryta iš keturių grupių. Žemiausia grupė apima jusliškumo „malonumo“ ir „nemalonumo“ vertybes, kurios yra konkrečiausios ir lengviausiai pasiekiamos, tačiau greitai praeina. Antroje grupėje yra aukštesnės gyvenimo, arba vitalinės, vertybės, tokios kaip sveikata, ligos, jaunystė, senatvė, gyvenimas ir mirtis. Šios vertybės yra labiau susijusios su visaverčio gyvenimo siekimu. Trečioje grupėje yra dvasinės vertybės (sietinos su grožiu ir bjaurumu, teisingumu ir neteisingumu, tiesa ir netiesa¹), taip pat moralinės vertybės, kurios įgyvendinamos siekiant nemoralinių vertybių. Tačiau net ir dvasinės vertybės yra „nepilnos“ ir dažnai skatina žmones siekti aukščiausių – šventumo vertybių, kurios suteikia absoliutumo pojūtį ir palaimą (Scheleris, 2001 cit. iš Kuzmickas, 2016, p. 25–26; Aramavičiūtė, 2016, p. 31–32). Pristatęs dar kelis požiūrius Kuzmickas (2016), tikėjęs vertybių objektyvumu, teigia, kad kiekvienas, augdamas kaip asmenybė,

¹ Aramavičiūtė (2016) pastebi, kad „[k]iekvienoje pakopoje beveik prie kiekvienos vertybės čia pridėta ir jos priešybė, arba netikra vertybė ar net antivertybė. Tai kėlė ir tebekelia klausimą, ar galima į vieną gretą dėti pozityvius ir negatyvius vertinimus ir kokia yra jų riba“ (Aramavičiūtė, 2016, p. 31–32).

žmogus, susikuria ir savo vertybinę orientaciją, atitinkančią jo individualumą, gyvenimą, interesus, motyvuotą veiklą. Abstrakčioje schemoje vertybės labiau autonomiškos, kokybiškai apibrėžiamos pagal siekiamybes, o asmenybės pasaulyje sumažėja apibrėžtumas, nes nusistovi sava, nors ne visai stabili tvarka, kur vertybinės išvalgos gali susipinti, arba kaip tik nesusiderinti. Tai priklauso ir nuo to, kad žmonės nevienodai jautrūs ir imlūs vertybėms, turi individualių vertybinių nuostatų derinius, pavyzdžiui, „asmuo, jautrus menui, estetinei raiškai apskritai, gali parodyti mažai dėmesio etinėms vertybėms, ir atvirkščiai – tas, kuris griežtai laikosi moralės normų, gali pasirodyti esąs abejingas meninei raiškai, turėti prastą, neišlavintą skonį ir pan.“ (Kuzmickas, 2016, p. 27–30).

Aramavičiūtė (2016) pristatydama psichologus, tyrinėjusius vertybes, aptaria E. Sprangerį, kalbėjusį apie šešias vertybių rūšis (teorinės, ekonominės, estetiškos, socialinės, politinės, religinės vertybės), F. Adlerį, integravusį keturis vertybių sampratos tipus, M. Rokeachą, pateikusį išsamų 36 vertybių sąrašą, suskirstytą į terminalines (egzistencines, esmines) ir instrumentines (apimančias elgsenos ir veiklos principus, kintamąsias), pabrėžusį vertybių hierarchijos svarbą, S. Swartzą, sukūrusį vertybių modelį, kuriame įtraukė 10 motyvacinių vertybių tipų (nes tikėjo, kad labai svarbi yra motyvacinė vertybių įtaka individo ir grupės veiksmų atrankai), išdėstytą hierarchiškai, A. Maslow, vertybes sutapatinusį su poreikiais, išvelgusį hierarchiškumą („[g]alima sakyti, kad A. Maslow poreikių piramidės teorija tampa vertybių piramidės idėja“) ir kitus (Aramavičiūtė, 2016, p. 56–64). Prie itin svarbų indėlių edukologijai padariusių asmenų pristatomi I. Tamošaitis, pirmasis asmuo XX a. 3–4 dešimtmetyje, skyręs vertybes į tam tikras grupes ir teigęs, kad filosofija gali pagelbėti išspręsti jį ištikusios dvasinės krizės problemas, bandęs supažindinti su antropologine ir vertybių filosofijos problematika, S. Šalkauskis, apibrėžęs ugdomosios vertybės esmę, kurią tapatino su nuolatiniais ir sąmoningais mokinio nusiteikimais siekiamų gyvenimo tikslų, arba gėrybių, atžvilgiu, ir tai jam buvo „gerai suprasta fizinė galybė, tiesa, gėris, grožis ir Dievybė“ (Šalkauskis, 1992, cit. iš Aramavičiūtė, 2016, p. 73). Prie šiuolaikinių edukologų aptaria B. Bitiną, kuris skyrė du vertybės sąvokos aspektus: tikrovės objektų socialinis reikšmingumas (vertybė tai, ką žmonės vertina, kas jiems svarbu) ir subjektyvus reikšmingumas (žmogaus požiūris į objektyviai egzistuojančią vertybę). Aptaria ir L. Jovaišą (2007), kuris vertybę laiko kaip objektą, tenkinantį poreikius ir vertybę, kaip veiklos ar elgesio motyvą, tapatina su tuo, kas objektyviai ir subjektyviai reikšminga (taip skirsto ir vertybes). „Šiuolaikinėje edukologijoje taip pat teikiami ir nagrinėjami įvairūs vertybių hierarchijos pavyzdžiai“, bet nėra aiškių kriterijų, kurie leistų išskirti aukščiausią vertybę (ten pat, p. 73). Išanalizavusi keletą autorių Aramavičiūtė (2016) teigia, kad kaip ir kituose socialiniuose moksluose, taip ir edukologijoje iškyla vertybių apibrėžties ir atrankos problema, provokuojanti vertybinius konfliktus, tik čia problemos opesnės, nes kokios vertybės bus ugdomos, tokiomis ir vadovausis ateities karta.

Aptarus vertybių sampratą ir skirstymą išaiškėjo, jog vertybių suvokimas apima privalomybės, savitiksliškumo, ribų, kultūrų, istorijos ir kitus kriterijus. Vertybių skirstymo priegios irgi skirtingos, nes tai priklauso nuo analizės lauko, kaip yra vertybės suvokiamos bei vertinamos. Šiame darbe pasirinkta analizuoti Lietuvos edukologus, ugdymo filosofus, kurie kalba apie vertybes, nes taip siekta pažinti lietuviškąjį ugdomąjį kontekstą. Minėti autoriai vertybių aptarimo neatsieja nuo ugdymo, todėl tai labai susiję su lietuvių kalbos ir literatūros pamokų vertybių ugdymo lauku. Taigi, autoriai atskleidžia tokį vertybių supratimą, koks veikia ugdymo srityje.

Vertybių ir ugdymo suvokimas šiuolaikybėje

Dabartis yra neišvengiamų pokyčių, nestabilumo, naujovių metas. Natūralu, kad požiūris į vertybes yra kitoks, nulemtas šių dienų konteksto. Iš empirinio tyrimo dalies informantas aiškiai išsakė, jog tai, ką reiškė tėvynė ir laisvė tėvams, seneliams, nebėra tas pats jam: *Galbūt dėl to, kad nemačiau visų tų karo baisybių ir sovietinio režimo. Man Lietuva svarbi, bet nėra tokia svarbi, kad aš ją iškelčiau į pirmą vietą. Dabar man, kaip jaunam žmogui, yra svarbu, suprasti kas aš pats esu. Taip pat viena iš tų vertybių, kurios man yra svarbios, yra <...> saviugda, kas man irgi svarbu, ir aš apie tėvynę ir laisvę retai susimąstau. Man dabar, šiuo metu gyvenime daug svarbiau yra tai, kas vyksta mano viduje (I_1).* Keičiasi ne tik vertybių suvokimas, bet ir paties ugdymo, nes tradiciniai metodai bei sampratos nebeatliepia šių laikų mokinių poreikių, nesudomina jų, o kartu tai užkerta kelią jų išmokimui.

Vertybės šiuolaikybėje

Vertybių skirstymas, akivaizdu, yra nevienalytis, skirtingas. Šiais laikais yra dar sunkiau nusakyti, kokios vertybės yra svarbiausios ir kieno jos nulemtos. Kuzmickas (2016) apibūdina šiuolaikinės visuomenės vertybinę sąmonę kaip vartotojišką, nes nors tai nieko nesako apie tikrą gerovę, gyvenimo kokybę, bet vartojimas tampa asmeninio prestižo požymiu, paskata, į vartojimą turbūt linksta visų socialinių sluoksnių vertybinės nuostatos, mažoma fragmentiškai, menkai suprantami bendrieji dalykai, ypač nenorima realiai galvoti apie visuomenės gerį. Todėl tenkinant poreikius atsiranda naudos ir nyksta vertybinis kriterijus, nebesvarbus tampa vertybių savitiksliškumas, jos tampa tik priemonės. Kai nyksta vertybinis matmuo, žmogaus kaip asmenybės vertė taip pat išnyksta, kita vertus, vertybės tampa neveiksnios, nes nebespasireiškia jas įpareigojantis balsas. Nors vertybės nėra pamirštos, jos minimos įvairiomis progomis ir dažnai trūksta jų. Čia tampa svarbus tautiškumas, kuris padeda išlaikyti unikalumą, nes pasaulio kultūros vienodėjimas ekonomikos, finansų, technologijų ir kitose srityse palaiko ir plečia kosmopolitizmą, kaip atotrūkį nuo vietinių tradicijų ir tautinių vertybių (Kuzmickas, 2016).

Šiandieninėje visuomenėje matomos dvi skirtingos tendencijos. Pirmoji yra susijusi su vadavimusi iš senųjų priklausomybių – normų ir ribojimų, kurie grindžiami senąja vertybių sistema. Šie nusistatymai riboja asmenybės saviraišką. Tačiau yra ir antra tendencija, kurioje pasirodo naujos šių laikų priklausomybės, tokios kaip viešoji nuomonė, mada, kompiuteriniai žaidimai, internetas, narkotikai, lošimai ir t. t. Šios priklausomybės ne tik varžo žmogų, bet ir gali sukelti destruktivias pasekmes (Kuzmickas, 2016).

Aramavičiūtė (2016) teigia, kad ir seniau iki galo niekas negebėjo atsakyti, nuo ko vertybės priklauso ir dabar vertybės yra svarstymų, diskusijų objektas. „Pasirodo, kad ir šiuolaikinėje filosofijoje diskusijų ašimi taip pat dažnai tampa vertybių prigimtis, objektyvumas ir subjektyvumas,

amžinumas ir laikinumas, hierarchija, vertybių vaidmuo ir statusas žmogaus gyvenime“ (Aramavičiūtė, 2016, p. 21–22). Pasak Aramavičiūtės (2016), nuo seniausių laikų vertinga tai, kas yra susiję su tiesa, grožiu, gėriu, ir pagal tai skiriamos aukščiausių vertybių rūšys, po kurio laiko papildytos dar ir šventumu. Nors vėliau atsiranda įvairių vertybių klasifikacijų, bet jos tik sukongretina arba papildo sukurtas vertybių sistemas. „Vadinasi, vertybės terminas teiktinas tik ypatingos svarbos dalykams ar reiškiniams, turintiems teigiamą reikšmę pavienių žmonių ar jų grupių poreikiams, kreipiantiems į prasmingą veiklą, patenkinti“ (ten pat, p. 34–35). Todėl vertybės, kurios išreiškia idėjas, daro įtaką asmens gyvenimui, taip pat įveda įpareigojimą ką nors atlikti, pasielgti, nors tai nepaaiškinama realiais faktais (ten pat).

Atotrūkis nuo tradicinių vertybių didėja ir atsisakant tikėjimo. Krikščionybė anuomet apibrėžė vakarietiškos civilizacijos vertybių akiratį, tad drįstama teigti, kad sekuliarizacija, kurią lėmė kintantys gyventojų socialiniai sluoksniai (darbininkai, inteligentai ir kt., kuriems nebereikėjo Bažnyčios tradicinio ganytojiško poveikio), irgi yra šiuolaikinės europietiškos visuomenės reiškinys. Krikščionybė prarado turėtą išskirtinę reikšmę bei autoritetą dėl daugelio priežasčių, sumažėjo sakralumo reikšmė. Svarbiau tampa kasdieniškumas, praktiškumas, net vertybių hierarchijoje šventumas tampa tik kaip dvasinės kultūros reiškinys, tokia pati vertybė, kaip ir kitos. Gyvenimą skatina žemiškosios gėrybės – karjera, sėkmė, gerovė, atsitraukiama nuo gilaus mąstymo, padedančio siekti tiesos ir prasmės. Šiuolaikinis žmogus nemėgsta būti atitrauktas nuo gyvenimo „dabar ir čia“, savo gyvenimą tvarko ne pagal tradicines krikščioniškąsias vertybes, tokias kaip artimojo meilė, gailestingumas, nuolankumas, atgaila ir kt., o tikėjimo pokytis, nureligėjimas yra vienas iš sekuliarizacijos bruožų, nors pats tikėjimas nedingsta – tiesiog tampa asmeniniu išgyvenamu ryšiu su Dievu, negu per tarpininką – Bažnyčią. Religijos pasaulio aiškintojo funkciją perėmė mokslas, intelektualų gyvenimas iš vienuolyno perėjo į universitetus, sumaterialėjęs gamtos suvokimas panaikino gamtos sakralumą, paneigė viską, kas buvo mistiška, paslaptinga. Iš čia išaiškėja gana tolygi Vakarų kismo kryptis – mokslas, technika, pasirinkimo laisvė, komfortas, darbo įtampa tapo sekuliarios kultūros individo realybe, kiekybiškas mąstymas desakralizavo visuomenę, gamtą, kultūrą, iš dalies religiją, patį žmogų (jis nežino, ar kilo iš gamtos, ar Dievo). „Jeigu nebelieka paslapties ir „nieko švento“, o gėris ir grožis, tiesa bei kitos iškiliosios vertybės yra suprantamos tik kaip emocijų projekcijos, arba struktūros ir „mechanizmai“ – iš asmenybės taip pat lieka tik simbolių kodai, beasmenės sąmoninės schemos, nulemiančios individo elgesį“ (Kuzmickas, 2016, p. 71–73). Nesivaržantis žmogus neranda laimės dėl nuolatinės įtampos, skubėjimo, vienatvės, nuobodulio, narkotikų ar agresyvumo. Negana to, suvokiamas beprasmiškumas, nes mokslo ir technikos pažanga, pakeitusi religiją, neparodė naujų siekiamybių, galinčių papildyti tradicines vertybes, taip pat pasirodė, kad tai neša ne tik pažangą bei gerovę, bet ir pavojų, pavyzdžiui, kompiuterinės technikos informacijos apdorojimas. Mažėja ir pats mokslo, technikos pažangos prestižas, pasirodo daug

nuogaštavimų, skeptiškumo, ypač kai yra niokojama, teršiama gamta. Taigi mokslinis racionalus mąstymas, Kuzmicko (2016) teigimu, neprideda išminties, neugdo sąžinės, atsakomybės, didina globalias, sunkiai įveikiamas, problemas, mąstysena vis siaurėja, neapėpia pasaulio kaip visumos, todėl nesėkmė yra Dievo „išvaymas“ iš žmogaus ir kultūros. Nors ir medicinos, technikos bei socialiniai pasiekimai stipriai palengvino žmonių buitį, bet atsidūrus ribinėse situacijose (skurdo, kančios, vienatvės, senatvės, ligos, mirties akivaizdoje ir pan.) šių laikų žmonės tokie pat bejėgiai, kaip ir jų protėviai. Taigi, desakralizacija, šventumo panaikinimas sugriauna vertybių vertikaliają struktūrą, nuima pagrindą, prasiveržia vien naudos ieškojimas, smukdantis žmogų kaip asmenybę, tarpusavio santykių susvetimėjimas, žmogaus vienišumas, gyvenimo džiaugsmo trūkumas, tapatumo ieškojimas (ten pat).

Kai kalbama apie vertybes, svarbios tampa nihilizmo ir negatyvizmo sąvokos. Nihilizmas – tai neigimas ir atmetimas to, kas daugumai yra vertinga ir brangu. Nihilizmas ir negatyvizmas yra ne rūšies, bet laipsnio klausimas, priklausantis nuo situacijos. Pavyzdžiui, negatyvizmas susijęs su nepasitenkinimu dėl konkrečių dalykų ir kritikos išsakymu. Tačiau kai kritika nutaikoma į visuotinai priimtas vertybes kaip tautiškumas, moralė ar religija, tokia negatyvizmo apraiška gali būti vertinama kaip nihilistinio požiūrio padarinys. Kuzmickui (2016) neramu, kad jau kelis dešimtmečius nepriklausomoje Lietuvoje nihilizmas vis dar išsiskleidęs viešojoje nuomonėje ir žmonių savimonėje, o vakarietiška kultūra nepajėgi pakeisti šios žalingos pasaulėžiūros. Jis mano, jog tai yra dėl sovietinės okupacijos patirties, kuri ne tik neišblėso žmonių sąmonėje, bet vis dar pasireiškia tokiose gyvenimo srityse kaip ekonomika, politika ar moralė (ten pat).

Greene (1991) teigimu, nuo vertybių išaiškinimo labai pasikeitė kultūrinis kontekstas – tai besikeičiančios galios formos visuomenėje, didėjanti nelygybė ir vis sudėtingėjančios moralinės problemos. Technologijos ir su jomis susijęs techninis racionalumas vis dar pakeičia į vertybes orientuotus tyrimus. Filosofijoje ir socialiniuose moksluose pasikeitė tai, jog mažėjant pasitikėjimui abstrakčiais idealais, universaliais principais ir viskuo, kas rodo objektyvizmą, vis daugiau mokslininkų kreipiasi į atsitiktinumo ir reliatyvizmo sąvokas. Minėtas atsitiktinumas reiškia, kad vertybės, užuot egzistavusios kokioje nors idealioje sferoje, atsiranda tarp gyvenimo ir bendravimo. Jos atlieka įvairias funkcijas: matymo, kalbėjimo ir buvimo kartu, jos nėra tiesiog racionalūs konstruktai, atskirti nuo išgyvenamų situacijų, nuo patyrimo daugialypėmis formomis. Daugeliu prasmų naujasis reliatyvizmas yra atsakas į pliuralizmą ir kultūrų įvairovę mūsų visuomenėje šiandien (Greene, 1991).

Taigi vertybių suvokimo pasikeitimui turėjo įtakos daug veiksnių: tai visuomenės sąmonės pasikeitimas, tapimas vartotojiška, materialia, atsisakymas krikščionybės, technologijų, mokslo prioretizavimas, susvetimėjimas ir kita.

Šiuolaikinio ugdymo tendencijos

Kadangi kalbama apie dabarties laikus, svarbu patyrinti ir postmodernų požiūrį į švietimą, mat šiuolaikybė neatsiejama ir nuo kai kurių postmodernizmo idėjų. Edwardsas ir Usheris (1994) teigia, kad kalbant apie postmodernumą, negalima pateikti galutinės perspektyvos, juk postmodernybė apibūdina pasaulį, kuriame žmonės turi išsiversti be konkretumo. Tai sparčių pokyčių, nestabilumo pasaulis, kuriame žinios nuolat kinta, o reikšmės plaukia be tradicinių informacinių žinių ir tikėjimo neišvengiama žmogaus pažanga. Tačiau reikšminga tai, kad postmodernybėje neapibrėžtumas, koncentracijos trūkumas ir prasmės pokytis suprantami kaip reiškiniai, kuriuos reikia priimti, o ne atmesti (Edwards & Usher, 1994).

Švietimas nelengvai įsilieja į postmodernų būvį, nes ugdymo teorija ir praktika remiasi tradicijomis. Pats ugdymo pagrindas ir pedagogų vaidmuo remiasi humanistine idėja apie individą, kuris turi įgimtą potencialą tapti motyvuotas ir savarankiškas. Todėl ugdymo užduotis buvo suprantama kaip padėti realizuoti šį potencialą, kad žmonės taptų visiškai savarankiški ir galėtų įgyvendinti savo valią. Taigi švietimui skiriamas pagrindinis vaidmuo formuojant tapatybę. Švietimas visomis savo formomis yra glaudžiai susijęs su žinių kūrimu ir sklaida. Postmodernistinis požiūris ne tik meta iššūkį besimokančio subjekto sampratai, bet ir yra iššūkis esamoms žinių sampratomis, struktūroms ir hierarchijoms. Pats švietimas išgyvena pokyčius, susijusius su tikslais, turiniu ir metodais, kurie patys yra postmodernaus neapibrėžtumo aspektas. Diskusijos dėl ugdymo turinio, pedagogikos ir ugdymo organizavimo rezonuoja su postmodernizmo iššūkiais, tačiau dažnai be refleksinio postmodernios pozicijos supratimo. Taigi postmodernizmas tampa mokymo programos dalimi, įtraukta į šiuolaikinę ugdymo praktiką, tačiau nerekonstruojant mokymo programos. Priešingai, tarpdiscipliniškumo ir patyriminio požiūrio į mokymą ir mokymąsi tendencijos gali būti vertinamos kaip pokyčiai, vykstantys postmodernizmo įtakoje. Kitaip tariant, nėra vieningo postmodernaus švietimo diskurso. Nors postmodernusis požiūris daro įtaką švietimui, bet jis nesuteikia galutinės perspektyvos, patvirtintų naujų mokymo(si) organizavimo nurodymų bei metodų. Jis gali tik pasiūlyti būdą kitaip pažvelgti į švietimą kaip į socialinę praktiką, į ugdymo procesus, tokius kaip mokymasis ir mokymas. Postmodernizmas primena, kad žmonės kuria savo pasaulį per diskursą ir praktiką, todėl, esant kitokiam diskursui ir kitokioms praktikoms, viskas gali būti kitaip – „tikrovė“ gali skirtis. Taip pat paminėtina, kad postmodernioji perspektyva kvestionuoja vienos ir nedviprasmiškos „tiesos“ sąvokas. Negana to, dažnai manoma, kad visos tiesos atsispindi mokslo, faktų pasaulyje, o visi kiti žinių šaltiniai, tarp jų ir literatūra, nuslopsta, nes neturi tikrojo tiesos statuso (Edwards & Usher, 1994).

Švietimo keliami klausimai, stipriai veikiami humanistinio diskurso ir Apšvietos vertybių, apie pažangą, laisvę, kontrolę, netikėjimą, planetos naikinimą dėl pažangos yra neišvengiami šiandien. Anot Edwardso ir Usherio (1994), taikydami postmodernų požiūrį, per kritinį dialogą su

kitais ir su tekstais galima atsiverti visoms švietimo tradicijų atmainoms, atpažinti, ką jie turi vertingo. Mąstyti postmoderniai reiškia iš tikrųjų suabejoti teorijos santykiu su praktika, todėl labiau nei bet kada švietimui reikia kritinio skepticizmo ir tinkamo neapibrėžtumo laipsnio, o didelis dėmesys turi būti skiriamas būtinybei kruopščiai dekonstruoti teorijas ir diskursus, kuriuose yra švietimo praktika (Edwards & Usher, 1994).

Kad švietimas keičiasi, pastebi ir Lietuvos ugdymo tyrinėtojai. Duoblienė (2002) teigia, kad „[š]iandienos Lietuvos edukologų žodyne vis dažniau aptinkame sąvokas: pokyčiai, nenutrūkstamas mokymas, procesualumas, interpretacija, pliuralizmas, diskursyvumas, reliatyvumas, susitarimas, polilogiškumas ir kt. Visos jos rodo naujo žodyno, priskiriamo postmoderniai visuomenei, skverbimąsi į švietimo institucijas“ (Duoblienė, 2002, p. 248). Apžvelgusi Lietuvos mokyklose esančias bendrąsias programas Duoblienė (2002) mano, kad jose akcentuojamas savarankiško moksleivių mąstymo, kritiškumo, reflektavimo lavinimas, o šiuolaikiniai filosofai mokinių ugdymą suvokia kaip mokymą susikalbėti, dalyvauti diskurse, suprasti tekstą, tačiau nėra vienintelio atsakymo ar metodo, kuris būtų itin gerai pritaikomas ugdyme. „Mąstyti postmoderno teorijoje reiškia kvestionuoti „taikymo“ tinkamumą pagal tai, kiek teorija, mintis ir analizė atitinka praktiką. Švietimui reikia rūpestingos teoretizavimų dekonstrukcijos ir diskurso ugdymo praktikos viduje“ (ten pat, p. 249).

Lietuvos pedagogikos retrospektyvoje sutinkamos įvairios filosofinės nuostatos, kaip idealizmas, marksizmas, pragmatizmas, socialinis rekonstrukcionizmas ir kt. Tarp jų dar aptinkamos ir kitos filosofinės mokyklų idėjos. Visgi praeities nuostatos svarbios tiek, kiek padeda interpretuoti šiandienos ugdymą, susiduriantį su didele kaita, naujovių gausa, įvairių paradigmų nesuderinamumu švietimo dokumentuose, kai siekiama vaiko unikalumo, bet dar ir ugdytinio matavimo, skatinama laisva teksto interpretacija, bet ir reikalaujama rasti universalias prasmes. „Lietuvos ugdymo teoretikai jau antrą dešimtmetį sprendžia keblias situacijas, susidarančias dėl eklektiško ugdymo filosofijos taikymo. <...> Tokie eklektiškų ir prieštaringų nuostatų derinimo atvejai dažną švietėją visiškai paklaidina, o labiau susipratusius – erzina ir provokuoja aktyviau pasisakyti už švietimo aiškumą ir skaidrumą, dar kitus – už nuolatinės vertybes ir „tikrą“ realybės pažinimą. Norima gražinti tai, kas prarasta: objektyvumą, užtikrintumą, kontrolę, drausmę, pagarbą mokytojui. <...> Tokią situaciją iš dalies galima apibūdinti kaip neapibrėžties situaciją, kitaip – postmodernią“ (Duoblienė, 2011, p. 87–88). Šis Lietuvoje įsivyravęs „postmodernumas“ siejamas su nuolatinė neapibrėžties situacija, kai sunku susiprasti dėl per greitų tempų bandant taikyti edukacines naujoves, gal net netiksliai, neteisingai. „Dabarties ugdymo ypatumais dažniausiai vardinami *neapibrėžtumas ir reliatyvizmas* (tiesos, vertybių, pažinimo, vertinimo), kurį paskatino mokslo revoliucija. Su tuo susijusi ugdymo *turinio sumaištis*. Ji atsiranda dėl naujų teksto perskaitymo būdų, naujų ugdymo prioritetų – kompetencijų ugdymo, naujų socialinių iššūkių, atsirandančių dėl gyvenimo tempo, ir

„gimdančių“ daug aktualių temų, dėl naujų ideologijų ir globalios ir lokalsios politikos derinimo. Čia išryškėja naujos komunikavimo ir ypač kalbėjimo nuostatos – *ironija* ir jos lydima savirefleksija, taip pat vardinamos kaip dabarties ypatumai. Ir galiausiai dar vienas ypatumas – *autoritetų praradimas*, kurį švietimas išgyvena itin skausmingai“ (Duoblienė, 2011, p. 89).

Lietuvos edukologams stengiantis objektyviai apžvelgti ugdymo situaciją, įvardinti prarastas arba privalomas ugdyti vertybes ir kreipti švietimą pozityvia linkme, vis tiek toliau naratyvo nepasislenkama, žygiai sugrąžinti jaunimo dvasingumą prasideda ir pasibaigia tekstais. Kadangi dvasingumas nebus gražintas nustekenta švietimo realybe, Duoblienė (2011) siūlo išgirsti postmodernistus, kviečiančius „ižvelgti situacijų nevienodumą ir pirmiausiai pasistengti reflektuoti save. [Tačiau] [v]ertėtų priimti domėn ir tai, kad švietimiečiai, kuriantys Lietuvos švietimo ateitį, yra sovietmečio pedagogikos auklėtiniai, taigi savirefleksija visai brandaus amžiaus ar vyresniajai pedagogų kartai, kad ir kokia ji būtų šviesuoliška, nėra labai priimtina ir savita. Ir tai, žinoma, yra problema“ (ten pat, p. 94–95).

Švietime svarbi disciplina – psichologija, nes ji gali įvardyti ir nustatyti normas bei besimokantįjį paversti aktyviu prasmų kūrimo subjektu. Pirmuoju atveju, įvardijant individą pagal mokliškai patvirtintus gebėjimus ir elgesio būdus, sukuriama mokinio norma, pagal kurią veikia švietimo praktika, jai dar suteikiama įrodymų, kurie dar labiau sustiprina psichologijos „tiesą“, kuriama per ugdymo praktiką. Tačiau tai yra praktika, kuri sukūrė elgesį, todėl įrodymai apie normos egzistavimą yra užtikrinti. Taigi „tiesos“ apie vaiko prigimtį nėra objektyvūs tikrovės aprašymai apie tai, kas egzistuoja natūraliai, o konstruojamos pačių mokytojų. Kai kalbama apie mokinį kaip aktyvų prasmų kūrėją, neatsiejama refleksija. Žvilgsnis į save ir „tikrojo savęs radimas“ yra tai, ką humanistinė psichologija įgalina padaryti, o tai, kas atsiranda, yra savęs pažinimo forma, apimanti savęs stebėjimą ir nuolatinį savęs vertinimą, lyginant su normomis, kurios pačios, matyt, yra sukurtos (Edwards & Usher, 1994).

Edwardsas ir Usheris (1994) tvirtina, kad norint suprasti šiuolaikinius švietimo pokyčius, reikia įsigilinti į patirtinio mokymosi sampratą. Anksčiau buvo teigiama, kad švietimas susijęs su proto ir autonomijos ugdymu, o dabar jie siūlo, kad švietimas būtų perteikiamas kaip troškimo ugdymas per patirtį. Patirtinis mokymasis suteikia ryšį, leidžiantį suprasti perėjimą nuo pagrįsto proto ugdymo prie atviro ir nenumaldomo troškimo ugdymo, kitaip tariant, nuo modernaus iki postmodernaus. Patirtinio mokymosi metu pripažįstama, kad reikia susitelkti į prasmę, troškimą (Edwards & Usher, 1994).

Anot Duoblienės (2011), švietimo specifikos kismui daro įtakos Usherio ir Edwardso išvelgtos ugdamos opozicinės nuostatos, pavyzdžiui, individualizacija ir socializacija, natūra ir kultūra, tikrovė ir simuliacija, mokymas ir mokymasis, netgi mokytojas ir mokinys ir t. t., nes anksčiau jos buvo aiškiai apibrėžiamos ir suvokiamos, o dabar jų išgryninti neįmanoma, visur esti

dvyliptumas ir opozicijos kinta. Todėl ir sunku suformuluoti aiškius ugdymo tikslus bei uždavinius, principus (Duoblienė, 2011). Postmodernistiniu požiūriu visi yra žinių kūrėjai, bet per dalyvavimą ir patirtį, o ne atsiribojimą. Čia patirtis yra ne iš anksto suteikta, o nuolat konstruojama ir rekonstruojama. Su tuo susijęs besikeičiantis švietimo specialistų vaidmuo. Mokytojai kultūriškai sukonstruoti kaip „žinantys“, kaip tie, kurie užpildys trūkumą ir taip ves mokinius nuo nežinojimo prie žinių. Tačiau ši konstrukcija yra kvestionuojama, nes neįmanoma manyti, kad mokytojai turi neišsenkamas žinias, neįmanoma būti mokytoju be besimokančiojo. Veikiau reikia atsisakyti „žinančiojo“ pozicijos, pripažįstant ir savo žinių trūkumą, ir kad paties mokymasis niekada nėra ir nebus baigtas. Užtuot būdami žinių šaltiniais / gamintojais, jie tampa pagalbininkais, padedančiais kurti ir interpretuoti kitų sukurtas žinias. Prasmė kuriama per patirtį, o ne tiesiog perteikiama ja (Edwards & Usher, 1994). Reikia pripažinti ir dar vieną aspektą, dabartinė visuomenė, branginanti asmens teises ir laisves, yra nepaveikiama mokytojo autoriteto galia paremtų edukacinių tekstų. Tad reikia permąstyti ne tik nesuprantamus ugdytiniams, netgi visiškai atmetamus tekstus, nes jie neatitinka generacijos kalbėjimo, bet ir mokytojo-mokinio santykį. Literatūroje apie ugdymą vis daugiau atsiranda siūlymų tartis ugdytojui su ugdytiniais dėl įvairių aspektų: turinio, metodų, vertinimų, laisvių, alternatyvų ir t. t. Apskritai, mokykloje, ugdymo turinyje vyravę autoritetai netenka galių dėl demokratiškumo plėtros ir humanizmo filosofijos, globalizacijos. Įvairių teoretikų nuomone, dažnai mokytojai apsieičia vietomis su mokiniais, kai mokiniai tampa mokytoju, ir mokytojas mokiniu informacinių technologijų įvaldymo kontekste, tad mokytojai tampa mažiau reikšmingi ugdymo procese, taip pat praranda įtaką informacijos valdyme, nes ji prieinama ir pasiekama visiems padedant technologijoms. Situacijos negelbėja ir atsinaujinanti mokytojų karta, nes tai vis tiek lėtesnis procesas nei technologijų tobulėjimas. „Mokytojui belieka susitaikyti su padėtimi, kad jo dalykinė kompetencija dažnai susilygina su mokinio, o kartais jo ir pralenkiama“ (Duoblienė, 2011, p. 104–105).

Švietimiečiai, anot Duoblienės (2011), sprendžia ir ugdymo turinio problemą, bando suderinti akademinį (konservatyvų) požiūrį su aiškiomis, žinotinomis tiesomis, ir atsinaujinimo žiūrą, kai ugdymo turinys siejamas su praktiniu požiūriu į gyvenimą, aktualia socialine, asmenine ugdytinio perspektyva. Keista tada, kai turinys, kuriame deklaruojama laisvė žinių, patirčių kaupimui jungiant tai į visumą, stabdomas dėl jau „paruoštų“ žinių, kurių reikalaujama per atsiskaitymus. Ir nors labiau deklaruojamas konstruktyvus požiūris, ypač nacionaliniuose, Europos švietimo dokumentuose, parengti išsilavinimo standartai pritaria konservatyviam požiūriui. Standartuose siekiama žinių susietumo su kognityviniu, praktiniu gebėjimu, kryptama šiuolaikiškumo link fiksuojant gebėjimus, akademiniam turiniui, bet postmodernioje visuomenėje apskritai yra pasenusi standarto idėja (Bendrojo lavinimo programos ir išsilavinimo standartai, 2002, 2003, cit. iš Duoblienė, 2011, p. 96–97).

Vis dėlto, tam tikros kontrolės turiniui reikia, kad švietime neįsivyratų anarchija, tam padėtų turinio „griaučiai“. Dabar į besimokantįjį orientuotas mokymasis, individualių mokymosi programų derinimas, švietimo ir mokymo įstaigų vertinimas, besimokančiųjų orientavimo ir konsultavimo poreikis sudaro esminę kompetencijos diskurso dalį. Vis dėlto, kompetencijos diskursas kritikuojamas dėl to, kad numatytos kompetencijos atspindi siaurus darbdavių interesus, kurie neatliepia kompetencijų, reikalingų gyvenimui (Edwards & Usher, 1994). Taigi norint sukurti ugdymo turinio rėmus nepakanka žinias pakeisti kompetencijomis (Power, 1982, cit. iš Duoblienė, 2011, p. 97). Duoblienės (2011) teigimu, pastaruoju metu švietimas blaškosi tarp žinių ir kompetencijų, atsisako apibrėžto turinio idėjos, kaip pasenusios, pereina prie šių laikų kompetencijų ugdymo konstrukto, bet neįtaria, kad tai turės tarnauti tai pačiai socialinei reprodukcijai. „Mat per disciplinų siejimą su praktinėmis kompetencijomis, dažnai dirbtiniais žinių, kurias vis sunkiau kontroliuoti, pakaitalais, švietimo reformuotojai naujais kompetencijų ir gebėjimų aprašais apriboja asmens gebėjimus ir kartu pasilieka galią kontroliuoti tai, kas jau legitimuota. Viena vertus, galima sakyti, kad tokiu atveju jokios turinio sumaištis nėra. Bet sumaištis čia vis dėlto atsiranda dėl įprastos perskyros žinojimas / gebėjimas neapčiuopiamumo. Gebėjimų matavimas tampa sunkiai paaiškinamas, nors gana lengvai kontroliuojamas, kuriant pačius įvairiausių gebėjimų, įgūdžių skaidymo konstruktus <...>. Be abejonės, kompetencijų ir gebėjimų atsiradimas – tai naują gyvenimo sąrangą ir jos plėtotę rodantys pozityvūs reiškiniai. Tačiau mažai paisoma to, kad naujajai sąrangai reikia ir naujų priėgų. Su gebėjimais ir kompetencijomis negalima elgtis taip, kaip kadaise elgtasi su žiniomis, jas rūšiuojant“ (Duoblienė, 2011, p. 98). Mąstant apie naujus gebėjimus, kurių reikia dėl skubios socialinės kaitos, naujų žinių neatsisakoma, jos vis dar kaupiamos ir turinys plečiasi, todėl prasideda integruojamosios programos (pvz., informacinio raštingumo), derinamos su pagrindiniu turiniu, bet ne visi mokytojai geba integruoti, tam reikia pastangų, todėl kartais tokios programos padedamos į šoną (ten pat).

Dabartinis ugdymo turinys nesisieja su pasauliu, kuriame gyvena vaikai, per technologijas jie visai kitaip gauna informaciją, kuria kitokią mąstymą. Naujosios technologijos jiems savaime suprantamos, kaip protėviams buvo rašalinis ar tušinis rašiklis, kartais, virtualybė tampa brangesnė nei realybė (Postman, 1996, cit. iš Duoblienė, 2011, p. 99–100). Ne išimtis ir lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo turinys – jis taip pat yra nutolęs nuo šiandienos vaiko, jam nebeina suprasti gramatikos logikos ar kitų sričių. Lyotardas laikosi nuomonės, kad technologijų poveikis neišvengiamai daro įtaką žinioms, ypač žinių kūrimo (tyrimo) ir perdavimo (mokymosi) būdai. Žinios yra tiriamos ir kuriamos tokiais būdais, kurie įmanomi tik plėtojant technologiją, kuri savaime daro įtaką kuriamų žinių formoms. Asmenys gali pasiekti informaciją ir per savo kompiuterius gali bendrauti su kitais, nedalyvaudami įprastose mokymosi erdvėse. Kompiuterių plitimas iš tikrųjų daro įtaką žinioms, nes jos turi būti tokios formos, kurią būtų galima kompiuterizuoti. Tai taip pat turi

įtakos asmenų santykiams su žiniomis. Mokymosi kontrolę per valstybės institucijas pakeičia informacijos tinklai, kuriuose „išsilavinti“ reiškia suvartoti informaciją, reikalingą veiklai optimizuoti. Todėl šių pokyčių pagrindas yra efektyvumo kriterijus. Tai vis labiau pažįstamas švietimo pasaulis, kuris ima veikti kaip rinka ir kyla susirūpinimas mokslo, ypač aukštojo, likimu (Edwards & Usher, 1994). Vis dėlto, grįžtant prie lietuvių kalbos ir literatūros programos, kažkas išlieka tokio, ko negali pakeisti technologijos – tai literatūros kūriniai, kurie negali būti paveikti technologijų, jie turi būti tiesiog perskaityti, suprasti, įsigilinti.

Vertybių ugdymas

Pagrindiniuose strateginiuose švietimo dokumentuose prie tikslų yra kalbama apie tai, kad turi būti ugdomos vertybės. Taip yra dėl to, kad pedagogika yra glaudžiai susijusi su vertybių perdavimu jaunam žmogui bei tęstinumu. Vasiliauskas (2005) svarsto pedagogikos objekto ribas, kelia klausimą, kas skiriasi tarp individualaus ir sociokultūrinio požiūrio į ugdymą. Autorius teigia, jog pirmasis atvejis yra susijęs su ugdymu kaip žmogaus tobulinimo priemone, o antrasis – su siekiu išsaugoti visuomenės, kultūros vientisumą pereinant iš kartos į kartą. Abiem atvejais ugdymu siekiama suteikti individams žinių, gebėjimų, vertybių, kurių prireiks gyvenant nepriklausomai, tad tai tampa garantija visuomenei dėl išlikimo ir kultūros paveldo perdavimo būsimoms kartoms. Ugdymas apima pasirinkimą, sprendimų priėmimą, prioritetų nustatymą, tam tikrų dalykų vengimą, atsisakymą. Išvengti vertinimo neįmanoma, jei užsiimama ugdymu, todėl ugdymas tai nuolatinis ir subjektyvus žmonių, troškimų, reikalavimų, situacijų, priemonių bei tikslų vertinimas. Kadangi yra daug vertybių orientavimo sistemų, Vasiliausko (2005) teigimu, pravartu išskirti bendriausius vertybių požymius ir rodiklius, kuriuos daugelis autorių pripažįsta. Nėgana to, pedagogas turi mokyti įvairius mokinius – kai kurie turi įvairių polinkių ir interesų, vieni šeimos darnios, tradicinės, kitų – išsiskyrusios. Pedagogas turi apmąstyti visas šias situacijas iš vertybinės perspektyvos. Kad žmogus prisitaikytų prie savo aplinkos, jis turi priimti dorovines normas socializuodamasis aplinkoje, todėl žmogus negali būti neutralus vertybių atžvilgiu. Ugdymo procese vertybės yra labai svarbios, nes niekas negali ugdyti ir ugdytis be vertybinių nuostatų. Abu ugdymo dalyviai, t. y. pedagogas ir mokinys, aktyviai įsitraukia į vertinimo ir vertybinių sprendimų priėmimą. Ugdytojas įvertina besiuogančiojo asmenybę ir jo savybes, įskaitant gebėjimus ir požiūrius (Vasiliauskas, 2005).

Bitinas (1996) išskiria ugdymo aksiologijos kryptį, kurios tikslas yra išnagrinėti, kaip vertybės veikia ugdomosios veiklos tikslus ir turinį, atsižvelgiant į filosofinę koncepciją, kurią naudojant yra kuriamas ugdymo procesas. „Pagal vertybių turinį gali būti kuriamos dorovinio, estetinio, pilietinio, teisinio auklėjimo ir panašios teorijos; vertybių funkcionavimą ugdymo procese galima nagrinėti, atsižvelgus į ugdytinių amžių, ugdymo institucijos pobūdį, ugdymo proceso dalyvių etnines, konfesines ar kitokias ypatybes. Visais atvejais ugdymo aksiologija, kuri pabrėžia vertybių sistemų sinkretiškumą, padeda kurti vientisas teorijas“ (Bitinas, 1996, p. 99). Faktas, kad vertybės ugdymo realybėje funkcionuoja nepriklausomai, bet kyla klausimas, kiek pati realybė vertinga, reikšminga ugdytiniui, visuomenei, žmonėms, jei ugdymas sukuria tokią aplinką, kurioje asmenybės sklaida yra optimali (ten pat).

Bitino (1996) teigimu, vertybių atrankos ugdyme problema tapo aktualesnė, kai susidarė tam tikra vertybinė tuštuma dėl autoritariškai diegiamos monolitinės vertybių sistemos žlugimo. Šios problemos vienintelis sprendimas buvo auklėjimo turinio sudarymas remiantis vertybinio pliuralizmo principu. Jis paremtas hierarchine vertybių sistema, kurios „viršūnėje yra tolerancijos, t.y. pagarbos

ir pakantumo vertybės“ ir yra skaidoma į „savuosius“ ir „svetimus“ (Bitinas, 1996, p. 100). Diegiant šį principą iškyla dilema – ar skatinti mokinių individualias vertybių sistemas, ar siekti vertybinio vienodumo, sutelktumo. Per ugdymo istoriją visais laikais egzistavo autoritarinis vertybinės sistemos primetimas į auklėjimą, nes vis tiek tai egzistuoja ne tik idėjų, bet ir buitiniu lygmeniu, kuriame yra viešoji nuomonė, prietarai ir t. t. Todėl ir šiuolaikinėje demokratijoje nors ir nepriimtinas dalyvaujančiųjų ugdyme diskriminavimas, buitiniu lygmeniu tikrai skirstoma į „savuosius“ ir „svetimus“. Tad „tik vertybių sistema, kurios hierarchinėje viršūnėje yra pagarbos bei pakantumo vertybės, suteikia ugdymui individo tapatinimo su žmonija prasmę. Mūsų sąlygomis šitai pareikalautų iš esmės keisti ir pačią ugdymo realybę (visų pirma, ugdytojo asmenybę), ir šią realybę aprašančią teoriją. Tai realizuoti turi padėti ir ugdymo aksiologija“ (Bitinas, 1996, p. 101).

Individas, mąstydamas ir naudodamasis savo žinojimu, siekia suprasti, kas yra aktualu ir svarbu jo pasaulėžiūroje. Pažinimo aspektas vertybių struktūroje pasireiškia per žinias. Todėl mokyklos funkcija yra ne tik suteikti žinias, bet ir formuoti esmines vertybes. Suprantama, kad kyla klausimas apie žinių ir vertybių sąryšį. Mokytojas ne tik perduoda žinias mokiniams, bet ir rūpinasi kaip žinios formuoja jų asmenybę. Žinios yra tiltas į daugelį dvasinių vertybių, tokių kaip teisingumas, sąžiningumas ir gera valia. Mokinys siekia ne vien tik žinių, nes jos gali būti „neutralios, savitikslių ir žinios – vertybės, kurios keičia pažiūras ir elgesį“ (Vasiliauskas, 2005, p. 11). Kai kurios žinios tampa labai reikšmingos ir patrauklios, nes jos gali nustatyti tiesą ir tapti svarbios mokymosi procese. Ugdymo struktūra tikslų lygmeniu apima šias sritis: pažinimo, emocijų, vertybinę ir elgesio, todėl žmogus, suvokdamas išorės pasaulį, tuo pat metu suvokia ir santykį su vertybėmis. Negana to, pažinimas padeda paaiškinti ir vertybių prasmę, ją įvairiais aspektais interpretuoti bei nustatyti reikšmę įvairiose gyvenimo srityse. Emocinis lygmuo irgi yra svarbus, nes įkūnija patirtį kaip grožio pajautą, draugystę, meilę bei gerą elgesį, taip pat emocijos veikia asmenybę, ją taurina ir atspindi žmogaus santykį su įvairiais objektais, kaip gamta, žmonės. Netgi teigiama, kad jausmai, kuriais žmogus vadovaujasi gyvenime, nulemia žmogaus vertybes. Tarkime, „ar padės draugui iš meilės, pagarbos, užuojautos, ar bijodamas paniekos, nenorėdamas būti atstumtas. Jausmai gali būti įvairūs: patriotizmo, draugystės, pareigos, atsakomybės, garbės, gėdos, pagarbos, užuojautos ir kt. Ypač svarbūs laikomi garbės, savigarbos, gėdos, kaltės jausmai. Ugdymo procese jo komponentai veikia neizoliuotai, o kaip visuma, t. y. mokinys, pažindamas gyvenimo įvykius, juos kartu išgyvena, taip pat reaguoja savo išraiška, gestais ir tuo labiau pažindamas save. Jausmai įvertina tai, ką pažino protas“, tačiau svarstant apie pažinimo, emocijų ir elgesio lygmenį, negalima išleisti iš akiračio socialinio konteksto, kuriame priimami vertybiniai sprendimai, nulemti pačios situacijos (Vasiliauskas, 2005, p. 11–12).

Aramavičiūtė (2016) teigia, kad vertybės dalyvauja susidarant pasaulio suvokimą, kreipiantį asmenį ir jo gyvenimą, nes jomis vadovaujamas, kai reikia pasirinkti gyvenimo kryptį, tikslus,

numatyti savo ir visuomenės pasikeitimus, ieškoti sprendimo, kai įvyksta lūžio momentas gyvenime, įprasinti elgesį ir pan. Sparčiai kintančios technologijos, rinkos santykiai ir ekonominis pragmatizmas padeda sumenkinti ugdymo paradigmas praktiškai ir teoriškai. Tai yra pastebima paviršutiniškoje ugdymo sampratoje, per siauruose ugdymo funkcijų suvokimuose ar netgi ugdymo tapatinime su trumpalaikėmis socialinėmis paslaugomis. Taip pat yra klasikinio ir postmodernaus požiūrių į ugdymą priešprieša, kuri trukdo išsaugoti ir perimti tai, kas anksčiau buvo atrasta ir patikrinta. „Pagaliau stiprėjanti orientacija į dalines ir neįsisąmonintas naujoves, galinčias tapti greitai praeinančiu reiškiniu, dažnai apsunkena praeities ir dabarties, ankstesnių ir šiuolaikinių kartų vertybių tęstinumą“ (Aramavičiūtė, 2016, p. 7–10). Tai tampa aktuali mokslinė problema, kelianti įvairius klausimus: „ar kintamų istorinių ir sociokultūrinių bei politinių aplinkybių tėkmėje įmanoma išsaugoti esmines universalias vertybes, kiek šių vertybių statusas keičiasi įvairiuose visuomenės sluoksnuose, ar skiriasi augančios kartos ir suaugusiųjų vertybinės orientacijos, kurios iš jų greičiau kinta, kurios – lėčiau ar išlieka nepakitusios, koks vaidmuo šiuose procesuose tenka ugdymui ir nuo ko daugiausia gali priklausyti ugdymo įtaka vertybių stabilumo ir kaitos pusiausvyrai išsaugoti“ (ten pat, p. 13–14). Sparti technologijų ir medijų kaita, nuo pat vaikystės gyvenimą perkelianti į virtualybę, sukuria specifinę situaciją, kuri prieštaringai veikia individo vertybinę orientaciją. Problematiška, kai technologijos, padėdamos žmogui būti atviresniam pasaulyje, užmezgti ryšius socialiniuose tinkluose ir pan., pakeičia bendravimo, mokymosi pobūdį. Aramavičiūtė (2016) remdamasi kitais autoriais konstatuoja, kad šiuolaikiniai mokiniai yra skaitmeninės kartos atstovai, besiskiriantys tuo, kad dar daugiau orientuojasi į vartotojiškumą, pragmatizmą, individualizmą, netgi į raštingumo ir tapatybės kismą, hiperaktyvumą, per didelį kiekį informacijos ir t. t. (Nauckūnaitė, 2015; Targamadžė, 2014, 2015; Sandomirsky, 2011 ir kt., cit. iš Aramavičiūtė, 2016, p. 7–8).

Bitinas (1996) skiria 3 ugdyme veikiančių vertybių lygmenis ir sieja juos su socializacija. Aukščiausiu, individo socialinio formavimo etapu įsisavinamos daiktiškosios vertybės. Kai vyksta akultūracija, bandoma siaurinti daiktiškąsias vertybes – ugdymo turinyje paliekamos tik tos, kurios svarbios konkrečiai kultūrai, kuriai yra ruošiamas asmuo. Ir kuo lygmuo ugdant yra konkretesnis, tuo labiau siaurinama vertybių funkcionavimo sritis. Visa tai skatina prasidėti antrą lygmenį, kai pedagogiškai interpretuotos vertybės tampa ugdymo tikslais. Materialiosios žinios (mokėjimas kažką daryti), pažinimo veiklos būdai, kuriuos pasisavina ugdytiniai, irgi yra vertybės mokymo proceso dalyviams, o tai, ko ugdytiniai nelaiko vertybėmis, išmetama iš mokymo proceso. Trečiame lygmenyje vertybės atsiranda žinių ir mokėjimų sferoje. Yra trys šio lygmens funkcionavimo būdai. Pirmo aspekto pavyzdys gali būti gamtos reiškiniai, apie kuriuos mokomasi mokyklose. Šiuo atveju tai yra tiesiog bendrosios žinios. Antru aspektu besiuogdant konstruojama tokia socialinė realybė, kurią individas sieja su savo ateitimi, lavina savo gebėjimus, tuomet vertybės nebeatskiriamos nuo žinių ir mokėjimų, jas ugdytinis pasisavina savarankiškai. Šiose situacijose siekiama pavienių vertybių

pasisavinimo, tikimasi, kad ugdymo procese ugdytinis sudėlios vertybes į jam reikiamą sistemą. Bet ne visada toks būdas priimtinas ugdymo realybėje, kartais stengiamasi perduoti vientisą vertybių sistemą. Trečias būdas yra konkrečiai paskirti mokomieji dalykai (etika, tikyba ir pan.), kuriuose ugdytinių veikla skiriama susidaryti vertybiniams požiūriams (Bitinas, 1996).

Vertybinės sistemos visuomenėse išsilaiko tada, kai daugelis individų joms pritaria. Patys žmonės tokias sistemas įgauna vaikystėje, jaunystėje aktyviai dalyvaudami ugdymo procese, jas toliau tęsdami, tobulindami. „[P]ats vertybių sistemos tapsmas asmenybės lygmeniu lieka latentiškas, nes dažnai tokios sistemos kūrėjas nepajėgia pats šį procesą atsekti“ (Bitinas, 1996, p. 102). Kitaip tariant, per pedagogiką vertybių gavimo suvokimas ateina vėliau, negu pačių vertybių internalizavimas. Ir tai įvyksta be jaunuolio valios ar nuostatų. Asmenybės lygmeniu veikiančios vertybės yra vadinamos vertybinėmis orientacijomis (nuostatos, norai, siekiai ir pan.), jų dėka žmogus suvokia, kas jam svarbu, o kas ne. Vertybinė orientacija sąlygoja žmogaus brandą, tad jei sistema prieštaringa, ji rodo žmogaus elgesio nenuoseklumą, jei sistema nesusiformavusi, tai rodo asmenybės nebrandumą, negebėjimą apsispręsti, autonomiškumo trūkumą. Kyla klausimas, kuriuo psichologiniu lygmeniu asmenybės vertybinės orientacijos yra gana tvirtos. Pasak Bitino (1996), daugelyje pedagoginių ir ypač sociologinių tyrimų teigiama, kad vertybių orientacijos yra tiesiog vertybių suvokimo rezultatas. Jei tai būtų tiesa, auklėjimas nebūtų tokia sudėtinga užduotis, o jo rezultatai būtų lygūs lavinimo rezultatams. Taip pat galėtume spręsti apie mokinių vertybines orientacijas tiesiog klausdami jų nuomonių, ir auklėjimo veiklos pagrindas būtų vertybių turinio ir jų išraiškos analizė. Tačiau tai nėra tiesa, „vadinasi, minėtuoju požiūriu į vertybines orientacijas ignoruojamos jų giluminės charakteristikos asmenybės pozicijos struktūroje, arba, panaudojus asmenybės socialinio formavimo teorijos terminus, vertybių internalizavimo lygmuo“ (Bitinas, 1996, p. 103–104).

Kadangi ugdymo užsakovė yra visuomenė, taip, kaip ugdytiniai elgiasi, rodo auklėjimo efektyvumą. Taip visuomenė vertina socialiniu elgesiu išreikštas vertybines orientacijas, jai nesvarbu, apie ką individas svajoja, kol tai nevirsta veiksmais. Deja, poelgio ir vertybės ryšį nusakyti sunku, nes internalizuojamos vertybės yra tuo amžiaus tarpsniu, kai reali elgsena dar neveikia, rengiama būsimiems poelgių variantams ir vertybių atrankoms. Patį poelgį vertinti sunku, nes jį sudaro veiksmo rezultatas, ketinimai, veiksmo vertinimas, reakcija į poelgį, pasekmes ir t. t. Visa tai sąlygota socialinių bei asmeninių veiksnių. Teisiškai svarbiau socialinius faktorius (kaip poelgis paveikia visuomenę), o ugdyme – ketinimai ir asmeninis vertinimas, nuo to priklauso ugdymo priemonių parinkimas. Problema iškyla tuomet, kai svarstoma apie santykį tarp mokinio realios elgsenos ir jo įsisavintų žinių, kaip derėtų elgtis, nes pastebimas atotrūkis ir jis ryškėja augant. „Vadinasi, vertybių ir jų sąlygojamų elgsenos normų žinojimas yra būtina, bet toli gražu nepakankama patvaraus vertybių internalizavimo sąlyga“ (Bitinas, 1996, p. 104–105). Žinoma, jog motyvacija, kurią sudaro nuostatų, interesų, poreikių ir pan. visuma, yra elgesio vidinė varomoji jėga. Tyrimai rodo, kad pozityvi elgsena

yra patvari, autonomiška, ją veikia gerai išsivysčiusi motyvacija, priešingai, silpna motyvacija socialiniu požiūriu lems poelgių priklausymą nuo išorinių faktorių ir sunkų elgsenos prognozuotumą. „Tuo pagrindu išryškėja vertybių internalizavimo struktūra; vertybės, internalizuotos žemesniuose psichologiniuose lygmeniuose, yra jų internalizavimo aukštesniuose lygmeniuose prielaida, o aukštesnis lygmuo tiesiogiai determinuoja internalizavimą žemesniuose. Šis teiginys iš esmės nusako vertybių internalizavimą kaip auklėjimo rezultatą“ (ten pat, p. 105). Geras auklėjimas, susijęs su vertybių internalizavimu motyvacijos lygmeniuose yra „motyvai → kryptinga veikla → nauji motyvai“, kas reiškia, kad vertybinė orientacija tobulėja asmens veikloje, kurią tuo momentu skatina ugdytiniui svarbūs veiklos motyvai (ten pat, p. 105–106). Kai vyrauja vertybių pliuralizmas, asmuo pasirenka vertybių sistemą, iš tų, su kuriomis susipažino, ir grindžia savo gyvenimą.

Pedagoginės sistemos yra sąlygojamos trijų požiūrių į vertybes: absoliutizmo, reliatyvizmo ir vertybių kaip istorinio konstrukto suvokimo. Vertybių absoliutizmas implikuoja vertybių sistemas pedagoginėmis koncepcijomis, grįstomis realizmu, idealizmu ir kt. Jos teigia, kad vertybės nepriklauso nuo individų ir jų elgesio, laiko, vietos, tad nekinta, yra amžinos, absoliučios (galioja visiems), objektyvios („jas sąlygoja transcendentiniai veiksniai, jos nepriklauso nuo to, ar žmonės jas pripažįsta“), aprioriškos („žinios apie jų egzistavimą bei tikrumą nėra žmogaus proto ar patirties sąlygojamos“) (Bitinas, 1996, p. 109). „Vertybinis absoliutizmas vyrauja auklėjimo praktikoje, nes ugdytojams siūlo stabilų ir apibrėžtą auklėjimo turinį <...>, praktikoje nesunku formuluoti konkrečius auklėjimo tikslus, parinkti adekvacius metodus bei formas. Todėl nors vertybinis absoliutizmas nuolat kritikuojamas, jo principais grindžiamos pedagoginės koncepcijos lieka gyvybingos ne tik dėl senų tradicijų; žmonėms, taip pat ugdytojams būdingas patvaraus, neigiančio kraštutinumus gyvenimo siekimas“ (Bitinas, 1996, p. 114).

Absoliutizmo antitezė – vertybinis reliatyvizmas, kurio pagrindas individo tikslinga veikla, todėl jo vertybės yra kintančios, sąlygotos aplinkybių. Į kraštutinumą linkę atstovai neigia visus kriterijus, pagal kuriuos galėtų būti atskirtos tikrosios ir netikrosios vertybės, tikina, kad gėris ir blogis, grožis ir bjaurastis, tiesa ir melas yra reliatyvios kategorijos. „Anot Protagoro, žmogus yra visų daiktų matas, todėl absoliučios vertybės neįmanomos: kas vieniems yra vertybė, kitiems neturi jokios vertės. Dar daugiau, žmogus nuolat kinta, todėl net tam pačiam žmogui vertybės negali būti visą laiką vienos ir tos pačios“ (Bitinas, 1996, p. 114). Vertingą kritiką išsakė D. Dewey, teigęs, kad jei yra absoliučios vertybės, tai reikia pripažinti realybę kaip tobulą, nekeistiną, nors realus pasaulis kitoks, jis dinamiškas, su atsitiktinumais, pavojais bei rizikomis. Vertybės yra sukurtos žmonių veiklos tikslams pasiekti, kaip dirbtiniai konstruktai, siekiant pagerinti žmonių gyvenimą. Vertybės yra kaip įrankiai, tokie pat kaip žinios ar protiniai įgūdžiai, turi tikimybinį bruožą; praktikoje nuolat reikia patikrinti jų patikimumą ir naudingumą. Pati visuomenė yra gėrio ir blogio kriterijus, vertybių orientacijas nusako ne teorija, o žmonių elgsena. Todėl ugdant reikalingas kritiškas vertinimas vertybių

standartams, tačiau jų negalima ir ignoruoti, reikia nuolat vertinti mokinių poelgius. Ugdytojui reikia įpratinti apžvelgti galimus elgsenos variantus, formuluoti spėjimus ir pasirinkti vieną naudingiausią, o kadangi klaidingi sprendimai yra neišvengiami, negalima smerkti ugdytinių, reikia pripratinti suvokti savo klaidas ir įsisąmoninti gerų sprendimų paieškos būdus. Taigi auklėjimas siejamas su patyčiomis, kaip pasirengti situacijų sprendimams, suvokti asmeninius tikslus, pasirinkti vertybes. Vertybinio reliatyvizmo požiūriu vertybės yra ribotos laiko prasme (žmogus – kūrėjas, trumpai gyvena), reliatyvios (veikia ribotoje bendrijoje, sąlygojamos erdvės ir laiko), dinamiškos, subjektyvios (priklauso nuo žmonių supratimo) (Bitinas, 1996).

Tačiau aptarti du kraštutiniai turi ir vidurį – vertybės kaip istorinis konstruktas, sąlygojamas ekonominių, socialinių veiksnių, materialistiniu požiūriu. Vertybės tampa reguliuojančiomis žmonių elgesį, sąveiką, bendravimą visose gyvenimo srityse, esti lyg objektyvus žmonijos vystymosi produktas ir dėl to vertybės tokia prasme yra absoliučios. Tačiau visuomenės raidoje vertybių konkretus turinys itin keitėsi, todėl jas galima laikyti reliatyviomis, nes skirtinguose istoriniuose tarpsniuose „amžinosios“ problemos buvo vis naujai interpretuojamos ir „absoliučios“ vertybės dėl to įgaudavo vis naują turinį. Tad kiekviena vertybė yra prieštaringa dėl implikuojamo socialinio ribotumo ir visuotinio, tačiau vertybėms funkcionuojant konkrečioje istorinėje ekonominėje struktūroje, jų reliatyvumo pastebėti nepavyks ir mokymo procese jos laikomos absoliučios. Vertybių istoriškumo koncepcija nurodo konkrečiai įvardintus auklėjimo tikslus, vertybės indoktrinuojamos auklėjimo metu, nes manoma, kad vaikas gimsta be jokių išankstinių vertybių ir formuojasi savo poziciją, perima vertybes sąveikaudamas su kitais visuomenės nariais (pirmiausia tėvais, draugais, mokytojais). Bet bendražmogiškos vertybės auklėjimo struktūroje vis tiek turi savo sukonkretinimą, įgyja socialinę prasmę (jeigu atsakomybė, tai už ką, jei meilė, tai kam, ir pan.) (Bitinas, 1996). Visos trys vertybių interpretavimo kryptys turi savo kritikuotinų aspektų įvairiais atžvilgiais ir yra pasirenkamos, derinamos ugdymo procese.

Mokyklos svarbą vertybių ugdymo procese pabrėžia ir kiti užsienio edukologai. Kiekviena tauta tikisi iš savo tautiečių kultūralizacijos procese įgyti savų vertybių, o perėmusi savąsias vertybes pasiekti visuotines vertybes (Karatay, 2011, cit. iš Sallabaš, 2013, p. 363). Mokykla laikoma vieta, kurioje mokomasi ne tik žinių, bet ir vertybių. Net jei vaikas įgyja pirmąjį žinojimą apie vertybes iš savo šeimos, mokyklos yra ta vieta, kur vaikas įgyja vertybinį išsilavinimą. Mokant vertybių mokyklose būtina, kad mokiniai patirtų šias vertybes natūralaus ugdymo proceso metu. Mokyklos ir švietimo programos, kuriomis siekiama mokyti tam tikrų vertybių, pavyzdžiui, demokratinių vertybių apie nuomonių skirtumus ir lygybę prieš įstatymą, gerbti žmones, tarnauti šventiems dalykams gyvenime, palaikyti šeimą, siekia vaiko šeimos ir mokyklos aplinkos elgesio nuoseklumo, nes nenuoseklus šių aplinkų elgesys neleidžia įgyti vertybių arba sulėtina procesą (Sallabaš, 2013). Tokiais laikais, kai visuomenėse matyti daugybė suirutės, nusikaltimų ir agresijos atvejų, kurių dideli

nusikaltimų skaičiai parodo situacijos siaubą ir rimtumą, atrodo, kad moralinis (vertybių) ugdymas yra būdas padėti vaikams ir paaugliams būti rūpestingiems ir atsakingiems (Çubukçu, 2014).

Greene (1991) teigia, kad valstybinėms mokykloms sunku nustatyti objektyviai egzistuojančias normas, kurių turėtų laikytis visi mokiniai. Ypač kai mokyklos susiduria su narkotikų vartojimu, smurtu, ankstyvu nėštumu, AIDS grėsme. Viso to akivaizdoje atrodo beveik nenaudinga jaunimui susidurti su moralinėmis dilemomis ar klausti, kokios yra jų autentiškos vertybės. Į iškylančias problemas reikia atsižvelgti, kai svarstoma apie individo moralinį jausmą, sąžinę ar net racionalumą, siekiant atkurti moralines vertybes. Greene (1991) nuomone, šiandien tinkamas moralinis ugdymas turėtų apimti vertybių įvardijimą, pasakojimą ir sąmoningą bendruomenių kūrimą. Reflektavimas to, ką žmogus daro, kaip gyvena, padeda būti sąmoningesniam, atveria galimybių rinktis, leidžia elgtis moraliai. Žinoma, kad laisvė rinktis ir gebėjimas identifikuoti alternatyvias galimybes nėra viskas, kas svarbu priimant etinius ar moralinius sprendimus. Turi būti tam tikros nuorodos į gėrio ir blogio, teisingumo ir neteisingumo sąvokas, į kurias reikia atsižvelgti. Greene (1991) domina tam tikri bendri įsitikinimai apie tai, kas yra pageidautina ir nepageidautina, taip pat kaip veikia įvairių žmonių sąžinė. Jaunuoliui reikia nuspręsti, kam jo gyvenimas skirtas, ką jis reiškia, koks jo tikslas. Nebūtinai žiūrėti per religinę, transcendentinę prizmę, bet jei žmogus nesiorientuoja į tam tikrus rėmus, idėjinę vertę, tikėtina, kad toks gyvenimas bus beprasmiškas (ten pat).

Taigi, ugdymas nuo vertybių neatsiejama dalis, nes visiems suprantama, jog mokykla yra būtent ta vieta, kuri ugdo, padeda įtvirtinti vertybes. Nėra akivaizdžios vertybių sistemos, kurią būtų galima išdėstyti ir remtis mokyklose. Vertybių ugdymas labai priklauso nuo konteksto: šių laikų pajautos, šalies, gyvenamosios vietos, šeimos ir kita. Vertybių ugdymas labai susijęs su individo elgesio tam tikroje situacijoje pasirinkimu bei asmeniniu, socialiniu to elgesio vertinimu.

Vertybių ugdymas Lietuvių kalbos ir literatūros programoje

Dabar veikianti Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo programa yra patvirtinta 2011 metais, ji nebuvo atnaujinta 2016 metais (tik atlikti minimalūs pakitimai), kada keitėsi pagrindinio ugdymo programos. Šia programa ir buvo remtasi vykdant interviu su mokiniais, todėl pravartu apžvelgti, kas joje svarbaus pateikiama vertybių tema. Pirmiausia, svarbu atsižvelgti į Lietuvių kalbos ir literatūros kaip dalyko tikslą: „padėti mokiniams ugdytis komunikavimo lietuvių kalba ir literatūrinę (kultūrinę) kompetencijas; išplėtoti gebėjimus kalbėti ir rašyti aiškia, taisyklinga ir turtinga kalba, suvokti save kaip kalbos ir kultūros paveldėtojus, puoselėtojus ir kūrėjus; susiformuoti laisvo, atsakingo žmogaus savimonę, asmeninį santykį su literatūra (kultūra), sustiprinti savo tapatybę ir savivertę; išsiugdyti kūrybinį ir kritinį mąstymą“ (Vidurinio ugdymo bendrosios programos, 2011, p. 2–3). Pateikti uždaviniai išskirstyti į bendrojo kurso ir išplėstinio, bet jie beveik nesiskiria (pav. 1). Kalbant apie vertybių ugdymą, svarbūs šie punktai: „skaitytų brandžiausius lietuvių ir visuotinės literatūros kūrinius, plėstų literatūrinį ir kultūrinį akiratį, lavintųsi meninį skonį“, „remdamiesi kūrinių idėjų ir pozicijų įvairove, formuotųsi vertybines nuostatas“ (ten pat, p. 3).

pav. 1

Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo programos suklasifikuoti uždaviniai, padaryta autorės

Uždaviniai	
B	Bendri uždaviniai: <ul style="list-style-type: none">• ugdytųsi sakytinę kalbą;• skaitytų brandžiausius lietuvių ir visuotinės literatūros kūrinius, plėstų literatūrinį ir kultūrinį akiratį, lavintųsi meninį skonį;• susidarytų lietuvių literatūros visumos vaizdą;• remdamiesi kūrinių idėjų ir pozicijų įvairove, formuotųsi vertybines nuostatas;
	<ul style="list-style-type: none">• <u>plėtotų</u> kalbos žinias, stiprintų kalbos vartojimo praktikos įgūdžius;• remdamiesi literatūra (kultūra), rašytų rišlius <u>įvairios paskirties ir žanrų</u> tekstus;• remdamiesi kalbos ir literatūros žiniomis bei Lietuvos literatūros (kultūros) raidos supratimu, autoriaus biografijos, istoriniu, kultūriniu kontekstu, <u>nagrinėtų ir vertintų grožinius ir negrožinius kūrinius</u>, aptartų jų sąsajas su dabartimi.
	<ul style="list-style-type: none">• <u>gilintų</u> kalbos žinias, kalbos vartojimo praktikos įgūdžius;• remdamiesi literatūra (kultūra), rašytų rišlius, <u>kūrybiškus, probleminius</u> tekstus;• ugdytųsi stiliaus <u>individualumą</u>;• remdamiesi kalbos ir literatūros žiniomis bei Lietuvos literatūros (kultūros) raidos supratimu, autoriaus biografijos, istoriniu, kultūriniu kontekstu, <u>įvairiais aspektais nagrinėtų, lygintų ir vertintų kūrinius</u>, aptartų jų sąsajas su dabartimi;• plėtotų savarankiško kalbos ir literatūros tyrimo gebėjimus.
	A

Pristatant ugdymo gaires, atsižvelgiama, į ką orientuotas lietuvių kalbos ir literatūros dalyko turinys, ir tai yra individo kalbinis, literatūrinis (kultūrinis) ugdymas(is) (jis suvokiamas kaip darantis brandžią asmenybę, tautą, visą visuomenę), savos tapatybės ir savivertės stiprinimas, be abejonės, pabrėžiamas ir kūrybinio bei kritinio mąstymo ugdymas(is). Tuomet aptariamos konkrečios sritys, kaip bus siekiama išpildyti programos turinį, kokios rekomenduojamos veiklos, kad būtų įgyvendinta

programa. „Analizuojant literatūros (kultūros) kūrinius atkreipiamas dėmesys į juose glūdinčią išmintį, žmogaus ir tautos egzistencinę patirtį, kultūros reiškinių ryšius, kūrinių sąsajas su dabartim. Kūrinių perskaityti padeda istorinės epochos supratimas: kiekviena visuomenė išreiškia save kuriamuose tekstuose ir yra parašytų tekstų bei jų autorių veikiamas. Siekiama, kad būtų suprastas ne tik praeities literatūros savitumas, bet ir aktualumas šiandienai“ (ten pat, p. 3–4). Pati lietuvių literatūra čia siejama su atvirumu pasauliui, autentiškumu, unikalumu ir išreiškimu savitos tapatybės, istorijos. Siekiama, kad mokiniai pasitikėtų nacionaline kultūra, kuri padėtų atsakyti į iškilusius gyvenimo klausimus. Įtraukti kitų šalių kūriniai ugdo platesnį supratimą apie kultūrą, dėmesį, taip pat pagarbą. Apie vertybes užsimenama, kai aptariamas skaitymo, literatūros (kultūros) pažinimas (prie žinių ir suvokimo lygmens išskiriamas punktas: „Suprasti, kaip kalba veikia kito žmogaus ir visuomenės vertybines nuostatas“) ir prie kalbos pažinimo (paaiškinti „kalbos ryšį su asmens vertybinėmis nuostatomis, tautos kultūra ir valstybingumu“) (ten pat, p. 5–9).

Šis darbas siejamas su literatūra, tad svarbiausia aptarti, kaip literatūros kursas sudarytas programoje. Išnagrinėjus tampa aišku, kad laikomasi istorinio nuoseklumo, nes kūriniai išdėstyti nuo Renesanso iki dabartinių laikų. „Dėmesys sutelkiamas į filosofinį, etinį, visuomeninį literatūros turinį ir jo estetinę raišką“ (ten pat, p. 12). Kūriniai siejami su įvairiais kontekstais, laikotarpio reiškiniais. Pateikimo struktūra tokia: 1) privalomų autorių kūriniai (ir bendrajam, ir išplėstiniam kursui); 2) kontekstiniai kūriniai (kai kurie privalomi ir bendrajam kursui, bet daugiausia išplėstiniam); 3) išskirti esminiai laikotarpio reiškiniai ir idėjos; 4) siūlomi nagrinėjimo aspektai. Pabrėžiama, kad atrinkti kūriniai yra vertingiausi meniniu požiūriu, pristatantys svarbiausius Lietuvos istorinius, kultūrinius lūžius, laikytasi žanrinės kūrinių įvairovės atrankos (ten pat). „Programoje remiamasi šiais principais: 1) literatūros suvokimui svarbus dialoginis praeities ir dabarties santykis; 2) literatūra suvokiama kaip laikui pavaldi ir nepavaldi meninė vertybė, todėl turėtume derinti jos istorinį ir meninį supratimą; 3) literatūra ne tik atspindi visuomenę, bet ir daro jai poveikį; 4) kuriant Lietuvos literatūros visumos vaizdą, siekiama parodyti jos daugiareikšmiškumą ir polilogiškumą“ (ten pat, p. 13). Programos sudarytojai laikėsi nuostatos, kad mokytojai yra savo srities specialistai, gerbia jų profesionalumą bei kūrybiškumą, nes programa duoda „vertybinį ir dalykinį lietuvių kalbos ir literatūros mokymo pagrindą, tiksliai apibrėžia privalomą turinį ir atveria kelius mokytojo kūrybai“ (ten pat).

Kadangi lietuvių kalbos ir literatūros programa sudaryta chronologine tvarka, tad aptariant bus išlaikytas šis nuoseklumas. Taip pat gilinamasi tik į privalomus autorius, laikantis programoje išsakytos nuostatos – mokytojas gali pats rinktis kontekstinius kūrinius savo nuožiūra. Analizė pateikiama lentelėje, svarbūs aspektai vertybiniu požiūriu pabraukti mano, darbo autorės (Priedas Nr. 1). Iš lentelės atsispindi daug vertybių: asmens, gyvenimo vertė, laisvė, tėvynės meilė, tiesa, Biblija, kultūra ir išsilavinimas, tolerancija, gyvenimo pilnatvė ir dramatiškumas, stoiška asmens laikysena, ištikimybė Dievui ir tėvynei, harmoningas, vieningas pasaulis, pažinimo troškimas, tautinės

bendruomenės ugdymas, darbas, individo maištas, meilės patirtis, asmuo, tauta ir gamta, demokratinės nuostatos, moralinė atjauta, meno vaidmuo (tobulumo, grožio siekis), žemiška žmogaus prigimtis, žmogaus orumas, žmogiškumas, juokas, tautinė tapatybė, laisvas vertybių pasirinkimas bei šiuolaikinio „aš“ tapatybė.

Dėl to, kad mokymasis neatsiejamas nuo egzamino, svarbu pasižiūrėti jo reikalavimus. Programoje apie egzaminą užsiminta vienu sakiniu: „Lietuvių kalbos ir literatūros egzamino užduotys bus sudaromos iš programoje pateiktų privalomų autorių kūrinių“ (ten pat, p. 13). Egzaminas reglamentuojamas 2011 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. V-1197 ir 2017 m. lapkričio 24 d. įsakymo Nr. V-931 redakcija. „Egzamino metu tikrinami mokinių gebėjimai skirstomi į šias grupes: žinios ir supratimas <...>, žinių ir gebėjimų taikymas, problemų sprendimas, analizavimas, interpretavimas ir vertinimas“ (Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa, 2017, p. 2). Toliau grupės yra paaiškinamos. Štai dalyko žinios ir supratimas yra parodomas per privalomų autorių kūrinių aptarimą, jų įvairius kontekstus (kultūrinį, biografinį, istorinį, meninį), svarbiausių kultūros ir lietuvių literatūros reiškinių paaiškinimą, pavyzdžių pateikimą, tinkamą literatūrologijos sąvokų vartojimą ir pasirinktų kūrinių aktualizavimą. Dalyko žinios ir gebėjimai pritaikomi komponuojant rišlų, vientisą tekstą, vartojant tinkamos reikšmės žodžius, gramatines konstrukcijas, rašant taisyklingai, tinkamai cituojant, perfrazuojant. Problemų sprendimas, analizė, interpretacija parodomi formuluojant, pagrindžiant tezes, minčių nuoseklume, tinkamai remiantis literatūra, ją analizuojant, vertinant kūrinio ne tik turinį, bet ir raišką, meninį unikalumą, lyginant su kitais kūriniais, pagrindžiant kūrinio santykį su koku nors kontekstu, argumentuojant, apibendrinant (ten pat).

Įdomu pasižiūrėti ir naująją programą, įsigaliosiančią nuo 2023 metų rudens pakopomis, dėl kelių aspektų: kuo remiasi kūrinių atranka; kokie kūriniai įdėti naujesni, šiuolaikiniai ir kiek jų yra. Pirmiausia, kūrinių atranka paaiškinta taip: „Skaitomi meniškai ir kultūriškai vertingi programoje nurodyti privalomi, rekomenduojami ir laisvai pasirenkami XVIII–XX a. visų literatūros rūšių ir įvairių žanrų lietuvių, pasaulio ir Lietuvos kitakalbės literatūros grožiniai ir negrožiniai kūriniai. Programoje nurodytų ir rekomenduojamų grožinių kūrinių sąrašas sudarytas laikantis trijų pamatinių principų – chronologinio, žanrinio ir estetinio – dėmės. Nurodyti privalomi ir rekomenduojami kūriniai yra reprezentatyvūs kultūros epochos pavyzdžiai, o juos skaitant ir analizuojant siekiama mokinius supažindinti su kultūros, literatūros, žanrų raida, aptarti kūrinių atveriamus kultūrinį, istorinį, socialinį ir kt. kontekstus. Programoje rekomenduojami pasirinkti kūriniai gali būti keičiami kitais to paties autoriaus ar to paties laikotarpio kūriniais. Laisvai renkantis kūrinius rekomenduojama laikytis ne tik chronologinio ir žanrinio, bet ir estetinio kriterijaus“ (Lietuvių kalbos ir literatūros programa (projektas), 2022, p. 104). Iš esmės, tai nesiskiria nuo ankstesnio paaiškinimo, akcentuojami tie patys trys bruožai – chronologija, žanras, meniškumas, tik naujesnėje programoje

jaučiama laisvė rinktis kūrinys, nors sąrašė jų labai daug tokių pačių iš praeitos programos. Taip pat neaišku, kiek ši laisvė bus toleruojama egzamine.

Antras dominantis klausimas yra naujausi kūriniai. Bendrajam kursui yra siūloma: „Šiuolaikinė lietuvių literatūra (nuo 1988 m.) (vienas pasirinktas autorius): D. Kalinauskaitė, „Niekada nežinai“ (pasirinkti apsakymai); R. Kmita, „Pietinia kronikas“; K. Sabaliauskaitė, „Silva rerum“; A. Šlepikas, „Mano vardas – Marytė“; ar kitas pasirinktas prozos autorius. D. Čepauskaitės, A. A. Jonyno, D. Kajoko, A. Marčėno, R. Stankevičiaus ar kito autoriaus pasirinkti eilėraščiai. M. Martinaičio, D. Staponkutės ar kito autoriaus pasirinkta esė“ (ten pat, p. 116).

Išplėstiniam kursui sąrašas išplečiamas ir išskaidomas pagal žanrus:

- „Šiuolaikinė lietuvių proza (bent vienas pasirinktas autorius): R. Gavelis, „Jauno žmogaus memuarai“; L. Gutauskas, „Vilko dantų karoliai“; J. Ivanauskaitė, „Kaip užsiauginti baimę“ (pasirinkti apsakymai); D. Kalinauskaitė, „Niekada nežinai“ (pasirinkti apsakymai); R. Kmita, „Pietinia kronikas“; J. Kunčinas, „Tūla“; V. Papievis, „Eiti“; K. Sabaliauskaitė, „Silva rerum“; A. Šlepikas, „Mano vardas – Marytė“; ar kitas pasirinktas kūrinys (kūriniai).
- Šiuolaikinė lietuvių poezija (bent vienas pasirinktas autorius): D. Čepauskaitės, G. Grajausko, A. A. Jonyno, D. Kajoko, G. Kazlauskaitės, A. Marčėno, G. Norvilo, R. Stankevičiaus, S. Parulskio ar kitų autorių pasirinkti eilėraščiai.
- Šiuolaikinė lietuvių drama (bent vienas pasirinktas autorius): L. S. Černiauskaitė, „Liučė čiuožia“; G. Grajauskas, „Mergaitė, kurios bijojo Dievas“; M. Ivaškevičius, „Madagaskaras“ arba „Išvarymas“; ar kitas pasirinktas kūrinys.
- Šiuolaikinė lietuvių esė (bent vienas pasirinktas autorius): L. Donskio, K. Navako, M. Martinaičio, S. Parulskio, P. Pukytės, G. Radvilavičiūtės, J. Sasnausko, D. Staponkutės, T. Venclovos ar kitų autorių pasirinktos esės“ (ten pat, p. 121).

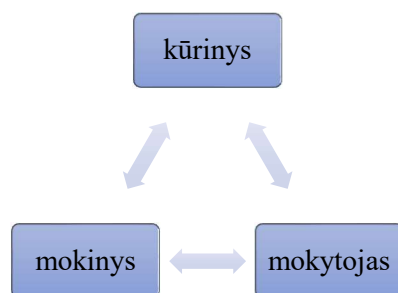
Taigi lyginant su dabartine programa, sąrašas išsiplėtė, bet kadangi būsimoje programoje vien rekomendacijos, tai neaišku, kiek mokiniai prisilies prie tų kūrinių, kuriems paprastai pagal chronologiją lieka mažiausiai laiko.

Literatūros kūriniai

Literatūrą galima nagrinėti iš įvairių perspektyvų. Viena vertus, literatūros kūriniai turi istorinį kontekstą, jie visada kažką sako, turi idėją, nėra betiksliai. Kita vertus, kaip meno kryptį, nes meno kūriniai siunčia žinutę, ją reikia interpretuoti. Apie literatūrą galima kalbėti kaip apie žodinio meno rūšį, todėl svarbu aptarti gimtosios kalbos įtaką supratimui. Pasak Maceinos, „Pirmoji žmogaus išmokta kalba paprastai esti jo tautos kalba. Todėl ji pirmiausia ir apsprendžia individualinį mąstymą. <...> Gimtoji kalba yra tautinės mąstysenos apraiška. Todėl individas, išmokdamas savo tautos kalbą, apsprendžia savo mąstymą, įgydamas tuo būdu tam tikrą mąstyseną, kuri yra ne kas kita, kaip jo tautos mąstysena. Žmogiškasis jo mąstymas dabar įgyja tam tikrą savo veikimo būdą ir kryptį, vienodą su visų tautos narių mąstysena. <...> Per kalbą tauta skleidžiasi individe intelektualiniu atžvilgiu. <...> Taigi įsisavindamas gimtąją kalbą, žmogus kartu įsisavina ir tautos kultūrą, kiek ji kalboje yra susikristalizavusi“ (Bartninkas, 1998, p. 27–28). Taigi pasaulio suvokimas ateina per lietuvių kalbos mokymąsi. Žmogus kalbėdamas gimtąja kalba mąsto tautiškai, kalba nustato žmogaus mąstymą, vadinasi, tai iš dalies lemia literatūros supratimą. Kadangi darbas siejamas su mokiniais, kurie skaito literatūros kūrinius, nagrinėja ir vėliau laiko iš to egzaminą, reikia nepamiršti, jog mokiniai ateina su šiandienos vertybėmis bei savita interpretacija, sprendžia, kaip tą kūrinį, kurį jie pirmą kartą skaito, reikia suvokti, perprasti ir pasitelkti argumentuojant. Taigi, mokinys sąveikauja su mokytoju (kuris užduoda skaityti ir padeda nagrinėti) bei kūriniumi ir taip užsimezga trivialis santykis (pav. 2). Tačiau negalima užmiršti ir kitų aspektų: konteksto, kuriame vyksta sąveika, kūrinio konteksto, mokytojo turimos interpretacijos, požiūrio, kaip „reikėtų“, „būtų geriau“ interpretuoti, suprasti kūrinį, mokytojo kūrinio atrankos (juk yra šiek tiek vietos pasirinkti, ypač, kai būsimoje programoje vietos rinktis bus labai daug) ir t. t. (pav. 3).

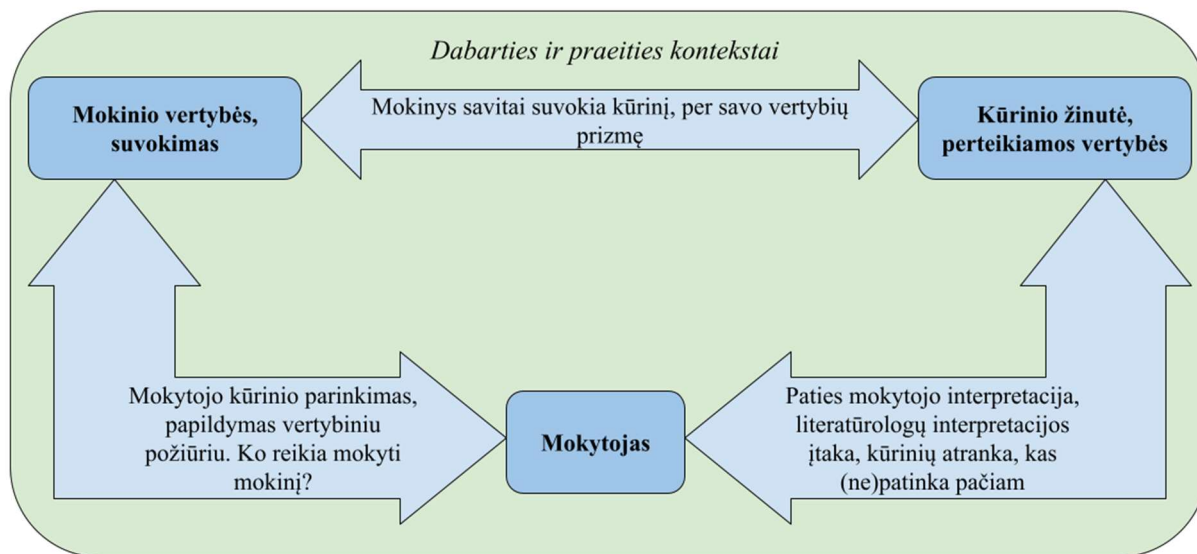
pav. 2

Mokytojo, mokinio ir kūrinio sąveika, padaryta autorės

pav. 3

Mokytojo, mokinio ir kūrinio sąveika, siejama konteksto, padaryta autorės

Pavaizduotoje schemoje matosi išoriniai, pastebimi ugdymo proceso aspektai, bet labai svarbus ir gilesnis, nematomas ugdomasis aspektas, susijęs su kalba. Į literatūros kūrinį, kuris parašytas raštu, galima žvelgti ir nagrinėti kaip diskursą per lingvistikos prizmę. Diskursui būtini du pamatiniai žodžiai – daiktavardis ir veiksmažodis (su laiko nuoroda), ir jų sintezėje atsiranda reikšmė, susidaro predikatinė jungtis, kurią jau galima pavadinti *logos*, diskursu. Ricoeuras mini Saussure'o sukurtą struktūrinį modelį, kuris „remiasi esmine kalbos kaip *langue* ir kalbos kaip *parole* skirtimi <...>. *Langue* yra kodas arba kodų rinkinys, įgalinantis konkretų kalbantįjį kurti *parole*, konkretų pranešimą“ (Ricoeur, 2000, p. 13–15). Tokie sistemos struktūrai priskiriami esinio reikšmė yra ne savaime egzistuojanti, bet kylanti iš priešpriešos kitiems leksiniams vienetams, priklausantiems tai pačiai sistemai. Žodis atsiranda sąveikaujant signifikantui (garsui, užrašui, gestui) ir signifikatui (skiriamoji vertė leksinėje sistemoje) (Ricoeur, 2000).

Kadangi literatūros kūrinuose diskursas yra užrašytas, reikia atkreipti dėmesį į keletą aspektų. Diskursas kaip įvykis išnyksta, raštas iš tiesų fiksuoja ne šnekos įvykį, bet „ištarą“, t. y. intencionalų išorinį atsispindėjimą, ir taip reikšmė atskiriama nuo įvykio. „Raštas suteikia išraišką tam, kas tėra virtualu, kas dar tik formuojasi“ (Ricoeur, 2000, p. 38–39). Specifinė rašto problema iškyla ne tada, kai raštu tiesiog užfiksuojamas anksčiau ištartas sakininis diskursas, o tada kai rašoma tiesiogiai, įkūnijant žmogaus mintį be išsakymo žodžiu. Tokiu atveju, raštas prilygsta šnekai, „mes susiduriame su literatūra pirmine šio žodžio prasme“ (ten pat, p. 40). Transformacija įvyksta pranešimo ryšyje su kalbėtoju dėl to, kad tiesioginį susidūrimą pakeičia rašymo ir skaitymo santykis, kuris yra sudėtingesnis ir keičiantis santykius tarp pranešimo, kalbėtojo, klausytojo. Sakytiniame diskurse nuoroda į šnekėtoją tiesioginė, šnekėtojo intencija bei diskursinė reikšmė kažkiek sutampa, todėl supratus, ką šnekėtojas implikuoja, suprantama ir diskurso reikšmė. Priešingai, rašytiniame

diskurse teksto reikšmė ir autoriaus intencija gali išsiskirti, nes užrašas įgauna semantinę teksto autonomiją, čia išsiskiria sąmoninga autoriaus intencija ir žodinė užrašo reikšmė. Nors tai, ką tekstas sako, tampa svarbiau, tačiau autoriaus intencijos nuvertinti nereikėtų depsychologizuojant interpretaciją, ją iš viso atsiejant nuo autoriaus ir nagrinėjant atsiskleidusias reikšmes. Dar vienas skirtumas adresuojant diskursą yra toks, kad sakytinį pokalbį lemia dialogas, labai aiškiai skiriamas antrajam asmeniui, o štai rašytinis tekstas skirtas nežinomam, potencialiai kiekvienam skaitytojui, kuris moka skaityti, tai kartu išlaisvina ribotumą, auditoriją daro universalią. Vis dėlto skaitymo fenomenas toks, jog knyga skiriama tik daliai skaitytojų ir tikrąją auditoriją susikuria bei pasiekia išraiškos priemonėmis, reguliuojamomis socialinių atmetimo ir priėmimo nuostatų. „Taigi teksto reikšmę iš dalies sudaro atvirumas neapibrėžtam skaitytojų, todėl ir interpretacijų, skaičiui, ši daugiopio perskaitymo galimybė dialektiškai papildoma semantinę teksto autonomiją. Vadinasi, teksto reikšmės priėmimo problema yra tokia pat paradoksali kaip ir autorystės. Skaitytojo teisė ir teksto teisė susiima svarbioje kovoje, iš kurios ir išplaukia visa interpretacijos dinamika“ (Ricoeur, 2000, p. 41–43).

Kaip jau minėta, užrašytas tekstas atveria galimybes interpretacijoms. Pirmiausia, atsiranda ne vien erdvės, laiko atotrūkis tarp skaitančiojo ir meno kūrinio, diskurso išraiškos, bet dar ir skaitytojo atitolimas ir įsisavinimas, kai skaitydamas jis turi „svetimą“ tekstą paversti „savu“, įsisavinti. Kadangi kitos sąmonės patirtis yra perduodama netiesiogiai, todėl iškyla interpretacijos būtinybė. Aiškinimo ir supratimo proceso poliariškumas turi būti suvokiamas kaip sudėtingas, įvairių formų turintis dialektinis santykis. „Nors šią dialektiką visiškai išplėtoja tik raštas ir literatūros kūrinys, interpretacija neturi būti laikoma supratimo periferija. Ją apibūdina ne tam tikras objektas – „užrašyti“ ženklai <...> – bet tam tikras procesas“ (Ricoeur, 2000, p. 87–88). Supratimas turi prasidėti spėjant, nes rašte žodinė teksto reikšmė nebesutampa su teksto intencija, mentaline reikšme, nes tekstas nebėra kažkieno balsas, jis nebylus. Todėl ryšys tarp teksto ir jį skaitančiojo yra asimetriškas, nes tik skaitytojas kalba už abu ir mėgina įspėti, ką reiškia tekstas, nes autoriaus intencija nėra pasiekama, kartais ji net nenaudinga, nereikalinga, netgi žalinga. Taigi tekstas autoriaus intenciją pranoksta savo kuriama reikšme, nes jis atsiskiria nuo sąmoningo autoriaus tikslo. Teksto reikšmė konstruojama spėjant ir žvelgiant į visumą, nes diskursyvinis kūrinys yra ne vien linijinė sakinių seka, tekstui būdingas daugiabalsiškumas, besiskiriantis nuo žodžių daugiareikšmiškumo, pavienių sakinių daugiaprasmiškumo bei atsiveriantis interpretacijoms. Visuma interpretacijų iškyla tarsi temų hierarchija su pagrindinėmis ir šalutinėmis tematikomis, nėra jokių įrodymų, kad būtų galima atrinkti, kas yra svarbu, o kas nesvarbu, nes jau ir tai yra spėjimas. Negana to, interpretuoti tekstą reikia kaip individą, nes kūrinys sukuriama remiantis žanriniais, generatyviniais dėsniais, tampa individualia esatimi. Visgi, literatūros tekstai implikuoja potencialias reikšmių plotmes, aktualizuotinas skirtingais būdais ir nepaisant to, jog visada yra daugiau nei viena interpretacija, nepagrįsta teigti, anot Ricoeuro

(2000), kad jos yra lygiavertės, greičiau tai tikimybės logikos. „Jomis įrodome, kad, atsižvelgiant į tai, ką žinome, tam tikra interpretacija yra įtikimiausia <...>. Visada įmanoma pateikti argumentų už ir prieš interpretaciją, priešpriešinti interpretacijas, rinktis iš jų ir ieškoti sutarimo – net jei jis lieka anapus tiesioginio mūsų supratimo. <...> Supratimas kaip niekada anksčiau atitrūkęs nuo autoriaus ir jo situacijos. <...> Suprasti tekstą – tai atkartoti jo judėjimą nuo prasmės į nuorodą: nuo to, ką jis sako, į tai, apie ką kalba“ (Ricoeur, 2000, p. 90–101).

Literatūros žanrai taip pat daro įtaką kuriamam diskursui (eilėraščiui, pasakojimui, esė), nes jie padeda kurti diskursą, lemia fonologinius, leksinius, sintaksinius kodus, valdo diskurso sakinius. Ši funkcija atliekama dar prieš tampant žanrams klasifikavimo priemonėmis, padedančiomis nepasiklysti tarp begalės literatūros kūrinijų. Literatūros žanrų „generatyvinių priemonių funkcija – kurti naujus už sakinį ilgesnius kalbos vienetus, organiškai visumas, netapačias paprastai sakinių sumai. <...> Kalba paklūsta tam tikros meistrybės normoms – galime kalbėti apie kūrybą bei meno kūrinius, o išplėtus sampratą – apie diskursyvinius kūrinius. Eilėraščiai, pasakojimai ir esė ir yra tokie diskursyviniai kūriniai. Literatūros žanrais vadinamos generatyvinės priemonės yra jų gamybą reguliuojančios techninės taisyklės. O kūrinio stilius – ne kas kita, kaip individuali konkretaus produkto ar dirbinio konfigūracija. Autorius nebėra vien kalbėtojas, bet ir šio kūrinio, kuris yra jo dirbinys, kūrėjas“ (Ricoeur, 2000, p. 44).

Diskurso analizę švietime tiria J. Rhedding-Jones (1996), kuri mano, jog ugdymą tiriantieji turi pasitelkti galimas dekonstrukcijos strategijas, kad atskleistų nematomus diskurso laukus, nes diskurso analizė vyksta pasitelkus dekonstrukciją, kai yra kuriamos naujos reikšmės. Kalbant apie tekstą, tai esti rašytojo vienos reikšmės ir skaitytojo kitos, jau dekonstruotos, bet atkreiptinas dėmesys į tai, kad labai svarbu, kokios yra rašančiojo ir skaitančiojo asmenybės. Tekstas kontroliuoja skaitytoją, bet jis vis tiek turi šiek tiek laisvės interpretacijai. Švietimui tai svarbu, nes postruktūralistinė prieiga „sukuria analizės metodą, kuris akivaizdžiai parodo daugiau nei vieno požiūrio galimybę, gali intertekstualiai operuoti, išvengia binarinės logikos, atidengia diskursyvines konstrukcijas, išvelgia neapibrėžtumą <...>. Toks tyrinėjimas charakterizuojamas kaip atviras, jam būdinga reikšmių įvairovė ir radikalus kvestionavimas. Viena iš tokio klausinėjimo kokybių yra ta, kad kiekvieną kartą jis reikalauja tyrinėtojo subjektyvios kūrybos“, skatina kritinį požiūrį į tekstą (Rhedding-Jones, 1996, cit. iš Duoblienė, 2002, p. 250).

Darbas orientuojamas į literatūros kūrinius ir vertybes, o kadangi jau minėta, kad kūriniai gali būti siejami su meno forma, tad svarbu aptarti estetines vertybes, kurios reiškiasi per meno kūrinius, „t. y. tam tikru būdu įforminami daiktai, veiksmai, kurių paskirtis yra sukelti žiūrovui, klausytojui estetinio gėrėjimosi išpūdžius“ (Kuzmickas, 2016, p. 18–19). Tiesa, estetiškos raiškos grožis nevaidina jokio vaidmens, nes svarbi yra objekto estetiškoji paskirtis, kuri yra atpažįstama, o estetinius išpūdžius galima patirti tik stebint estetinės nuostatos kampu. Tokiu būdu estetinių

išgyvenimą lemia ir daiktai, reiškiniai, kurie pagal savo tikrąją paskirtį neturėtų atlikti meninės funkcijos, pavyzdžiui, gamtovaizdis (ten pat).

Literatūra taip pat sietina su dorove. Grožinėje, ypač klasikinėje, literatūroje siužetas remiasi personažų skausminga kolizija tarp pareigos ir jausmo (meilės) ir apsisprendimu, kam teikti pirmenybę ir ką paaukoti. Apskritai, meno ir kultūros istorijoje atsiranda nevienodas grožio ir gėrio santykis, kuris pasireiškia kaip kolizija tarp meninės kūrybinės laisvės ir griežtos moralės, ypač religinės, normos. Reikia paminėti, kad ne viskas, kas turi estetinę reikšmę, yra vertinama pagal dorovinius kriterijus. Daug estetiškai svarbių kūrinių, tokių kaip architektūra, ornamentika ir kai kurie muzikos žanrai, lieka už to ribų. Tad moralinė žiūra į meno kūrinį reikalinga tik ten, kur ji yra esminė struktūros dalis, nes retai kada didžiausi meno šedevrai būna vien tik „estetiški“, paprastai juose slypi dar daug moralinių, egzistencinių, socialinių, religinių, istorinių prasmų. „Todėl romanų personažai, dramatiški teatro spektaklių herojai dėl autoriaus kūrybinės vaizduotės atsiduria kelių, ne visuomet tarpusavyje harmonizuojančių – estetinio, etinio, egzistencinio vertinimų lauke, o suvokėjui tenka spręsti kolizijas ir rasti savo vertinimą. Ne tik mene, bet ir realiame gyvenime kai kurie asmenybės bruožai gali būti vertinami tiek etiniu, tiek politiniu, tiek ir egzistenciniu požiūriu“ (Kuzmickas, 2016, p. 27–29). Visgi šiais laikais, tiek mene, tiek kritikoje, meno filosofijoje akcentuojamas estetiškumas, nors jis „gerokai išskydęs“, ypač rūpi tiesa, ne bendroji, bet specifinė meninė tiesa (ten pat).

Mokykloje ypač svarbu mokytis humanitarinių mokslų, analizuoti meno kūrinius, nes humanistinėje perspektyvoje žmogus suprantamas kaip nuolat ieškantis savęs, darantis pasirinkimus probleminėse situacijose. Todėl meno kūriniai, istorijos, filosofijos, psichologijos veikalai buvo tikslingai sukurti, kad pažadintų individų kritiškumą, moralinio veiksmo supratimą bei sąmoningą apsisprendimą, todėl menas ir humanitariniai mokslai, Greene (1978) nuomone, turėtų būti ugdymo programos ašis, kuri padėtų skatinti budrumą, reflektyvumą, o tai svarbu kiekvienam žmogui. Apskritai, meno kūriniai yra laikomi žmonių laimėjimais, perteikiančiais tam tikrą tikrovės aspektą, kuris paveikia žmogaus sąmonę. Dar svarbu tai, kad estetiniame patyrimo būtina „suskliausti“ empirinį pasaulį, kad skaitytojas (arba suvokėjas) galėtų patekti į kūrinio estetinę egzistavimo erdvę. Apskritai, kūriniai skatina eiti į dialogą, nors ir netikima visais jų siūlomais faktais, bet vis dėlto pasimokoma apie asmenybes, poelgius. Jei mokiniai geba kelti klausimus apie savo gyvenimo planus, buvimą pasaulyje, tai jie gali ieškoti atsakymų visur. Tam didelę reikšmę turi menas, nes meno kūrinių suvokimas leidžia prisiliesti prie savęs paties. Tiek rašytojas, tiek skaitytojas turi pripažinti vienas kito laisvę interpretuoti, todėl menas leidžia atsiskirti nuo minios, pasijusti sąmoningiems individams. Menas turėtų būti visuose pedagoginiuose kontekstuose, nes estetiškas patyrimas atsiveria klausimams, nuo kurių prasideda prasmų ieškojimai ir suvokimas, ką reiškia egzistuoti pasaulyje (Greene, 1978, cit. iš Ozmon, Craver, 1996, p. 331–335).

Viena iš meno rūšių yra literatūra, kuri analizuojama literatūros pamokose. Gimtosios kalbos ugdyme tekstai turi didžiulę reikšmę. Literatūros tekstai, naudojami dažniausiai kaip mokomoji medžiaga lavinant gimtąją kalbą, atlieka daug funkcijų. Kiekvienas tekstas turi struktūrą, o tai reiškia, kaip idėjos tekste yra suskirstytos taip, kad perteiktų žinutes skaitytojams. Teksto struktūra padeda skaitytojams suprasti tekste esančias idėjas ir padeda skaitytojams nustatyti ryšius tarp tekste esančių minčių ir atskirti, koks turinys tekste yra svarbiausias. Taip pat negalima pamiršti ir konteksto: kitų parašytų tekstų, laikotarpio, žanrinių taisyklių, kurių laikosi rašytojas (Sallabaš, 2013).

Sallabaš mini keletą autorių (Yalçın, Aytaş, 2002, Sever, 2007) kalbėdamas apie skaitomų knygų naudą ugdymo procese. Teigiama, kad knygų istorijos yra svarbios įvairaus amžiaus žmonėms, tačiau jos gyvybiškai svarbios vaikams. Atsižvelgiant į tai, vaikų švietimas pasakojimais yra geriausia strategija, leidžianti jiems ugdyti norimą elgesį. Be to, pasakojimai ir romanai praturtina ribotą vaikų gyvenimo patirtį, suteikia galimybę per personažus mąstyti apie asmenybių įvairovę ir prisideda prie jų dar tik formuojamų vertybinių sprendimų išaiškinimo. Tokiu būdu vaikams daug lengviau prisitaikyti prie socialinės ir kultūrinės aplinkos, kurioje jie gyvena. Be to, pasakojimai ir romanai ne tik leidžia vaikams atpažinti savo šalies žmones istorinėje perspektyvoje, bet ir suteikia medžiagą apie kitų šalių žmones. Vaikų knygos nuo pat vaikystės vaidina lemiamą vaidmenį ugdant asmenines vertybes apie žmones ir gyvenimo realijas. Iš veikėjų ir jų santykių įkvėptos fantastikos vaikai įgyja daug patirties, kad galėtų tyrinėti tam tikras sąvokas, tokias kaip žmogus, gamta ir gyvenimas. Taigi per vaikiškas knygas ir skaitomus tekstus vaikai įgyja įvairių vertybių, jas įtvirtina ir formuoja naujas vertybes (Sallabaš, 2013).

Sallabaš (2013) atlieka naratyvinių tekstų, patvirtintų Turkijos švietimo ministerijos ir įtrauktų į programą, analizę vertybiniu požiūriu. Autoriaus teigimu, vidurinių mokyklų vadovėliuose akcentuojama daug vertybių, tokių kaip šeimos vertybių puoselėjimas, teisingumas, nepriklausomybė, laisvė, mokslas, darbštus solidarumas, jautrumas, sąžiningumas, estetika, tolerancija, svetingumas, sveikata, pagarba, meilė, atsakomybė, švara, patriotizmas, paslaugumas. Jis atliko tyrimą, kuriuo siekta nustatyti, ar turkų kalbos vadovėlių, naudojamų vidurinėje mokykloje, pasakojamieji tekstai gali būti naudojami perteikiant vertybes mokant turkų kalbos. Kokybinė vadovėlių apžvalga rodo, kad vidurinio ugdymo naratyviniai tekstai yra gana turtingi vertybių, tokių kaip darbštumas, jautrumas ir meilė. Kita vertus, kai kurios vertybės (pvz., ramybė, tolerancija, sąžiningumas, rūpinimasis sveikata, sąžiningumas, laisvė, švara ir svetingumas) šiuose tekstuose pasitaiko retai (Sallabaš, 2013).

Çubukçu (2014) atliko tyrimą, kuriame naudoja literatūrinius tekstus vertybių ugdymo tikslais klasėje, kai diskusijos yra nukreiptos į samprotavimą ir tokiu būdu atskleidžiami skirtingi moraliniai požiūriai skatinant kognityvinį konfliktą, kai mokinys suvokia problemines situacijas ir įsisavina vertybinį kontekstą. Literatūriniai tekstai yra kontekstualiai vientisi ir iš esmės prasmingi,

istorijos su gerai išvystytais personažais, patraukliais siužetais ir ryškiomis temomis, ypač istorijos, kultūros (tautosakos) aspektais, sociologinėmis ir psichologinėmis įžvalgomis praturtina mokinį, leidžia suprasti, tyrinėti žanrus ar kurti (Karin, 1994, cit. iš Čubukçu, 2014, p. 21). Literatūros skaitymas taip pat gali padidinti mokinių supratimą apie kai kurias moralines, etines vertybes ir problemas, kurių jie nepažįsta: pavyzdžiui, ugdyti empatiją ir užuojautą, pagalbą kitam arba komandinio darbo ir bendradarbiavimo svarbą. Literatūra taip pat praturtina menus ir humanitarinius mokslus, tokius kaip vizualieji menai ir drama, ir skatina vaizduotę. Atliktas tyrimas su literatūros studentais, besimokančiais tapti mokytojais, parodė tai, kad trečio kurso studentai (tie, kurie turėjo analizuoti literatūrinius kūrinius išsamiai pasirinktu tyrėjų būdu) rodo didesnę polinkį į sąžiningumą, gerumą, geranoriškumą, išryškina, kad literatūros pasitelkimas ugdo moralinį charakterį ir sprendimus, plečia vaizduotę ir ugdo emocinę besimokančiojo charakterio pusę. Literatūrinis ugdymas padeda mokytojams įdiegti vertybes ne nurodant, bet diskutuojant, perimant (Čubukçu, 2014).

Taigi, literatūros kūriniai gali būti analizuojami iš daugelio perspektyvų. Vis dėl to, jie yra labai svarbūs formuojant mokinio vertybes, mąstymą, nes tuos kūrinius reikia skaityti bei suprasti. Šiais laikais labai svarbi kuo didesnė mokinio laisvė interpretuoti kūrinio žinutę, nes remiantis šiame skyriuje išsakytomis mintimis, kiekvienas skaitytojas gali atrakinti kūrinį savaip. Negalima pamiršti, kad mokinių sukurtos interpretacijos gali būti tiek geresnės, tiek blogesnės, tačiau jos vis tiek neturėtų būti pasmerkiamos kaip netinkamos.

Tyrimo metodologija ir etika

Atlikto tyrimo tikslas – išsiaiškinti, ar 11–12 klasės mokiniams yra aktualūs ir prasmingi programiniai privalomi kūriniai bei kaip jie prisideda prie vertybių ugdymo.

Tiriamieji. Informantai parinkti atsitiktine tikslina atranka, kad tyrimas turėtų gilesnę prasmę. Nemažai mokinių buvo iš katalikiškų mokyklų. Buvo gautas žodinis tyrimo dalyvių sutikimas. Vienintelis keliamas reikalavimas buvo mokyti 12 klasėje.

Tyrimo metodai. Buvo pasirinktas kokybinis tyrimas ir atliktas pusiau struktūruotas interviu su iš anksto numatytais pagrindiniais ir papildomais klausimais, jei informantas būtų mažiau pasirengęs pasakoti tam tikrus aspektus (Priedas Nr. 2). Toks metodas pasirinktas todėl, kad būtų galima suklasifikuoti atsakymus į kategorijas ir subkategorijas, formuluojamas naudojant esmines transkribuotų tekstų sąvokas ir ištraukas (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Klausimai buvo sudaryti remiantis mokslinės literatūros analize ir sudėlioti blokais. Pirmiausia, buvo siekiama išsiaiškinti apskritai skaitymo motyvaciją (kiek yra skaitomos knygos), toliau pereita prie skaitomų knygų poveikio, konkrečių kūrinių įtakos. Tuomet klausta apie literatūros, kaip meno krypties, bruožus. Įsibėgėjus, pereita prie privalomų kūrinių paskirties, prasmės bei žinutės, paprašyta išskirti mėgstamus, aktualius ir neaktualius kūrinius iš programos, taip pat pasiūlyti programos korekciją. Toliau kryptama gilyn į pačius privalomus kūrinius – interpretacijos galimybes bei vertybes. Vertybių blokai išskirti į tris dalis neatsitiktinai. Literatūros kūrinys suponuoja visiems skirtingą vertybių supratimą, o kai tai liečia ugdymą, pirmiausia aktualu mokytojo akcentuojamos vertybės iš kūrinių, tuomet paties mokinio vertybės apskritai ir galiausiai, kokių vertybių mokinys pats pasisemia iš literatūros kūrinių. Paskutinis blokas apie literatūros įtaką asmenybei apvainikavo visą tyrimą – jis bandė atskleisti, ar mokiniams tikrai ką nors duoda literatūra ir tyrimas atliktas ne veltui. Kokybinis tyrimas pasirinktas neatsitiktinai – svarbu sužinoti apie tiriamą aspektą iš įvairių perspektyvų. Pasak Kardelio (2016), kokybiniam tyrimui būdinga interpretacinė paradigma, kuriai rūpi individas, bandoma suprasti žmogiškosios patirties pasaulį, stengiantis įeiti į žmogaus vidų (Kardelis, 2016). Kardelis įvardija ir keletą iš interviu paskirčių (pagal Cohen, Manion, 1989) ir viena iš jų yra pagrindinė ir tiesioginė priemonė, norint sužinoti, ką mano respondentas, jo žinias, vertybes ir požiūrius. Būtų sunku atlikti apklausą apie vertybes, juk tai kiekvienam asmeniui yra labai individualu ir intymu.

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliekamas nuo 2022 m. spalio 15 d. iki 2023 m. kovo 15 d. imtinai. Interviu buvo atliktas su 15 tyrimo dalyvių. 5 interviu buvo atlikti gyvai, 10 interviu vyko *Zoom* programoje. Duomenys buvo fiksuojami įrašymo funkcija. Tyrimo metu apklausiami informantai noriai bendravo su tyrėju, reiškė emocijas ir nuomonę, atsakė į visus pateiktus pagrindinius klausimus, nes naudodamas interviu metodą, tyrėjas tuo metu taip pat dalyvavo procese, todėl jis tai kontroliavo. Interviu vidutiniškai užtruko 25–30 minučių.

Tyrimo duomenų analizė. Atsakymų, į pusiau struktūruotus klausimus, turinys nagrinėtas taikant dedukcinės kokybinės turinio analizės metodą keturiais etapais: 1) Daugkartinis atsakymų skaitymas; 2) Ieškoma semantiškai artimų atsakymų ir „raktinių“ žodžių, daryta lentelė, pagal teksto blokus, pirminis abstrahavimas; 3) Kodų grupavimas pagal numatytas kategorijas; 4) Subkategorijų grupavimas pagal prasmę ir prijungimas prie kategorijų. Kadangi pasirinkta dedukcinė kokybinio turinio analizė, tad kategorijos buvo iš anksto numatytos, analizuojami interviu tekstai bandant išsiaiškinti, „kaip konkrečiau tyrime kontekste apibūdinamas tiriamas reiškinys“ (Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 76). Kategorijos buvo numatytos pagal klausimų blokų logiką: Skaitomų knygų poveikis; Kūrinių bei autorių įtaką mokiniams; Literatūra kaip meno rūšis; Pasaulis be knygų; Privalomų kūrinių paskirtis; Privalomos literatūros kūrinių prasmė; Literatūros kūrinio žinutė; Įsimintini, vertingi programiniai kūriniai; Neaktualūs kūriniai; Poreikio keisti programą priežastys; Interpretacijos galimybės; Mokytojų akcentuojamos vertybės per kūriniai; Mokinių vertybės; Literatūros duodamos vertybės; Literatūros įtaka asmenybei. Interviu medžiaga abstrahuota į kategorijas ir subkategorijas, kurios pristatomos prieduose (nuo 3 iki 17 priedo).

Tyrimo etika. Tyrime laikomasi visų tyrimo etikos reikalavimų. Apklaustųjų vardai ir pavardės neminimi, jie užkuoduoti santrumpa I_X, X – skaičius, taip užtikrinamas konfidencialumas. Prieš įrašant pokalbį buvo dar kartą pristatoma pokalbio tema ir paklausama, ar galima jį įrašyti, o vėliau padarius išrašą ištrinti pokalbį, taip pat perspėjama, kad galima tyrimą nutraukti bet kuriuo metu, nes užtikrinama pagarba asmens privatumui. Kadangi apklausiami pilnamečiai, buvo gautas žodinis jų sutikimas du kartus: prieš susitariant dėl interviu ir kitąkart prieš įrašant interviu metu.

Empirinio tyrimo rezultatai

Knygų skaitymo motyvacija. Pirmiausia, interviu prasidėjo nuo esminio klausimo, ar informantams patinka skaityti knygas. „Knygos yra pasaulio atmintis, iš knygų mes sužinome daugelį dalykų: kaip gyveno mūsų protėviai, kaip išrado prietaisus, kurie mus atlydėjo iki dabarties <...>. Skaitydami knygas mes galime kalbėtis su mirusiaisiais, nes rašytojai ir išminčiai, rašę knygas prieš daugelį metų, <...> įrašė savo balsą <...>, todėl šiandien galime eiti į bibliotekas ir skaityti tai, kas mums palikta <...> ir mes vis dar galime su jais kalbėtis. <...> Knygos mus veda į iš žodžių sukurtus įsivaizduojamus, išgalvotus, fantastinius pasaulius, egzistuojančius vien dėl mūsų vaizduotę žadinančių žodžių. Skaitantieji knygas patiria daugiau: gyvena savo gyvenimą ir tą, apie kurią skaito knygoje, todėl įgyja daugiau patirties, jausmų, išgyvena daugiau gyvenimų. <...> Žodžiai, literatūra mus išvalo, išgrynina, išgelbėja“ (Teixidor, 2014, p. 7–9). Užduotas klausimas svarbus tyrimui dar ir dėl to, kad lemia, kiek žmogus galės papasakoti skaitymo patirtis, knygų skaitymo poveikį, vertę, naudą. Informantai ne visi skaito knygas, jie renkasi, išsako keletą faktorių. Trys informantai tiesiog patvirtino, jog jiems patinka skaityti ir nedetalizavo kodėl. Kitiems trims mokiniams knygų skaitymo įpročiui padarė įtakos vaikystė, šeima: *mano šeimoje taip dažnai vyko, buvau apsuptas knygų. Tėtis visą laiką mane vesdavosi į bibliotekas, parodo knygas, kurios jam patiko, todėl aš jas skaitydavau (I_1), Prieš mokyklą jau buvau perskaičius nemažai knygų. Gal čia prisidėjo, kad šeima irgi skatino irgi skaityti knygas vakarais (I_15)*. Trims respondentams patinka skaityti tik įtraukiančias knygas: *Tiesiog kartais patinka tokios, kur tu atsisėdi, ir kaip filmą peržiūri, taip ir tą knygą perskaitai ten vienu kartu (I_2), dabar pakankamai retai skaitau, nes dažniausiai kaip pasiimu knygą tai kažkaip, jeigu matau, kad 20 jos puslapių manęs nesudomino, tai iškart ir padedu (I_13)*. Vienam mokiniui patinka skaityti dėl įvaizdžio: *romantizuoju patį skaitymo įvaizdį, pavyzdžiui, vasarą prie jūros, tarsi visą laiką labai gražiai atrodo, tarsi paveikslas (I_3)*. Taip pat buvo du atsakymai, jog priklauso kokios tos knygos: *labai priklauso kokias knygas. Nes jeigu mokykloje, tai tik gal dvyliktoje klasėje tas įdomumas atėjo, nes prieš tai iš reikalo skaičiau. Šiaip kai savo pasirenku, tai taip, man patinka (I_9), priklauso nuo žanro labai (I_4)*. Dviem informantams savų knygų skaitymui sunku rasti laiko, tad skaityti gali daugiau tik per vasarą, o kitiems dviem knygų meilę knygoms prislopino privalomos knygos: *Liūdnoka, tačiau dabar knygos į rankas, savo malonumui, nebuvau paėmusi jau kurią laiką. <...> skaitymas dabar jaučiasi <...> kaip prievolė (I_10), Tą knygų meilę dabar bandau atgaivinti šiek tiek, nes gal mokykla kažkiek prislopina su privalomom knygom ir laiko mažiau yra (I_15)*. Du informantai pasakė atvirai, kad jiems nepatinka skaityti knygas, nes užtrunka laiko arba nesudomina: *užtrunka daug laiko, kad knygą perskaitytumei. Man labiau filmai patinka, nes gali vienu prisėdimu sužinoti kažkokią naują istoriją (I_12), dauguma knygų, kurias aš skaičiau buvo literatūros, kurios man labiausiai nepatiko iš visų knygų (I_8)*.

Skaitomų knygų poveikis. Skaitomos knygos duoda žmogui labai daug, jeigu jis moka tai išgirsti ir priimti. Informantai teigė, kad verta skaityti knygas ir išvelgė labai gausų skaitomų knygų poveikį jų gyvenimui (Priedas Nr. 3 ir Lentelė Nr. 1). Pirmiausia, knygos lavina vaizduotę ir kūrybiškumą (I_1, I_4, I_11, I_13): *praplečia fantaziją. Man patinka labai įsivaizduoti viską, kas vyksta konkrečiai su kiekviena detale, <...> leidžia įsivaizduoti viską labai plačiai* (I_13). Taip pat padeda įsijausti ir pabėgti nuo realybės: *leidžia pabėgti nuo realybės, <...> kai skaitau knygas, aš įsivaizduoju, kad esu tas veikėjas ir knygos kelionė yra ir mano kelionė <...> ir aš viską bandau pergyventi, kas yra parašyta knygoje, ir eiti kartu su tuo veikėju* (I_1). Ricoeuro teigimu, tekstas komplikuoja santykį su pasauliu, sukuria ir atskirą dimensiją, nes skaitytojas gali persikelti į tą teksto kuriamą vietą, pasaulio, išorės neturinčią „uždarą erdvę“, vidų (Ricoeur, 2000, p. 95). Informantai (I_2, I_3, I_11) skaitydami atsipalaiduoja ir turiningai praleidžia laiką: *labai geras tiesiog atsijungimo būdas nuo visko, kai, pavyzdžiui, turi sunkią ar perkrautą dieną, vakare atsiguli į lovą ir pasiskaitai kažką. Toks atsipalaidavimo momentas <...> ir kartu visai patinkantis procesas* (I_3). 9 mokiniai su knygomis save praturtina, apsišviečia: *leidžia pamatyti pasaulį, koks jis yra, <...> praplėsti akiratį ir apsišviesti* (I_6), *visas naujas pasaulis atsiverčia iš kitų perspektyvų. <...> kito žvilgsniu gali pažinti įvairius dalykus, sužinai daug naujų dalykų apie kultūras* (I_14). Nėgana to, knygos padeda suprasti pasaulį, save ir kitą (4 informantams) bei pasimokyti (3 informantams): *per jas galima susivokti apie pasaulį, apie save suprasti* (I_5), *kai skaitai daugiau, gali iš skirtingų perspektyvų pasižiūrėti situacijas, <...> tai veikėjo žodžius, tai autoriaus, <...> ir kartu gyvenime gali tą pritaikyti* (I_3). Iš knygų galima pasisemti gražių minčių (*kartais būna, kai tu tiesiog nori paskaityti, nes norisi tiesiog minčių gražių* (I_2) bei tai, kas aktualu rašant rašinius – minčių dėliojimo, raštingumo, žodyno ir stilistikos (I_2, I_3, I_4, I_10, I_11, I_13): *turtina žodyną. <...> gerėja turbūt tas raštingumas. Kažkaip nesąmoningai turbūt pradedi rašyti net nežinodamas taisyklės, bet pritaikai jas vien dėl knygų skaitymo* (I_11), *minčių dėliojimui ir įvairių frazių, išsireiškimų* (I_3). Svarbu ir tiesioginė nauda – panaudojimas egzamine: *galima bus pasiremti dvyliktoje klasėje egzamine ir šiaip bendrai panaudoti kažkokiuose tai mokyklos reikaluose* (I_13). Ir nors šiuolaikiniai vaikai itin mėgsta filmus, vienas išvelgia, kad knygose randama gilesnė prasmė: *knygose yra ta tikroji istorija, kurios ne visi filmai moka perteikti. <...> skaitant knygas galime patirti tą gilesnę prasmę negu šiaip paviršutiniškai filmą peržiūrint* (I_12).

Lentelė Nr. 1

Skaitomų knygų poveikis

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Skaitomų knygų poveikis	Vaizduotės lavinimas ir kūrybiškumas	I_1: leidžia vystyti tavo vaizduotę, <...> gyvenime yra labai svarbu, būti kūrybingam
	pabėgimas nuo realybės ir įsijautimas	I_9: patenki kaip į kitą pasaulį I_15: knygos man tikrai padėdavo nukeliauti į kažkokį kitą pasaulį
	Atsipalaidavimas ir laiko praleidimas	I_2: Realiai, kaip ir tiesiog laiko praleidimas I_11: atsipalaidavimo būdas, kai tu gali pabėgti nuo tos tikrovės.
	Savišvieta ir praturtinimas	I_7: Kad mummyse vyktų pats asmenybės tobulėjimas, saviraiška I_9: gali pakeisti biški žmogų, jo veiklą ir tikslus gyvenime.
	Pasaulio, savęs ir kito supratimas	I_6: labai leidžia <...> suprasti kitą I_9: Pirmiausia pasikeičia pats požiūris į pasaulį
	Pasimokymas	I_6: leidžia <...> pasimokyti iš kitų žmonių istorijų ir vėliau pritaikyti gyvenime I_9: Šiaip viena knyga, o gal ir kelios, išmokė kažkokių vertybių.
	Minčių dėliojimas, raštingumas, žodynas ir stilistika	I_2: mintys kartais net taisyklingiau dėstosi, <...> nes kai tu skaitai ir <...> nebandydamas mokaisi. I_13: Žinoma, praplečia žodyną, čia su visom kalbom.
	Egzaminas ir mokykla	I_2: <...> man dabar su rašiniiais, pavyzdžiui, geriau sekasi.

Įtaka, kurią padarė mokinių mėgstami kūriniai ir autoriai. Kadangi lengviau mąstyti konkrečiau, nuo abstraktaus klausimo apie skaitymo vertę, pereita prie konkrečių kūrinių, su kuriais mokiniai pajuto įtaką jų gyvenimui nuo vaikystės iki dabarties. Mokiniai tokių kūrinių ar autorių minėjo daug (Priedas Nr. 4 ir Lentelė Nr. 2). I_1 informantui knygų serija „Žvalgo mokiny“ išlavino vaizduotę, net 9 informantams (I_1 „Pienių vynas“, I_2 „Doriano Grėjaus portretas“, I_14 Dostojevskis, I_3 ir I_10 „Svetimas“, I_9 „Altorių šešėly“, I_13: „Juodoji evangelija“, I_14 „Heaven Official's Blessing“, I_11 Mačernis) knygos kelia filosofinius klausimus, padedančius suprasti gyvenimo prasmę: *geriau išmokau vertinti vaikystę, <...> ir pati knyga yra iš dalies filosofiška. Tai tos idėjos mane ir brandino (I_1), ten matau kaip ir atspindžius iš Šventojo Rašto, Biblijos, <...> kaip tai gyvai įprasmina, tarkim, išmoksti nepasiduoti arba vilties, nežiūrėti į pasaulį pesimistiškai (I_14).* Įdomu tai, kad 3 mokiniams rūpi pačios kalbos stilistika, kalbos kaip konstrukto kūrimas: *Kristina Sabaliauskaitė, <...> jinai geba rašyti ilgais sakiniais (I_11), Tolkienas <...> jis pradėjo knygą rašyti ne nuo kažkoko siužeto ar idėjos, bet sukūrė kalbą ir nusprendė jai sukurti istoriją (I_15), Balys Sruoga dėl savo ironiškumo bruožų (I_6).* Taip pat 10 knygų bei rašytojų pamoko apie save, kitus bei pasaulį: *„Bėgančios su vilkais“, <...> gali kiekvieną puslapį pritaikyti savo gyvenime. <...> pasiduoti tai moteriškai galiai ir aš tai išbandau gyvenime, <...> sporte, ir pasiduodu tai intuicijai, ir viskas gerai gaunasi, nes tu treniravaisi, mokėjai ir nereikia nervintis. <...> išugdė tą pasitikėjimą labiau*

savimi (I_9), Gali suprasti, kodėl žmonės vienaip ar kitaip elgiasi <...> pradėti iš visai aiškios pusės žiūrėti. <...> ant jų nebepyksti tiesiog, nes supranti, iš ko tai kyla. <...> „Kūnas mena viską“. Ji yra apie visokias išorės traumas patirtis <...>. Iš ko tas kyla, kaip tave tai paveikia <...>. Aš taip pastebėjau, kad kai kurie dalykai gali sukelti traumas, kur net nepagalvotum, kad jie tai sukeltų (I_4). Trims apklaustiesiems knygos padeda apsišviesti: Nu tarkime, psichologines, tai aš sužinau naujų dalykų, kur net nebūčiau pagalvojęs, <...> tu juos gali pritaikyti savo realiam gyvenime. <...> praplatina tą visą mąstymą ir pasaulėžiūrą, kuriame buvau aš pats tuo laikotarpiu (I_4). I_1 mokiniui Tolkinio knygos skatina kūrybiškumą, įkvepia kurti.

Lentelė Nr. 2

Kūrinių ir rašytojų įtaka mokiniams

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Įtaka, kurią padarė mokinių mėgstami kūriniai ir autoriai	Vaizduotės lavinimas	I_1: Man vaikystėj labai patiko Džono Flanagano „Žvalgo mokinys“, nes ten irgi buvo jaunas berniukas, ten patyrė visokius nuotykius, <...> dažniau pradėjau fantazuoti ir savo galvoje įsivaizduoti visokias idėjas, situacijas, kartais kvailas, tokias kaip aš su kokiais dešimt trolių mušosi. <...> tokie dalykai mano galvoje vykdavo. Tai lengviau būdavo susikurti <...> scenarijus.
	Filosofiniai klausimai, padedantys suprasti gyvenimo prasmę	I_14: Dostojevskis labai didelį įspūdį padarė, nes pas jį tiek daug ten visko <...> Nors skaitau daug internetinių visokių knygų, tai kartais pasimato tas skirtumas tarp tos populiariosios tokios kultūros ir tos tradicinės knygos, <...> daug visko teisingai apie žmogų pasako, kaip <...> žmogus įdomiai gyvena, jaučiasi, kaip paveikė įvairios situacijos.
		I_11: Mačernis patinka. Jo eilėraščiai tokie įdomūs ir gilesni, ir labiau tokie filosofiški <...>, tai tie eilėraščiai privertė susimąstyti apskritai apie gyvenimo prasmę ir taip galbūt turėjo įtakos man, kaip žmogui.
	Kalbos ir stilistikos ypatumai	I_11: Kristina Sabaliauskaitė, <...> „Silva rerum“ <...> jinai geba rašyti ilgais sakiniais ir man tai padarė tokį įspūdį ir aš visai stengiuosi pati rašiniuose tuos sakinius sudarinėti tokius ilgesnius, bet tada gali pasitaikyti daugiau ir skyrybos klaidų, tai tramdau save ties tuo.
		I_15: Tolkinas <...> jo sukurtas pasaulis yra labai vau, visos tos detalės ir tai, kad jis pradėjo knygą rašyti ne nuo kažkokio siužeto ar idėjos, bet sukūrė kalbą ir nusprendė jai sukurti istoriją. <...> „Žiedų valdovas“, „Silmariljonas“
	Gyvenimo pamokos apie save, žmones ir pasaulį	I_3: Paulo Coelho „Alchemikas“. <...> kaip „Mažasis princas“ vyresniems žmonėms. Labai graži, šviesi literatūra. <...> tokio šviesaus žiūrėjimo į įvairias situacijas.
I_13: Jurga Ivanauskaitė, <...> temos yra pakankamai artimos. Žinoma, ji rašo iš moters perspektyvos apie labai daug temų ir ypatingai <...> „Miegančių drugelių tvirtovė“, kurioje ji rašo tą istoriją iš tokių jaunesnių mergaičių patirčių, kurios <...> pamoko bei daug žiaurių dalykų, bet realių dalykų, kurie pasaulyje vyksta <...> parodo, <...> gali vykti gyvenime, tam tikros istorijos ir kaip saugotis tokių dalykų ir kaip juos išgyventi, jeigu kažkas tokio vyksta.		
Savišvieta	I_7: Biliūnas, nes jo kūriniai labai tokie tikroviški. <...> Galbūt padeda apsišviesti, koks buvo žmonių supratimas ir žmonių gyvenimas senais laikais.	

	Kūrybiškumo skatinimas	I_15: Tolkinas yra viena didžiausių inspiracijų <...> „Žiedų valdovas“, „Silmariljonas“ ir kitos knygos. <...> kadangi aš pati mėgstu kurti, tai jis irgi pridėjo daug inspiracijos, kaip ir kiek daug galima galvoje sukurti kokį didelį pasaulį ir kokį įvairų. Tai galbūt kūrybiškumą paskatino šiek tiek sakyčiau.
--	------------------------	--

Literatūra kaip meno rūšis. Kadangi literatūra yra žodinis menas, yra manančių, kad kalba, kuria suvokiama, daro įtaką interpretacijai. Anot Ricoeuro (2001), nors ir tekstas yra susijęs su tuo, dėl ko jis buvo parašytas, tačiau kiekvieną tekstą skaito konkreti bendruomenė, sąlygojanti prielaidas, nes „bet koks ontinis arba ontologinis supratimas pirmiausia išreiškiamas kalba“, o tekstas turi ne vieną prasmę, jos „klojasi viena ant kitos“ ir jas reikia interpretuoti. „[I]nterpretavimas yra minties darbas, iššifruojantis už akivaizdžiosios prasmės slypinčią prasmę, išskleidžiantis raidiškoje reikšmėje glūdinčius reikšmės lygius“ ir taip išlaiko pirminę sąsają su paslėptų reikšmių interpretacija. Pati interpretacija siekia panaikinti distanciją tarp buvusios kultūros epochos, kuriai priskiriamas tekstas, ir interpretuotojo, kuris tokiu būdu gali įsisavinti prasmę ir „iš svetimos ją paversti sava. Suprasdamas kitą jis siekia geriau suprasti save patį“ (Ricoeur, 2001, p. 3–21). Taigi, gimtoji kalba daro įtaką literatūros interpretacijai. Mokinių taip pat buvo klausta, ką literatūra kaip menas duoda, koks yra šios meno rūšies poveikis. Gauti duomenys pavaizduoti lentelėse (Lentelė Nr. 3 ir Priedas Nr. 5). Pirmiausia, literatūra padeda susitapatinti su knygų situacijomis ir pabėgti nuo realybės: *duoda situacijas, kurias skaitytojas gali susieti su savo gyvenimu <...> visi panašiai gyvenam ir tos istorijos panašios, ir nesunku tapatintis su knygos veikėjais. <...> viskas yra normalu aplink tave ir kad tai, ką patiri tu, patiria ir kažkas kitas (I_1), literatūra turbūt suteikia tokį pabėgimą nuo realybės ir tokį galėjimą atsitraukti (I_11).* 4 informantams (I_1, I_12, I_14, I_15) per estetinį suvokimą lengviau suprasti apie save ir pasaulį: *per tas emocijas galbūt galima lengviau save patį suprasti ir praskaidrinti mūsų gyvenimą (I_1).* 2 mokiniams gyvenimas tampa geresnis: *Padaro pasaulį kaip ir šviesesnį, išskirtinesnį (I_8).* Trys informantai mano, kad literatūra skatina susimąstyti: *paskatina susimąstyti apie kažką, nesvarbu teigiamai ar neigiamai, bet jis priverčia, paskatina galvoti apie vykstančius dalykus (I_3).* Įdomios mokinių įžvalgos ir literatūros kaip meno poveikis globaliam pasaulio supratimui (I_3, I_4, I_10, I_15): *Parodo, kad pasaulis egzistuoja ne tik visuomenės nustatytuose rėmuose (I_10), platus požiūris ir gebėjimas matyti dalykus iš skirtingų perspektyvų ir tam tikrą poveikį. <...> Taip, kaip tu gali turėti meno parodą apie gamtą, jos išsaugojimą, taip tu gali skaityti literatūros kūrinius, kur matai, kas atsitinka, jeigu gamta nėra saugojama (I_3).* Net 7 informantams literatūra, kaip ir visas menas, teikia estetinį lavinimą: *sukelia emocijas, ir kai mes gyvename pasaulyje, kai <...> tų emocijų trūksta arba jos yra netikros, arba trumpalaikės, tie meno kūriniai gali <...> tamsesnėje kasdienybėje <...> kibirkštėlę išspausti (I_1), estetinį išgyvenimą <...> gali pasinerti į tai ir kaip meno kūrinuose tu įsitrauki, į tai ir išgyveni tą tokį estetinį pasitenkinimą ar <...> malonumą (I_11).* 4 informantai teigė, kad literatūrą, kaip ir visą

meną, reikia interpretuoti: *tu pats gali sukurti sau vaizdinius kitur, kaip ir koks nors paveikslas. Tu matai vieną, bet kiti kažką, iš tos prizmės žiūrint, kur yra ne viena prasmė (I_9), išmoku skaityti tarp eilučių (I_10).* Taip pat literatūra skatina kurti: *Kūrybai – įkvėpimas, pavyzdžiui paskaičius, jeigu trūksta įkvėpimo. Manau, su eilėrašciais, jeigu pats nori kurti eiles, turėtų padėti (I_8) bei išsiliesti, išreikšti save: Menu galima išreikšti dalykus, kurios galbūt ne visada galima išreikšti paprastai, kurių mokslu gal nepaaiškinsi. Poezija ar muzika kad ir gali jausmą kažkokį perteikti, kurio šiaip tiesiogiai nelabai gali pasakyti, negali išreikšti. Bet vat per meną gali dalykus visokius, kurie gal nėra akivaizdūs arba paaiškinami gali kažkaip iš savęs ištraukti, kitiems perteikti (I_14).* 6 mokiniai literatūrą supranta kaip meno kūrinį, kuris perduoda žinutę: *turi išliekamąją vertę ir paveikia žmogaus mąstymą (I_12), liudija kažkokį tai istorijos laikotarpį. Tai aš įsivaizduoju, tarkim, kažką, ką mes šiandien sukuriame, mūsų ateities kartos tai atranda ir gali labai daug spręsti apie mus ir išrašyti tą istoriją chronologiškai, kas čia įvyko, kokie tie žmonės buvo, kurie tai kūrė ir t. t., <...> kaip tuo metu pasaulis atrodė (I_13).* 3 informantai įžvelgė, kad tik tam tikro žanro literatūra yra menas, visi (I_2, I_4, I_12) mini poeziją, o I_4 dar įtraukia ir istorines knygas: *literatūra ir menas man labiau asocijuojasi su poezija. <...> kai pažiūri į poeziją, tenai viskas tvarkinga, estetiška, taip dailiai gražu. <...> O kai tu skaitai, tada tau nori kažkas kažką papasakoti, kaip ir tą visą istoriją gauni (I_2).* Galiausiai, I_13 mano, kad pasaulis be meno neegzistuoja: *Aš nelabai įsivaizduoju, kaip išvis pasaulis galėtų gyventi be meno (I_13).*

Lentelė Nr. 3

Literatūra kaip meno rūšis

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Literatūra kaip meno rūšis	Susitapatinimas	I_15: <...> būna gera, kai skaitai ir tau kažkaip rezonuoja, tos patirtys. Kartais padeda išgyventi skaitant panašias patirtis tuo metu <...>
	Supratimas apie save ir pasaulį per estetinį suvokimą	I_14: <...> formuoja žmogų, padeda pažinti aplinką, pasaulį, save ir santykį su pasauliu.
	Gyvenimo pokytis į geresnį	I_8: Padaro pasaulį kaip ir šviesesnį, išskirtinesnį.
	Privertimas susimąstyti	I_10: išmokstame įžvelgti kitokią prasmę aplink mus supančiuose įvairiuose dalykuose. <...> išmoku skaityti tarp eilučių. <...> duoda kitokio, gilesnio suvokimo.
	Globalus pasaulio suvokimas	I_15: kadangi dabar galima daug knygų išversti, ir jas <...> skirtingom kalbom gali žmonės perskaityti, pažinti kitas kultūras, apie pasaulį daug sužinoti, <...> net ir nedaug keliaudami, sėdėdami vienoje šalyje, galime sužinoti iš, pavyzdžiui, nuotykių literatūros daug apie kitas šalis.
	Estetinio suvokimo lavinimas	I_6: Kriškimą, gerą tokią akį, suvokimą, kas yra geras menas ir kas yra ne. <...> leidžia suvokti pačią kultūrą geriau ir žinoti, kas yra gera kultūra, gera kokybė ir kas yra <...> prastesnė.

Interpretacija	I_7: Pamatę paveikslą mes ieškome, žiūrime, ką norima pasakyti piešiniu, o skaitydami knygas <...> ieškome paslėptos minties, ką nori autorius pasakyti žmogui
Kūrybinės minties skatinimas	I_13: ją kuria tiesiog žmonės <...>. Tarkim, vienas žmogus, kuris daug tapo, kažkoks literatūros kūrinys, <...> gali labai duoti daug įkvėpimo sukurti kažkokiam paveikslui ar <...> skulptūrai. <...> literatūra labai skatina ir įkvepia žmones kurti, duoda jiems kažkokių idėjų savo pačiai kūrybai, <...> nes aš jaučiu, kad menininkai vis tiek vienas iš kito kažkiek pasiima, bet tiesiog padaro savo.
Išsiliejimas ir saviraiška	I_8: Leidžia žmonėms, išsiliėti, išlieti savo skausmą. <...> skaičiau, kad tapytojas Vincentas Van Gogas <...> nebuvo laimingas žmogus, bet jis sugebėjo tą skausmą kažkaip įdėti į savo kūrybą, kuri yra viena iš geriausių pasaulyje
Meno kūrinys, perduodantis žinutę	I_14: gali išreikšti tuometines nuotaikas ir kaip jausenas žmonių. Skaitant istorines knygas galiu pajauti, kaip tuo metu gyvena visuomenė arba padeda išlaikyti tas kokias nors vertybes pagrindines.
Tam tikro žanro literatūra yra menas	I_12: Tai tarkime, poezija. Pagal ją daug dainų parašyta arba paveikslai irgi remiasi kai kuriais eilėraščiais. Tai, manyčiau, tikrai meno kryptis yra literatūra.

Pasaulis be knygų. Interviu metu buvo klausta, kaip moksleiviai įsivaizduoja, kas nutiktų, jei nebūtų knygų (Lentelė Nr. 4, Priedas Nr. 6). Klausimas reikšmingas tuo, kad parodo mokinių santykį su knygomis – jei jų pasaulyje be knygų nieko nenutiktų, tuomet santykis yra tolimas, jei kaip nors būtų paveiktas informantas – tada knygos jam yra svarbios bei reikalingos. „Ar įsivaizduojate gyvenimą be knygų? Jei šią akimirką visos knygos išnyktų nuo žemės paviršiaus, pasaulis būtų lyg praradęs atmintį. Ar įsivaizduotumėte save be atminties, prisiminimų, praeities, žinių – absoliučiai švaria galva? Nežinotumėte, kas esate, nei iš kur kilote, visiškai nieko“ (Teixidor, 2014, p. 7). Mokiniai galėjo fantazuoti, nusikelti į senus laikus arba į dabartinius, kad tiesiog vieną dieną dingsta knygos. Fantazija nebuvo apribota. Visų pirma, pasaulis trims informantams būtų liūdnas, skurdus ir beprasmis: *pasaulis būtų labai liūdnas, nes vien iš knygų labai daug meno kyla, kad ir teatras. <...> vis daugiau scenarijų kyla iš knygų ir pjesių, ir jei to nebūtų, labai skurdus pasaulis būtų <...> nebūtų taip smagu (I_1)*. Taip pat sumenktų vaizduotė: *žmonės vaizduotės neturėtų (I_1)*. Informantams (I_2, I_4, I_5, I_15) dingtų galimybė būti meno pasaulyje, t. y. pabėgti, atsiriboti nuo kasdienybės: *padeda <...> išverti <...> kasdienybę. <...> gali pabėgti į kitą pasaulį ir ta viena pabėgimo tokia niša <...> išnyksta. <...> būtų sunkiau <...> išgyventi (I_15), <...> knygos kaip ir gelbėja tose situacijose ir tu <...> nuo realybės pabėgi (I_4)*, be to, mokiniai (I_4, I_8, I_9, I_12) prarastų vieną iš laiko praleidimo būdų: *nebūtų galimybės praleisti laiką smagiai (I_8), <...> daug žmonių prarastų didžiąją savo gyvenimo dalį ir laisvalaikio praleidimo būdą (I_12)*. Vienam informantui (I_4) dingtų motyvacija ir nebebūtų šaltinio, kas galėtų atsakyti į klausimus: *prarastume tą šaltinį, kuris mum padėtų, <...> ir įkvėpti, ir motyvuoti <...> atsakyti į kažkokių klausimus (I_4)*. Kitam informantui (I_3) atrodo, kad pasikeistų žmonių emocijos ir bendravimas: *visi labai „surobotizuotų“ ir mažiau būtų reiškiamos emocijos ir būtų daug sudėtingiau bendrauti ir mažiau būtų apie ką bendrauti, nes dažnai knygos irgi*

gali būti to tokio pokalbio pradžia, <...> ir iš to gali daug visokių pokalbių išsirutuliuoti (I_3). 4 informantams (I_5, I_6, I_10, I_14) atrodo, kad pokyčiai be knygų būtų kardinalūs – žmonės degraduoti, būtų neišprusę: *skaitantys žmonės, manau, yra mąstantys žmonės. Vat jeigu žmonės visiškai neskaitytų <...> tokio mąstymo apie nekasdienius dalykus <...> skaitymas yra naudingas dalykas (I_14), žmonės tada degraduoti, gyventų vien rutiniškai, paprastai <...>. Ir dabar rutinos nemažai, bet knygos bent jau ją praskaidrina, o jei nebūtų jų, tada iš viso būtų neįdomu, trūktų prasmės (I_5)*. Taip pat 2 apklaustiesiems knygos yra žinių ir informacijos šaltinis, tad tai dingtų su knygomis: *iš ko mes mokytumėmės? Kiekvieną dieną kažką skaitome, kažką darome ir ką, kur tą informaciją surašyti, kur ją palikti? Aš suprantu, kad mes turime kompiuterius <...>, bet labai daug informacijos yra palikta knygoje <...> mes labai daug žinių prarastume (I_13)*. 3 informantai laikėsi nuomonės, kad nors ir dingtų knygos, bet būtų filmai, kompiuteriai, visgi būtų keista: *būtų keista... Toks kaip ir „nu gerai filmų yra tada“, bet knygos, jos taip kartais padeda tiesiog atsiriboti nuo viso šiuolaikinio pasaulio (I_2), turėtumėm kompiuterius, <...> telefonus. <...> komunikacija rašytinė ji neišnyktų, bet pas mane ištuštėtų lentynos (I_15)*. Viena mokinė pati imtųsi rašymo veiklos: *Turbūt pati pradėčiau rašyti knygas, kad kažkas būtų parašyta (I_11), o kita prarastų dalį savęs: bet pas mane ištuštėtų lentynos gerokai, nes daug ką užima knygos. <...> kadangi aš ateitį savo <...> sieju su literatūros studijom, tai irgi būtų, kad visiškai išnyktų kažkokia dalis manęs, dalis ateities ir būtų <...> pasimetimas (I_15)*. Galiausiai, vienam dvyliktokui problemos nebūtų, nes tobulėjimo ieškotų kitose meno rūšyse.

Lentelė Nr. 4

Pasaulis be knygų

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Pasaulis be knygų	Skurdus, beprasmis pasaulis	I_1: labai skurdus pasaulis būtų
		I_5: tada iš viso būtų neįdomu, trūktų prasmės.
	Vaizduotės menkimas	I_14: <...> trūktų galbūt visokio to subtilumo, fantazijos <...>. Nu vis tiek yra menas ir be knygų, tai kažkiek gal liktų to.
	Dingtų buvimas meno pasaulyje	I_5: žmonės tada <...> gyventų vien rutiniškai, paprastai, neturėtų kur pabėgti.
	Dingtų viena iš laiko praleidimo veiklų	I_4: prarastume vieną iš laisvalaikio veiklų ir šiaip knygos padeda labai atitrūkti nuo savo visokių problemų ir taip atsipalaiduoja.
	Degradacija ir neišprusimas	I_6: O... Mes visi degraduotume. Galbūt nebūtume geresni žmonės ar protingesni. Galbūt technologijose, bet ne intelektualiam tam visam lygyje.
	Dingtų informacija ir žinios	I_9: Na nebebūtų žinių naujų
	Būtų keista, nors yra filmų, kompiuterių	I_8: man patinka filmai, o dauguma filmų paremta knygomis. Tai jei nebūtų knygų, tai nebūtų filmų, nebūtų galimybės praleisti laiką smagiai.
	Nebūtų problemos	I_7: <...> gal tada žmonės ieškotų tobulėjimo filmuose. <...> gal tuose pačiuose paveikluose, skulptūrose ieškotų minties.

Privalomų kūrinių paskirtis. Apžvelgus mokinių nuomones bendrai apie knygų skaitymą, jų įtaką asmenybei pereita prie privalomų kūrinių iš programos. Iš gautų duomenų matyti, kad programiniai kūriniai turi įvairią paskirtį literatūros pamokose, juk nėra šiaip sau įtraukti į programą, kažką jais norima pasakyti (Lentelė Nr. 5 ir Priedas Nr. 7). Pirmiausia, literatūros programiniai kūriniai atskleidžia skirtingus žmonių tipus, jų pasaulio suvokimą vertybiniu požiūriu (I_1, I_3, I_4, I_5): *mokina tave <...> suprasti kitą, kai nagrinėja iš skirtingų pusių, pavyzdžiui, veikėjo paveikslą iš ten vienos kitos žmogaus perspektyvos <...>. Ne vien kaip susipažinti su literatūra <...>, bet <...> augt kaip žmogui, lydimam veikėjų ir literatūros kūrinių (I_3), nagrinėjant tokį kaip ir su gyvenimu susijusį dalyką, tą kaukės motyvą, kuris tu supranti, <...> prie kai kurių žmonių tu net nesi toks, koks esi namuose, tas tikrasis aš. <...> gal atrodo, kad esi vienoks, bet esi iš tikrųjų kitoks, gaunasi, kad mes dėvim labai daug kaukių ir aš tada supratau, kad ir aš dėviu tas pačias kaukes ir aš esu skirtinga prie kitų (I_5).* Taip pat literatūra vaizduoja gamtą: *Liudas Vasaris žiūri į gamtą ir <...> aprašo, kad šita diena yra tokia, dėl kurios kartais verta gyventi. <...> Ir kartais tai man labai tai asocijuojasi su manimi <...>. Man būna tokių dienų, kad gražu šiandien ir dėl to yra labai faina (I_1).* Nemažai informantų mano (I_1, I_2, I_6, I_8, I_13, I_14), kad programoje esantys kūriniai aktualizuoja gyvenimiškas situacijas: *literatūroje yra daug gyvenimiškų situacijų, kuriose galima matyti save. Pavyzdžiui, kai tu matai save vaidmeny kažkokios knygos veikėjo, tu matai, kaip jo klostosi gyvenimas ir tada tu gali daryti išvadas, kad jei priimsi panašius sprendimus, kaip tas veikėjas, galbūt tau bus panašiai (I_1), Jurgio Savickio <...> „Fleita“. <...> pagrindinis veikėjas Žiogas, jį atleido. Jis nebeturėjo prasmės gyvenime. Jis išėjo į kaimą, ten pas gimines. Ir tenai nuėjęs jis pasirodė nebereikalingas, kadangi jis nenaudingas niekuo. <...> ir tada jis numirė. <...> kažkaip iš dalies atveria akis, padeda lengviau viską matyti. Kaip ir atrodo, tu skaitai, ir tai atrodo taip kvaila. Ir tada, kai pagalvoji apie tai labiau, taip ir yra gyvenime viskas (I_2).* Vienai informantei kūriniai lavina vaizduotę, nes galima įsivaizduoti laikmetį, kaip žmonės gyveno: *kada mes einame tam tikrus autorius, tos temos, kurias mes kartu einame ir istorijos pamokose, jos kartu chronologiškai susijungia <...> mums papasakoja, kaip atrodė tasai laikotarpis. Tada mes paimame autorių ir taip atsiveria ta fantazija, nes tu įsivaizduoji, kaip jisai gyveno. Tai tiesiog sakyčiau, kad labai lavina fantaziją (I_13).* 7 mokiniai įsitikino, kad per programinius kūrinius suvokia savo gyvenimą bei jį įprasmina: *per kūrinį ir veikėjus tu gali pamatyti savo kažkokius dalykus. <...> atspindys kažkurioje vietoje (I_3), Pažinti save kaip kitokią asmenybę, galbūt pamatyti save kitu kampu (I_7).* Vienam informantui literatūros pamokose nagrinėjami kūriniai padeda suvokti, kas nėra jo gyvenimo prasmė ir pavyzdžiu tapo „Aldorių šešėlyje“ Liudo Vasario klaidingas pasirinkimas, vėliau turėjęs jam neigiamos įtakos: *Aš dar esu paauglė, neseniai aštuoniolika sukako, tai apie gyvenimo prasmę aš nieko realiai negaliu pasakyti, bet. Bet tai padeda galbūt suvokti, ko aš nenoriu, kad būtų mano gyvenimo prasmė. <...> sakykime, Liudas Vasaris. Jo gyvenimo prasmė, kaip ir tikslas, buvo ten tapti*

kunigu, nors jis nenorėjo, jis darė viską dėl kitų žmonių, kad įtiktų ten jų norams ir pan., nes bijojo, ką apie jį pasakys. <...> aš nenoriu, kad mano gyvenimo prasmė būtų visiškas melas ir tokie dalykai. O jeigu aš jau kažko noriu, tai aš tą ir noriu pasiekti. Na, ir gerai, <...> kad visi keistai žiūrės, kad išsižadėjo šeima. <...> šeima turi tave mylėti tokį, koks esi (I_2). Galiausiai, programiniai kūriniai, vienos informantės nuomone, atskleidžia, kokia lietuvių literatūra yra įvairi.

Lentelė Nr. 5

Privalomų kūrinių paskirtis

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Privalomų kūrinių paskirtis	Skirtingi žmonių tipai ir jų pasaulio suvokimas vertybiniu požiūriu	I_1: „Altorių šešėlyje“ <...> aš matau labai daug sąsajų su gyvenimu <...> aprašytos gyvenimiškos istorijos yra labai artimos man. <...> tie paprasti dialogai, kaip žmonės kalba, <...> rašytojas tiesiog aprašo, kad žmonės mėgsta save išaukštinti arba tenai pridėti sau daugiau pasiekimų, negu iš tikrųjų yra. Tai labai matau gyvenime
	Gamtos vaizdavimas	I_12: Tai pamokose nagrinėjama literatūra kupina daug visokiausių vertybių, vien apie gamtą <...>.
	Gyvenimiškų situacijų aktualizacija	I_6: Kartais pamoko gyvenimo iliuzijų, kaip mums atrodo, bet taip nėra, ir tikrai neretas atskleidžia tiesą, kaip kai mes kartais būname su tais rožiniais akiniais. Bet <...> tiesa būna visai kitokia, ir, tarkim, kaip anksčiau mūsų kaimus aprašinėdavo <...> tautinio lygio <...>. Savickis mums atskleidžia visai kitokią tiesą, kad vis dėlto kaimo žmonės ne visi būna tokie išprusę, kaip kai kurie kūriniai sako ir kad tas pats buitinis gyvenimas yra žiaurus, ir kad žmogaus prigimtis yra žiauri, kartais. Tai pamoko sužinoti žmogaus prigimtį.
	Savo gyvenimo suvokimas ir įprasminimas per kūrinį	I_12: Jonas Biliūnas, bet „Vagis“ <...> yra ganėtinai sukrečiantis, nes jame yra įvykdoma žmogžudystė, <...> įsiminė dėl tokio šokiravimo, <...> susitapatini su tuo pagrindiniu veikėju ir perimi tą skausmą.
	Lietuvių literatūros įvairovės atskleidimas	I_11: Tai literatūra, programinė turbūt vis tiek moko vertinti tą mūsų literatūrą, kad mes žinotumėme, kokia jinai yra vis dėlto įvairi – nuo Maironio iki pat to pačio Putino ar panašiai.

Privalomų kūrinių prasmės aspektai. Pradėjus klausinėti apie privalomos literatūros paskirtį ir prasmę paaiškėjo, jog tikrai ne viskas, dvyliktokų nuomone, yra prasminga ir tam yra nemažai priežasčių bei išimčių (Priedas Nr. 8 ir Lentelė Nr. 6). 5 informantams nagrinėjamų kūrinių prasmę lemia mokytojas ir statusas būti gimnazistu: *labai priklauso nuo mokytojo. <...> man <...> pasitaikė labai gera mokytoja ir ji tikrai praplečia akiratį, nes ne tik <...> gilinasi vien į tą autorių, kurį mes nagrinėjame, bet ir duoda visada kontekstą platesnį, <...> kitus panašius autorius, kurie galbūt padėtų suprasti tą autorių. Man <...> davė visiškai kitą pasaulio matymą, <...> mėgsta sakyti: ne horizontaliai skaitykit, bet vertikalčiai. Ir iš karto supranti maždaug prasmę ir pasaulėžiūrą, kuri irgi priklauso nuo kiekvienos epochos. <...> ir gyvenimo pamokų ji, atrodo, daug iš tos literatūros ištraukia ir labai paskatina dar daugiau domėtis ir plačiau (I_15), mes skaitome, mes nagrinėjame*

ir išmokstu daug ir kultūrinių visokių ženklų <...> Labai mūsų mokytoja įdomiai nagrinėja (I_14). 3 informantai mano, kad kūrinių prasmę lemia jų kūrinių žinutės sudėtingumas: *man dažniausiai patinka tie kūriniai, kuriuos aš po to permąstau dar ilgą laiką. <...> man labai patiko „Metamorfozė“, kur aš dabar mąstau dar <...> kodėl, kaip, kas? <...> Kamio „Svetimas“ buvo vienas iš tokių įdomesnių ir gal netikėtų labiau kūrinių <...>. man labiausiai įstrigę yra ir patikę, tai tie, kurie yra netikėti ir kurie įstringa ne dėl to, kad aiškūs yra, bet kur tu ilgą laiką bandai dar suprasti apie ką, kas, kaip buvo (I_3).* 2 mokiniams 11–12 klasės kūriniai prasmingi: *Šiaip dabar kur einam, tai realiai taip (I_5).* Kiti 2 informantai apskritai tik 12 klasėje atrado prasmę: *Truputėlį gailiuosi, kad vertinti literatūros pamokas pradėjau tik 12-oje klasėje. Šiais metais, ne kaip visais anksčiau, pradėjau į literatūros pamokas žiūrėti kaip į šioją tokią atsipalaidavimą, bet kartu ir kūrybinį savo augimą. Supratau, kad būdama lietuvių pamokoje neturiu žinoti tikslaus atsakymo į visus klausimus. Tai pamoka, kurioje ir mokytoja, ir aš pati, leidžiame sau sakyti, interpretuoti, galvoti ir apžvelgti dalykus iš įvairių pusių (I_10).* Deja, bet 5 informantai tikrai ne visuose privalomuose kūriniuose mato prasmę: *Kai kuriuose taip, kai kuriuose ne <...> Čia tikriausiai kiekvienas dvyliktokas ir mokinys pasakys tą, yra tiesiog kūriniai, kurie yra taip pasenę... Pavyzdys <...> Geras kūrinys, jis dėl to ir yra mūsų programinis, bet Donelaičio „Metai“. Taip, turi savo vertybes, bet ir parašymo kalba, ir visi dalykai jau yra pasenę, ir net ir pačios vertybės, ir požiūris, sakykime, į darbą ir tokius dalykus, o tai yra jau visiškai pasenęs. Ir taip, galbūt tai tiko tom praeitom kartom, mano tėvų kartai, senelių... Mums – nežinau. Tai nors ir sako, kad tai yra universalus kūrinys, bet nežinau, ar atitinka tai. Iš tokių kūrinių, kur atseit nori, kad mes pasisemtumėme žinių ir vertybių, kaip tik mažiausia pasisemia. <...> O yra kūrinių, kur aš visiškai nieko nesupratau, kas įvyko, tiesiog perskaičiau ir galvoju, kokio velnio aš tą dariau ir ką su tuo nori pasakyti. <...> Yra tiesiog tokių kūrinių, kur tu skaitai ir jo... Jų tokia aktualija yra tikrai pasikeitus, ir nu mokiniai nesupranta. Mūsų mąstymas, interesai dabar yra visiškai kitokie negu prieš ten, 50 metų. Na, ir labai juokinga <...> mums visiems duoti tuos pačius kūrinius nagrinėti. Tai va toks jausmas, lyg iš dalies nori auginti kartą, kuri primintų praeitį, o ne naują tokią kartą mokinių, žmonių, kurie galėtų tiesiog keisti viską ir tas yra gražu su evoliucija.<...> vis tiek juk eini į ateitį ir turi naujovės būti. O nesėdėti praeityje (I_2).* 3 informantai mini, kad nematė prasmės skaityti, nes prievarta skaitymui tampa kančia: *dažniausiai nematydavau, nes aš iš tų tipinių, kad man čia neįdomu, čia mane verčia skaityti. Būdavo, kad neskaitydavau realiai. Tiesiog ką pamokose išgirdavau, tą panaudodavau (I_4), skaityti ir taip yra pakankamai sunku, ir mokykla labai išgąsdino nuo to skaitymo. Pavyzdžiui, aš buvau visiškai nustojus skaityti dėl to, kad mokykla tiesiog su visais privalomais kūriniais. Atrodo, taip tave taip skubina, ir ta apimtis, tas kiekis, toks sąrašas didelis kūrinių, privalomų, kuriuos kiekvieną turi mokėti, kiekvieno turi būti perskaičius ir žinoti, ir toks stresas tau atsiranda. Jau tada tai į tą skaitymą žiūri kaip į darbą, kaip į kančią. Vietoj to, kad žiūrėtum į tai, kaip realiai naudingą dalyką. Tai va*

labai ilgai buvau nustojus visiškai skaityti (I_2). Skaitymą pamėgti leidžia ne mokyklinės knygos (I_1, I_2): labai ilgai buvau nustojus visiškai skaityti. O po to... Kažkaip atradau knygą, kurią ten visi labai rekomendavo, tokia realiai be minties knyga, bet kažkaip vėl įsivažiavau, ir tada pradėjo patikti skaitymas (I_2). Liūdniausia tai, kad trims 12-okams prasminga skaityti privalomą literatūrą tik dėl egzamino: Na, kai mes nagrinėjame literatūrą, mes gauname užtikrintą būdą paremti savo argumentą, pavyzdžiui, tokiais kasdienybės gyvenimo klausimais. <...> tiesiog reikia to kūrinio, kad sugebėčiau atsakyti į teminius VBE klausimus, kai reikės atsakyti kuom tas kūrinys susijęs su mano rašinio tema, ar kai reikės konvertuoti tą visą kūrinio mintį į savo teiginį, kuris techniškai nėra mano, o tiesiog konvertuotas iš knygos. <...> „Sename dvare“, nes vienintelis kurį perskaičiau pilnai. <...> nesakyčiau, kad buvo kažkokia labai įdomi, bet rašyt rašinius labai gerai, nes daug temų joje (I_8).

Lentelė Nr. 6

Privalomos literatūros kūrinių prasmė

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Privalomos literatūros kūrinių prasmė	Prasmę lemia mokytojas ir statusas	I_6: <...> su mano esama mokytoja, <...> įgauna prasmes ties visais <...> kūriniais. Jie tarsi suteikia vertybių pagrindą. Suteikia <...> gimnazisto statusą.
	Prasmingiausi kūriniai tie, kurių žinutė paslėpta	I_15: O Škėmos „Balta drobulė“ kažkodėl daug kam nepatinka, bet man ji kažkodėl rezonavo labai gerai kai kuriose vietose, man labai patiko ir tas sąmonės srautas. Daug kam neaišku yra ką jis ten sako, bet kažkaip labai gerai, kartais, pats pagalvoji tokiu sąmonės srautu ir tada viskas aišku, ką jis nori pasakyti. <...> Taip pat ir pabaiga tokia labai įdomi, dviprasmiška, nes jis lyg ir laimingas, bet labai tragiškai baigėsi, tai irgi paradoksas toks įdomus.
	Dabartiniai kūriniai prasmingi	I_14: Nu 11–12 klasėj tai man įdomiausia buvo nagrinėti literatūrą. Man jos yra labai naudingos ir įdomios, nes aš manau, kad aš pati skaitydama tas knygas, aš jas ne tiek išsiaiškinčiau, bet per tas literatūros pamokas mes skaitome, mes nagrinėjame ir išmokstu daug ir kultūrinių visokių ženklų, ten apie istoriją.
	Ne visi kūriniai yra prasmingi privalomoje literatūroje	I_3: Ne visuose tikrai. <...> kai kurių gilus nagrinėjimas, kaip, pavyzdžiui, „Postilės“, „Metų“, <...> man atrodo šiek tiek beprasmiškas šiems laikams, nes manau, kad yra daugiau kūrinių, kurie būtų labiau verti to gilaus dėmesio. Aš suprantu ir labai džiaugiuosi, kad mes juos nagrinėjame, ir, manau, turėtų likti tas kažkoks susipažinimas vien kad žinoti, kaip viskas vystosi, nuo ko prasideda pati literatūra lietuviška, <...> bet nemanau, kad <...> šiais laikais, turėtų būti skiriamas toks didelis dėmesys tam.
	Prasmę įgavo tik 12oje klasėje	I_2: Kažkaip vienuoliktos klasės neatsimenu, bent jau tuos, kuriuos mes nagrinėjome, tai nelabai atsimenu, tai vadinasi, nelabai įstrigo.
	Nematė prasmės, nes prievarta skaityti tampa kančia	I_2: tam, kad mokinys manytų, kad literatūros pamoka yra įdomi ir naudinga, reikia kažkaip kovoti prieš tai, kad mokinys nemanytų, kad skaitymas <...> yra darbas, nes kuo labiau versi žmogų kažką daryti, tuo labiau jis priešinsis, ir tuo mažiau jis tą norės daryti.

Prasmę padėjo įgauti ne mokyklinės knygos	I_1: svarbu mokiniams pasirinkti, ką jie nori skaityti. Man patinka ta idėja, kai mokiniai turi rekomenduojamų knygų sąrašą ir gali išsirinkti vieną knygą, ją per pusmetį perskaityti ir pristatyti, nes aš labai dažnai girdžiu, kad kai žmonės perskaito tą neprivalomą knygą, jie jaučiasi, kad jiems ta knyga buvo aktuali, ir jie labai džiaugėsi, kad ją perskaitė.
Prasmę lemia egzaminas	I_11: daugiausiai remiamės į tai, kad laikysime tą egzaminą. <...> Tai dabar sudėtinga išlipti iš tų egzamino rėmų ir kažkaip pasakyti, ką dar be jo duoda, nes dabar koncentruojamės labiausiai į tai.

Privalomos literatūros kūrinio žinutė. Literatūros kūrinys, kaip jau minėta, nėra be tikslo, jis kaip ir bet kuri meno rūšis, siunčia skaitytojui žinutę. Klausiant mokinių, ko pamoko privalomi literatūros programiniai kūriniai, sulaukta įvairių nuomonių (Lentelė Nr. 7, Priedas Nr. 9). Labiausiai, tai, kas jiems ir yra aktualu po 12 klasės, 13 informantų įstringa žinutė apie savojo kelio paiešką ir siekimą. Įdomu tai, kad net 11 iš jų aiškiausiai apie tai kalba Vinco Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“: *ten taip pat jaunas žmogus svarsto apie gyvenimo pasirinkimus, kaip ir mes, panašiai, kaip ir kokius dalykus mokykloje pasirinkti ar kokius egzaminus (I_12), Liudas Vasaris. Jo gyvenimo prasmė, kaip ir tikslas, buvo ten tapti kunigu, nors jis nenorėjo, jis darė viską dėl kitų žmonių, kad įtiktų ten jų norams ir pan., nes bijojo, ką apie jį pasakys. <...> aš nenoriu, kad mano gyvenimo prasmė būtų visiškas melas ir tokie dalykai. O jeigu aš jau kažko noriu, tai aš tą ir noriu pasiekti. Na, ir gerai, kad ten yra kitaip, kad visi keistai žiūrės, kad išsižadėjo šeima. Bet nu šeima neturėtų to daryti <...>, šeima turi tave mylėti tokį, koks esi (I_2).* Taip pat literatūra kalba 4 mokiniams apie tai, kas yra žmogaus savastis: *per tuos pagrindinius veikėjus ir patį kūrinį, mes išmokstame, kaip būti žmonėmis. <...> tuo ir padeda galbūt mums augti ir suvokti aplinką. Vieni kūriniai galbūt paskatina eiti mūsų tas blogąsias puses, kiti – gerąsias. <...> mes patyrinėjame daugiau tų kūrinijų, tai mes gauname tą tokį bendresnį paveikslą apie tą žmogų ir koks <...> turėtų būti, kad išgyventų visuomenėje (I_6).* Be to, čia pat minima trijų informantų ir tėvynės meilė: *jinau moko mylėti Lietuvą, Tėvynę ir gerbti, kas yra gerai. <...> to yra per daug mūsų literatūroje (I_11).* Vienas išvelgia idėjos galią, kaip realizuojasi mintys: *„Hamletas“, <...> jis parodo idėjos galią, kaip kažkokia mintis gali užvaldyti ir priversti tave daryti kažkokius dalykus. Dar mane žavi Šekspyro „Makbetas“ ir jis asocijuojasi man su „Hamletu“, <...> nes jis įsikimba į tą idėją, kad jis turi būt karalius ir jis žudo tenais visus (I_1).* Net 7 informantus kūriniai moko vertybių, tokių kaip sąžiningumo, žmogiškumo, teisingumo, išminties, kantrybės, sąžiningumo ir kt.: *nagrinėjama literatūra kupina daug visokiausių vertybių, vien apie gamtą, labai daug apie tėvynės meilę. Tai nemanau, kad savo noru skaitytumėme tokias knygas. <...> Tai ugdo pilietiškumą, meilę gamtai, tokią savimonę. <...> Tai ir tikrųjų gyvenimo tiesų, kaip tas pats gyvybės saugojimas, tarpusavio santykiai, pagarba, meilė (I_12).* 7 informantams programinė literatūra kalba apie kertinius žmogaus gyvenimo aspektus, pavyzdžiui, meilę, laimę, prasmę, gyvenimo sprendimus ir pamokas: *galime pasimokyti iš kūrinijų lyrinių veikėjų, o iš jų pasekmių mes išmokstame, ką mes galime vėliau pritaikyti gyvenime. Ką daryti, ko geriau*

nerieketų, ką rinktis, kokių keliu eiti. Tas pats pašaukimo klausimas <...> tikrai apie viską, nuo meilės iki neapykantos, žlugimo, iki žmogiškumo ir sužvėrėjimo, filosofija, mokslas (I_6), Jinai kalba realiai apie viską: apie meilės suvokimą, apie visokius portretus žmonių, <...> daug psichologijos <...>, istorijos daug (I_4), Bet didžioji dalis kūrinų kalba apie meilę iš teigiamos, neigiamos pusės, apie ieškojimą gyvenimo prasmės, laimės. <...> tai gali būti <...> kaip vos ne raktas <...> link to (I_3). Negana to, labai džiugu, kad 4 mokiniai apčiuopia kūrinuose matomą vertybių, istorijos, žmonių kaitą, juk iš tiesų, programiniai kūriniai sudaromi ne naujumo principu, bet šių aspektų, kaip relikto, išsaugojimo, parodymo apie lietuvių pirmapradiškumą: vertybės, kurios išlieka per visus laikus arba kaip jos keičiasi. <...> kur matai per visą tą laiką, nuo senesnių laikų iki dabar, kaip keičiasi dalykai, kurie išlieka, kurie pasikeičia. Tai ir apie istoriją nemažai irgi išmokau iš tos literatūros (I_14), nuo mitų vis tiek pradėdame ir iki pat modernios literatūros šių laikų. Man labai patinka žiūrėti, kokia kaita yra ta vertybių, kaip tu gali labai atrasti tas pačias temas labai skirtingų amžių literatūroje ir kai kur net matai, kad panašiai žiūri, bet vis tiek skiriasi ta visa pasaulėžiūra (I_15). Vienai informantei privalomi kūriniai skatina kūrybą: Taip pat skatina pačiai bandyti rašyti. <...> Labai mėgstu poeziją ir mane labiausiai žavi, kaip kai kurie rašytojai sugeba paimti pakankamai sudėtingas mintis, apie kurias mes dauguma iš tikrųjų pagalvojame, bet sudėti pakankamai paprastus žodžius. Kaip pavyzdys, Ramutė Skučaitė, bent jau man tai atrodo, kad jinai paima tas mintis, apie kurias mes bent kartą gyvenime pagalvojame, bet tai yra pakankamai sunku jas išreikšti. O jinai sugeba tiesiog paimti paprastus žodžius ir labai paprastai užrašyti, bet kartu ir labai gražiai (I_13). Kitai informantei privaloma literatūra išmoko apskritai giliau žvelgti į literatūrą: aš pati skaitydama tas knygas, aš jas ne tiek išsiaiškinčiau, bet per tas literatūros pamokas mes skaitome, mes nagrinėjame ir išmokstu daug ir kultūrinių visokių ženklų, ten apie istoriją. Dabar kai skaitau kurias knygas, jau pradėdau pastebėti, labiau pažvelgti iš to nagrinėjimo pusės. Ne šiaip sau skaityti ir žiūrėti kas įdomu. Bet galiu giliau pažvelgti. Na, ir labai įdomu, kaip viskas susisieja (I_14). Galiausiai, 5 atsakiusieji išsakė mintį, jog visi kūriniai turi savo unikalią žinutę: Tai labai individualu, nes mes tą prasmę visi skirtingai suprantame. <...> visose knygoje įmanoma kažką rasti. <...> atsirenki, kas tau, kas ne tau, vis tiek kažkas gali surezonuoti (I_4).

Lentelė Nr. 7

Literatūros kūrinio žinutė

Kat.	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Literatūros kūrinio žinutė	Žmogaus savastis	I_1: <...> apie žmonių išgyvenimus, apie pokyčius galbūt kažkokius, apie žmogaus supratimą, apie... galbūt tai, kas yra žmogus. Tokius klausimus bando atsakyti ir... apie kokius gal stereotipus, kokią Žemaitę žiūrint, arba tokius socialinius sluoksnius.
	Tėvynės meilė	I_9: tiesiog išmokti pamokas kaip patriotizmas, kaip mylėti valstybę. I_14: Tėvynės svarba arba ištikimybė tėvynei.

Ėjimas savo keliu	I_5: <...> Vinco Mykolaičio - Putino, kad tu pats turi suprasti ir atrasti savo gyvenimo prasmę, tą patį savo gyvenimo kelią <...> ir sprendi savo likimą. <...> padėjo suprasti biškį apie tą pačią gyvenimo prasmę, nes mes patys, kaip esam dabar paaugliai, esame pasimetę savo gyvenimo kelyje ir ieškom tos gyvenimo prasmės. Tai tada supranti, kad neturi už tave spręsti kiti žmonės ir tu pats turi surasti savo gyvenimo prasmę, ką tu nori veikti, ką nori daryti šiame pasaulyje.
Diegiamos vertybės	I_6: iš šiuo metu skaitytų mūsų kūrinių, tai mus pamoko žmogiškumo. <...> „Hamletas“, <...> jisai maištininkas ir jisai parodė, kaip mes galime kovoti už teisingumą. Arba mes galime nekovoti ir tyliai numirti <...> jis buvo toks beprotis, bet vis dėl to kovojo už teisybę, gal ne visai gerai, žudydamas <...>, bet visai nieko. <...> ypač dabar su mano esama mokytoja, <...> įgauna prasmes ties visais naujais kūriniais. Jie tarsi suteikia vertybių pagrindą. <...> labai daug išmokstame per literatūrą apie tą patį žmogiškumą <...>
	I_1: Jono Biliūno „Vagis“, kuriame kalbama apie sąžinės graužatį ir kaip ji vyksta žmoguje.
Kiekvienas kūrinys turi savo žinutę	I_3: vėlgi, kiekvienas kūrinys turi savo kažką.
	I_14: <...> kai mes skaitome tą privalomą literatūrą, iš pradžių atrodo ne tiek įdomu, bet kai pradėdi nagrinėti, supranti, kiek ten daug ir įdomiai visko parašyta. Tai labai praplečia visą vaizdą ir būna įdomu.
Kertiniai žmogaus gyvenimo aspektai	I_5: padeda tam tikruose gyvenimo sprendimuose. <...> tu gali atrasti savo gyvenimo prasmę, suprasti, kaip ieškoti tos gyvenimo prasmės ir savo gyvenimo tikslo. <...> iš tam tikrų veikėjų gali pasimokyti ko arba pamatyti, ko tu nedarytum arba darytum kitaip. Ir tiesiog kartais atrodo, kad tu pats įsikūniji į tą knygą <...> tada galvoji: hmm, ką aš daryčiau to veikėjo vietoj kitaip? <...> apie daug ką, <...> ir apie šeimos buitį, gyvenimą, apie praeitį
Istorijos ir žmonių, vertybių kaita	I_4: mane moko istorijos. <...> Tai dauguma knygų yra senai parašytos, man atrodo visiškai kitoks gal suvokimas buvo.
	I_13: labai mėgstu sieti literatūros pamokas mano istorijos pamokomis, nes dažniausiai kada mes einame tam tikrus autorius, tos temos, kurias mes kartu einame ir istorijos pamokose, jos kartu chronologiškai susijungia <...> mums papasakoja, kaip atrodė tasai laikotarpis.

Vertingi programiniai kūriniai. Mokiniai, sulaukę klausimo apie programinius įsimintinus, vertingus kūrinius, darė ilgas pauzes, mat pasirodė, jog jiems sunku prisiminti kūrinius, kuriuos skaitė nuo 11 klasės, nes jų tikrai yra labai daug, taip pat sunku ir išsirinkti, kurie iš jų jiems tikrai patiko (Lentelė Nr. 8 ir Priedas Nr. 10). Net 11 informantų mini „Altorių šešėly“ dėl įvairių priežasčių: *knygoje aš matau labai daug sąsajų su gyvenimu ir tos <...> aprašytos gyvenimiškos istorijos yra labai artimos man. <...> tie paprasti dialogai, kaip žmonės kalba, <...> rašytojas tiesiog aprašo, kad žmonės mėgsta save išaukštinti arba tenai pridėti sau daugiau pasiekimų, negu iš tikrųjų yra (I_1), Putino „Altorių šešėlyje“, tai vis tiek kaip ir didelis romanas ir jis apima žmogaus brandą vis tiek, kaip jis išsilaisvina ir pamato, kad ne jam yra tas kelias, ir jam gana ilgai užtrunka, kol jis sukaukęs drąsos išsilaisvina (I_15), „Altorių šešėly“. <...> labai įdomu, kaip pats pagrindinis veikėjas Liudas Vasaris keliauja per savo gyvenimą, kaip jisai bręsta iki tol, kol priima pasirinkimą pagaliau pasakyti „ne“ ir gyventi savo gyvenimą (I_13). Reikėtų turėti galvoje tai, kad šis kūrinys*

yra kaip tik neseniai nagrinėtas, kai vyko interviu, galbūt tai darė įtaką tokiam dažnam apklaustųjų pasirinkimui. Novelės irgi sulaukė atitinkamo dėmesio, Joną Biliūną mini 5, o Jurgį Savickį 3 mokiniai. Matyt, todėl, kad novelės yra trumpos, turi aiškia, dažniausiai konkrečią tematiką ir žinutę: *man patinka skaityti tas noveles, tiek Jono Biliūno, tiek Jurgio Savickio. Man patinka, kad jos yra pakankamai trumpos, bet atrodo, kad kiekviena iš jų yra kaip pamoka. Trumpa pamoka, kad kaip gali būti, kaip gali atsitikti, kaip geriau daryti ir ko nedaryti (I_13)*. Jono Biliūno du kartus minima novelė „Vagis“: *Jonas Biliūnas, bet „Vagis“ <...> ganėtinai sukrečiantis, nes jame yra įvykdoma žmogžudystė <...> labai įsiminė dėl tokio šokiravimo (I_12)*. Jurgio Savickio novelės įsimena dėl savo kitoniškumo: *Jurgio Savickio novelės visos. <...> labai įdomu jas būna nagrinėt, nes jos visiškai kitokios (I_2)*. 4 informantai mini Šekspyro „Hamletą“ (I_1 dar jį lygina su „Makbetu“) dėl jo maišto bei idėjos galios, tačiau vienas kritiškai pareiškia, jog tas Šekspyro įdomumas gali būti sąlygotas vien tuo, kad tai yra užsienio autorius: *„Hamletą“, <...> Bet nežinau, kiek jie iš tikrųjų įdomesni, kiek tai, kad jie parašyti yra užsienio autorių, nes tai jau truputėlį yra toks, kažkoks naujoviškumas ir toks išėjimas iš rėmų (I_11)*. 3 apklaustieji įvardija Šatrijos Raganos apysaką „Sename dvare“, bet jų argumentai nesvarūs: *„Sename dvare“ dar visai nieko buvo, apie tą mamatę (I_4), gal „Sename dvare“ šiek tiek labiau iš tos gal stereotipinės pusės. <...> toks, kur mintis buvo, bet... Taip sunkiai atsimenu (I_2)*. 2 mokiniai kalba apie A. Kamiu „Svetimą: <...> Kamiu „Svetimas“ buvo vienas iš tokių įdomesnių ir gal netikėtų labiau kūrinijų (I_3). 2 informantai pamini Gėtės „Faustą“: *Dar „Faustas“ visai nieko toks, bet jau man buvo sunku kažką suvokti (I_4)*. I_3 dar mini Kafkos „Metamorfozė“, nes ilgai apmąsto kūrinį, I_11 – Mačernį, kurio eilėraščiai vieninteliai yra įdomūs nagrinėti, I_14 – Marcinkevičių, kuris *gražiai parašo apie tą istorijos tėkmę*, o I_15 – Škėmos „Balta drobulė“: *patiko „Baltoje drobulėje“ mintis, kad ir jis ten norėjo būtinai sukurti tą patį geriausią eilėraštį, bet jis per tą suprato, kad viso gyvenimo esmė yra patirti patį gyvenimą ir kad kūryba nėra tas pirmas dalykas, ir gyvenimas yra svarbesnis (I_15)*. Vertingas, bet kaip per sudėtingas kūrinys yra prisimintas I_14 mokinės – Donelaičio „Metai“. I_3 dar kalba apie neprograminį kūrinį „Netekęs teisės būti žmogumi“, o I_14 informantė apie rekomenduojamą Dostojevskio „Nusikaltimas ir bausmė“: *jis toks neįprastas, kitoks negu tie kiti. Nu jis toks net ne tik kalbantis vat mūsų dabartinei pamokai, <...> bet ir apie gyvenimą, apskritai įdomu jį skaityti (I_14)*.

Lentelė Nr. 8

Vertingi programiniai kūriniai

Kat.	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Išimintini, vertingi programiniai kūriniai	„Altorių šešėly“	I_5: Vinco Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“. Tikrai labai gera knyga, tikrai turinti ir tikrai nešanti gerą žinutę arba mintį. I_11: išskirčiau labiausiai „Altorių šešėlyje“ <...> sudėtingas kūrinys, <...> pamoko, kad nieko tokio yra blaškytis ir truputėlį nesigaudyti nei savyje, nei apskritai, <...> tu esi jaunas, tu gali klysti ir kaip tas Liudas Vasaris, ir su tom moterim <...> mėtėsi. <...> viskas yra žmogiška, kad net kunigai tą patį jaučia.
	J. Biliūno novelės	I_5: Dar patiko labai Jono Biliūno novelės. Jos tokios labai artimos, su buities motyvu, kad parodo, kad žmogus nėra tobulas, žmogus turi ydų.
	J. Savickio novelės	I_6: Savickis, dėl savo novelės ironijų ir dėl <...> Netikėtumų kūrinuose, ir žiaurumu, kadangi vertė verkti, džiaugtis ir pykti tuo pačiu metu.
	Šekspyro „Hamletas“	I_6: „Hamletas“, dėl to, nes jisai maištininkas ir jisai parodė, kaip mes galime kovoti už teisingumą. <...> jis buvo toks beprotis, bet vis dėl to kovojo už teisybę, gal ne visai gerai, žudydamas ir pan., netyčiomis, bet visai nieko.
	„Sename dvare“	I_8: „Sename dvare“, nes vienintelis kurį perskaičiau pilnai. Gal ji buvo mažiau nuspėjama negu kitos knygos. Bet irgi nesakyčiau, kad buvo kažkokia labai įdomi <...> daug temų joje.
	„Metamorfozė“	I_3: <...> „Metamorfozė“, kur aš dabar mažiau dar perskaičius kelias savaites, kokia, kodėl, kaip, kas?
	Kamiu „Svetimas“	I_10: Didžiausią įspūdį paliko A. Kamiu „Svetimas“. Galbūt man kažkiek artimas pasirodė Merso personažo elgesys kūrinyje. Taip pat atrodo, kad negaliu išsirinkti pusės, kurią palaikau knygoje (Merso ar visuomenės) – tai patraukė dėmesį.
	„Faustas“	I_11: <...> „Faustą“ pavyzdžiui Gėtės, <...> Bet nežinau, kiek jie iš tikrųjų įdomesni, kiek tai, kad jie parašyti yra užsienio autorių, nes tai jau truputėlį yra toks, kažkoks naujoviškumas ir toks išėjimas iš rėmų.
	Mačernis	I_11: mūsų literatūroje yra labai daug eilėraščių, kas man nėra prie širdies, <...> Tai man visi eilėraščiai iš karto atkrenta, išskyrus Mačernį.
	Donelaičio „Metai“	I_14: Donelaičio „Metai“ man atrodo labai vertinga ir brandi knyga, bet mums, kaip vienuoliktokams, tai sunku dar suprasti tą jos vertę.
	Marcinkevičius	I_14: Marcinkevičius, jis taip įdomiai, gražiai parašo apie tą istorijos tėkmę.
	Škėma „Balta drobulė“	I_15: Škėmos „Balta drobulė“ <...> rezonavo labai gerai kai kuriose vietose, man labai patiko ir tas sąmonės srautas. <...> pabaiga tokia labai įdomi, dviprasmiška, nes jis lyg ir laimingas, bet labai tragiškai baigėsi, tai irgi paradoksas toks įdomus.

Mokiniam neaktualūs kūriniai. Tam, kad šiuolaikiniai mokiniai skaitytų, knygos turi būti aktualios jiems. Deja, mokiniai pateikė ir daug kūrinių pavadinimų, kurie jiems nebėra aktualūs (Lentelė Nr. 9 ir Priedas Nr. 11). Net 7 informantai teigė, kad labiausiai aktualumą prarado Donelaičio „Metai“, nes sunku suprasti, neaktualios vertybės, dvaro paveikslas ir pasikeitusi buitis: *aišku, ten yra labai smagu pamatyti lietuvininkų gyvenimą ir tą buitį. Kai tu skaitai, tai tu nieko nesupranti ten, dar jaunas esi tuo labiau, tas žodynas mūsų ne toks didelis žemaičių kalba ir panašiai (I_6), nes jisai,*

tas kūrinys, labai senas, ir šiuolaikiniam žmogui sunku perprasti jį. <...> Visą tai jaunuoliams skaityti gana sudėtinga (I_12), atrodo, yra tas dvaro paveikslas, ir tai yra svarbu dvidešimtam amžiui, bet dabar atrodo visiškai neaktualu (I_1), mes skaitėm vienuoliktą klasej Donelaičio „Metus“ ir aš mamai pasakiau. Mano mama: ką? jūs dar skaitot Donelaičio „Metus“? Tai va, bet tai yra klasika ir klasikos visą laiką liks (I_5). 5 informantai mano, kad neaktuali jiems „Postilė“ (tiksliau, iš jos nagrinėjama *Prakalba į malonųjį skaitytoją*), nors ir supranta svarbą susipažinti su šiais kūriniais: iš tų labai senesnių, kur reikia stengtis suprasti tą lietuvių senąją kalbą skaitant. Gerai, kad mes juos su jais susipažįstame, bet nematau va šiandienos kontekste, kodėl tai būtų labai svarbu nagrinėti giliai, būtent mokyklos erdvėje. Tai čia būtų „Postilė“ (I_3), Daukšos „Postilė“ <...> Aišku, šie kūriniai mums yra labai svarbūs mūsų istorijai ir tradicijoms. <...> Jeigu būtų mano dalia, išbraukčiau <...> „Postilę“, bet aš suprantu iš istorinės perspektyvos, kad tai yra mums svarbu, tai mums nėra labai aktualu, kad skirtumėm tiek daug laiko ir darbo (I_6). 3 apklaustieji paminėjo „Katekizmą“: Mažvydo „Katekizmą“ <...> kur kūriniai, kaip ir patys suprantami šitie du, bet aš, pavyzdžiui, neįsivaizduoju, kokioje situacijoje galėčiau pasiremti jais, kad turėčiau kažką daug apie juos pasakyti. <...> jie yra tokie, ne tai kad sudėtingesni, bet neartimi, ir dėl to nesmagu juos buvo taip skaityti ir gilintis į juos (I_11). Kiti 3 informantai minėjo Jono Radvano „Radviliadą“: Sunkiausia buvo <...> su „Radviliada“, nes mes kaip ir turėjome ją skaityti, bet labai greitai praėjome ir nežinau, ar kažką labai davė. Nu kaip ir reikia žinoti apie tokius istorinius kūrinius, herojinius epus (I_15). 2 išskyrė ir V. Gėtės „Faustą“, nes nesuprato, bandė skaityti ir nebaigė dėl kūrinio sudėtingumo: būtent „Fausto“ <...> aš neskaičiau, nes man visiškai tai buvo neaktualu <...>. „Faustas“, irgi bandžiau skaityti, bet kažkodėl irgi neprilipo (I_13). 2 kartus minėta ir „Metamorfozė“: Perskaičiau „Metamorfozę“ <...>. Realiai, ką, pamaniau, kai perskaičiau, tai kad kas čia per nesąmonė, kurią aš ką tik perskaičiau. Kur suprantu, visiškai suprantu mintį, kaip ir ką tu nori pasakyti, bet tuo pačiu, tada toks, kur sėdi ir galvoji, ką žmogus turėjo pereiti gyvenime, kad parašytų tokį dalyką. Nežinau (I_2). Kiti kūriniai, tarkime, „Svetimas“, „Miškais ateina ruduo“, Sarbievijaus odės ir kiti, minimi po vieną kartą: „Sename dvare“, kai skaičiau, man buvo labai neįdomu, kažkodėl, bet neprisimenu dėl ko (I_1), niekaip nepatiko ir bandžiau pati skaityti, ir žiūrėjau spektaklį, tai yra „Dėdės ir dėdienės“. <...> visiškai niekuo neįsiminė, buvo kažkaip sunku momentui suprasti. Išvis aš nesupratau, kas mane labai erzino, tai Severiutės pasirinkimo. Aš kelias dienas galvojau, nu kodėl, kažkokia nesąmonė (I_13), Adomo Mickevičiaus „Vėlinių“ irgi labai nenagrinėjome <...> yra tokie kūriniai, kurie praplaukia ir neįsimena (I_15). Viena informantė prisimena graikų mitus, kaip neaktuales, nes tuo metu nieko iš programos apskritai neįsiminė: grįžtant į dešimtą klase, <...> nelabai buvo aktualu mitai. Graikų mitai. Nežinau, tiesiog ne mano širdžiai (I_6). Džiugu tai, kad 3 informantams nėra nepatikusių kūrinių: Nežinau, galbūt net nelabai buvo tokių. Visuose kažką randam ar naujo kažką pastebime (I_7).

Lentelė Nr. 9

Neaktualūs kūriniai

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Neaktualūs kūriniai	Donelaičio „Metai“	I_13: Donelaičio aš neskaičiau, nes man visiškai tai buvo neaktualu, nes ten rašo apie kaimo gyvenimą tam dvare ar kur ten bebūtų ir dar viskas ten parašyta tokiom hegzometro eilėm ir aš nematau ten to grožio. Matau tiesiog kasdienybę, kaip keičiasi metų laikai ir tiek, todėl tikrai ne.
	„Metamorfozė“	I_2: Perskaičiau „Metamorfozė“ <...>. Realiai, ką, pamaniau, kai perskaičiau, tai kad kas čia per nesąmonė, kurią aš ką tik perskaičiau. Kur suprantu, visiškai suprantu mintį, kaip ir ką tu nori pasakyti, bet tuo pačiu, tada toks, kur sėdi ir galvoji, ką žmogus turėjo pereiti gyvenime, kad parašytų tokį dalyką. Nežinau.
	„Postilė“	I_12: <...> Daukša, <...> nešiuolaikiškai parašytas. <...> jaunuoliams skaityti gana sudėtinga.
	„Katekizmas“	I_6: <...> išbraukčiau „Katekizmą“, <...>, bet aš suprantu iš istorinės perspektyvos, kad tai yra mums svarbu, tai mums nėra labai aktualu, kad skirtumėm tiek daug laiko ir darbo.
	Radvano „Radviliada“	I_14: <...> Radvanas. Toks ne prie manęs, neatrodo toks suprantamas, atrodo kažkur ten toli, toks neaktualus.
	„Faustas“	I_15: „Faustą“ irgi gal šiek tiek sunkoka buvo skaityti, bet kaip ir nagrinėjome dalį, bet jis irgi toks sudėtingas pasirodė.
	Nėra nepatikusių	I_9: Nebuvo tokio, kad labai nepatiktų. Aš vis atrandau, kodėl mes tai turime skaityti.

Poreikio keisti programą priežastys. Mokiniai, kalbėdami apie kūrinių (ne)aktualumą, patys išskyrė priežastis, kodėl reikėtų keisti programą (Lentelė Nr. 10 ir Priedas Nr. 12). Svarbiausias mokiniams poreikis yra susijęs su kitokiomis knygomis. Jiems norėtųsi daugiau moterų, užsienio literatūros, taip pat modernesnės, naujesnės: *įtraukčiau šiek tiek daugiau užsienio rašytojų. Aš suprantu, kad tai Lietuvių kalbos egzaminas ir mums svarbiausia yra tie lietuvių kūriniai. Galbūt. Bet vis tiek mus augina kaip pasaulietiškais žmonėmis <...> ir visa literatūra yra platus dalykas ir apsiriboti tiesiog viena tauta, tai nežinau. To įvairumo daugiau gal norisi prie tų va pačių programinių kūrinių (I_2), yra labai nedaug šiaip užsienio literatūros, galbūt galėtų būti daugiau tokių užsienio klasikinių kūrinių. <...> galbūt mažokai kažkiek moterų literatūros yra. Tai, pavyzdžiui, yra Šatrijos Ragana, Salomėja Nėris ir Vaičiūnaitė. Tai kiek aš suprantu ir praktiškai viskas iš šitų lietuvių moterų. Galbūt būtų galima įtraukti Jurgos Ivanauskaitės kūrybos ir kitų modernesnių autorių, nes vis tiek literatūra praplečia mūsų akiratį, padeda suprasti kitus. Tai vyrų rašoma literatūra, vis tiek yra iš vyrų pozicijos. Tai tas šiek tiek vienpusis požiūris. Tai galbūt galėtų būti daugiau moterų literatūros, nes jos yra, nors ir gal kas nenori pripažinti, bet galėtų įtraukti daugiau (I_15). Taip pat svarbios problemos yra per didelis krūvis (I_2, I_3, I_11, I_15) ir pasikeitusi mokinių mąstysena, kai tuo tarpu kūrinių situacijos yra pasenusios (I_2, I_4, I_5, I_13): galbūt pamažinčiau krūvį būtent tų visų kūrinių, kuriuos reikia mokėt. Aš suprantu, kad taip, galima ir egzaminą išlaikyti su vienu autorium. <...> jau verčiau mes išaiškiname ten, <...> iki dešimt autorių,*

kurie tikrai yra labai svarbūs, <...> mūsų ateičiai, mūsų asmenybių vystymuisi <...>, problemų sprendimams, įgūdžiams, vertybėms, tokie dalykai, kurie sutampa ir kad mes juos mokam, mes juos suprantame, ir mes turime laiko juos pamėgti <...> suprasti ir išsiaiškinti, nes dabar yra visai sunku, ir visa 12-ta klasė, ir visi dalykai ir čia suspaudimas didelis, ir tie kūriniai. <...> Dabar aš atsimenu, ką mes mokėmės paskutinį kūrinį, <...> bet 11-tos klasės aš visiškai nieko neatsimenu. Tai tiesiog mažinti spaudimą. <...> tiesiog turėtų geriau viskas būti (I_2), aš bijau ir tai, kad mes galime nespėti visų kūrinių taip išsamiai išnagrinėti, paskui juos vis tiek dar turėsime aptarti, tai galbūt geriau jų mažiau kad būtų, bet kad kokybiškai taip išnagrinėt (I_11); Yra tiesiog tokių kūrinių, <...> tokia aktualija yra tikrai pasikeitus, ir nu mokiniai nesupranta. Mūsų mąstymas, interesai dabar yra visiškai kitokie negu prieš ten, 50 metų. Na, ir labai juokinga <...> mums visiems duoti tuos pačius kūrinius nagrinėti. <...> lyg iš dalies nori auginti kartą, kuri primintų praeitį, o ne naują tokią kartą mokinių, žmonių, kurie galėtų tiesiog keisti viską ir tas yra gražu su evoliucija. <...> juk eini į ateitį ir turi naujovės būti. O nesėdėti praeityje. <...> tas darbas, kai tave teisia prieš Dievą, <...> Svarbiausias dalykas dabar yra dirbti dirbti dirbti, ten arti žemę. Ne, laikai pasikeitė. Šiais laikais tu gali dirbti dėl pinigų arba pinigai gali dirbti dėl tavęs. Labai pasikeitę viskas (I_2). 6 informantams norėtųsi kitokio pamokos formato – nagrinėjimo kartu su mokytoja, apklausų, nereikalaujančių visų detalių, tik ištraukų, aspektų, kontekstinės medžiagos: *privaloma literatūra tampa šiek tiek kančia tada, kai atsiskaitymai tampa tokie, kad reikia visas smulkmenas atsiminti, ne pačią esmę. <...> būtų smagu, jeigu mokytojai neatmuštų noro skaityti su savo tokiais reikalavimais, o kažkaip įtrauktų (I_15), Man pačiam svarbu kartais, kad turėtumėme tą teorinę medžiagą. <...> su lietuvių mokytoja ėjome apie Karlo Jungo archetipus. Po to mes tyrinėjome „Altorių šešėly“ ir ieškojome šitų archetipų visų tų pagrindų, tai man rodos, visa tai yra labai svarbu, kad kažkokio mąstytojo, mokslininko, psichologo tas kažkokias teorijas įpinti į kūrinį ir tada kažkaip taip įdomiau skaityti (I_1). Dviem mokiniams norėtųsi lengvesnių kūrinių, nes šie per sudėtingi: kai kurie kūriniai, sakyčiau, kol kas, bent jau mūsų amžiui gal per daug sudėtingi suprasti, ir galbūt mes tiesiog neturime dar pakankamai gyvenimiškos patirties, kad galėtumėme tapatintis su tam tikrais autoriais ir išgyvenimais ir ką jie užrašo. <...> pakankamai daug kūrinių yra tokių pamokančių, kur mums labai tinka, bent jau dabar, mūsų amžiuje. Bet kai kurie dar, sakyčiau, trūksta tos patirties suprasti konkrečiai, kas vyksta (I_13).*

Lentelė Nr. 10

Poreikio keisti programą priežastys

Kat.	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Poreikio keisti programą priežastys	Pasikeitusi mąstysena, o kūrybiškos situacijos pasenusios	I_13: Man iš viso atrodo, kad yra labai daug kūrybiškos apie tą tradicinę lietuvišką kaimą, visą kitą ir t. t.. Na, aišku, lietuviai apie tai ir rašė, nes tai jų kasdienybė. Tai aš čia nieko negaliu sakyti.
		I_4: dažniau reikia <...> tokių apklausų, <...> įsiklausytų į dabartinius mokinius, <...>. Kad vis būtų daugiau naujovių, kad ir privalomų kūrybiškos sąrašė. <...> pagrindiniai kūrybiniai galėtų likti, bet <...> kažkas keistųsi, nes kažkaip nesinori prie to pačio visą laiką užsilikti, <...> viskas labai keičiasi.
	Per didelis kiekis	I_3: Aš norėčiau mažinti kiekį jų. <...> galbūt pasidaryti sąrašą su mokiniais labiau, nes vis tiek knygų yra begalės, ir manau, kad galėtų tas sąrašas, kaip ir platus likti, bet nagrinėjamas sąrašas, labiau kad būtų aktualus mokiniams, nes vis tiek visi yra labai skirtingi. Tai bent jų sumažinus iš to didelio sąrašo, išsirinkti mažiau negu visus ir juos nagrinėti, nes ir daugiau laiko juos kokybiškai išnagrinėti ir būtų įdomiau tai daryti. Kad nebūtų mes prabėgame pamokoj su kai kuriais kūrybiniais, kai nagrinėjame, tiesiog prasėdime, pasiklausome, ir viskas.
	Kitokių knygų poreikis	I_15: Ir dar žmonės šiek tiek atstumia, kad viskas lietuviška. Reikėtų daugiau užsienio literatūros ir modernesnių autorių.
		I_13: <...> būtų naudinga juos pakeisti tokiais naujesniais autoriais. Ta pati Jurga Ivanauskaitė. Manau iš jos knygų, iš tų temų, apie kurias jinai šneka, galima būtų tikrai pasiremti labai daug kuo.
	Kitoks pamokos formatas	I_5: aš gal ne tai, kad versčiau vaikus gal skaityti, bet aš gal labiau nagrinėčiau kūrybinį kartu su vaikais ir labiau gilinčiau į jo esmę, negu būtų tas priverstinis skaitymas ir tada atsiskaitymas. Nes tada labai sunku suprasti. <...> neseniai perskaičiau „Metamorfozė“ Kafkos ir kai skaičiau, nuoširdžiai nieko nesupratau ir turėjau sėdėti, panaršyti, paskaityti tuos aprašymus, apie ką buvo būtent ta novelė. Tai va, man gal tokio trūksta gal paprasčiau paaiškinti vaikams, apie ką tai buvo knyga, negu tik labai sudėtingai, nes mes esame paaugliai, mums reik paprastai <...>
Per sudėtingi	I_14: Taip pat Donelaičio „Metai“ man atrodo labai vertinga ir brandi knyga, bet mums kaip vienuoliktokams, tai sunku dar suprasti tą jos vertę.	

Programos keitimas. Mokiniai, įvardino konkrečius kūrybiškus, kas galėtų likti naujoje programoje ir ko tikrai atsisakytų. Įtraukė ir svarstymus, kas galbūt galėtų likti bei naujus savo siūlymus. Taip buvo sudaryta nauja programos lentelė, kurioje skliaustuose esantis skaičius yra mokinių, išsakyusių tokią nuomonę skaičius (Lentelė Nr. 11).

Lentelė Nr. 11

Mokinių siūlymais sudaryta programa, padaryta autorės

Mokiniai kūrinius išmestų	Mokiniai kūrinius paliktų	Mokiniai įtrauktų naujų kūrinių / žanrų	Diskutuotina
Donelaitis „Metai“ (8)	Mykolaitis-Putinas „Altorių šešėly“ (5)	Jurga Ivanauskaitė (2)	Vaižgantas „Dėdės ir Dėdienės“ (2)
Šatrijos Ragana „Sename dvare“ (2)	Šatrijos Ragana „Sename dvare“ (2)	„Nusikaltimas ir bausmė“ (2)	Šatrijos Ragana „Sename dvare“
Vaižgantas „Dėdės ir Dėdienės“ (2)	Savickio novelės (2)	daugiau užsienio rašytojų (2)	Škėma „Balta drobulė“
Daukša „Postilė“ (2)	Šekspyras „Hamletas“ (2)	šiuolaikinių autorių (2)	
Gėtė „Faustas“ (2)	Gėtė „Faustas“ (2)	naujesnių knygų, su psichologija	
Radvanas „Radviliada“ (2)	Kafka „Metamorfozė“	Kristina Sabaliauskaitė „Silva rerum“	
Sumažinti poeziją (2)	Kamius „Svetimas“	kūrinių, kurie rodo išbandymus	
Mažvydas „Katekizmas“	Mickevičius	knygų apie pasaulimą, dvilypumą	
Šekspyras „Hamletas“	Donelaitis „Metai“	moterų literatūros	
Kafka „Metamorfozė“	Škėma „Balta drobulė“		
Katiliškis „Miškais ateina ruduo“	Ivaškevičius „Madagaskaras“		
Kamius „Svetimas“	Katiliškis „Miškais ateina ruduo“		
Mykolaitis-Putinas „Altorių šešėly“	Vaižgantas „Dėdės ir Dėdienės“		
Biliūno novelės	Biliūno novelės		
Salomėjos Neries eilėraščių rinkinys „Prie didelio kelio“			
Sarbievijaus odės			
Škėma „Balta drobulė“			
11 kl. dramos kūrinius			

Interpretacijos galimybės. Kadangi literatūros pamokoje yra analizuojami literatūros kūriniai, o literatūra, kaip ir kiti meno kūriniai, pasižymi savo daugiaprasmiškumu ir atsiveriančiomis interpretacijomis. Mokinių buvo klausta, kiek jie jaučia laisvės išsakyti savo nuomonę bei interpretuoti kūrinius (Lentelė Nr. 12 ir Priedas Nr. 13). Net 13 informantų teigė, kad truputį laisvės interpretuoti jaučia, bet yra teisingas atsakymas, kurį pasakys mokytoja: *yra truputėlį tos laisvės interpretuoti. Ji paklausia, kokia mūsų nuomonė yra viename ar kitame dalyke, bet neretai atrodo, kad yra kažkoks teisingas atsakymas, nu ką tu turėtumei pasakyti. <...> kartais nusivili, kad tavo interpretacija nėra tokia, kokia turėtų būti. <...> interpretavimas yra truputėlį suvaržytas (I_1), Dažnai būna, kad kai ji stovi prie lentos <...> ir mes atsakinėjame, ir tada ji, parenka tai, kas atitinka*

maždaug. Bet vis tiek jaučiasi dažnai <...>, kad nu jei tu nugrybauji, tai tada jau nebeužskaito kaip teisingą argumentą. Nors, atrodo, tau tai tinka, ir tu taip suvoki. Bet tada, pasirodo, visai kas kita yra. Bet su mano mokytoja mes kaip ir vis tiek turime tą laisvę suvokti kūrinį kaip mes norime, bet <...> ir mes įdėti į rėmus (I_2), Leisti leidžia interpretuoti, bet jeigu jau kažkas nusinterpretoja jau į lankas, tai pasako, kad turbūt nėra taip, nes vis tiek egzamine turėsime laikytis tos patvirtintos pozicijos kūrinį. Tai mokytoja ir akcentuoja, kaip mes turėtumėm suprasti. Iš pradžių padiskutuojame, kaip supratome, bet paskui vis tiek <...> nukreipia, kaip reikėtų suprasti kūrinį. <...> Nėra taip, kad mokytoja padiktuoja ir viskas. Yra daugiau tokio savarankiško, bet tiek tada galiausiai <...> liekame prie tos visuotinai suprantamos ir priimtinos interpretacijos (I_11), turime skaidres, mokytoja jas parodo, permeta tą informaciją ir mes perskaitome, ir tada mes pradėdame konspektuoti sąsiuvinyje. Tai to interpretavimo savo iš tikrųjų dabar yra labai mažai. Nu būna porą klausimų, kaip mes manome. Bet <...> pačios interpretacijos nu nelabai (I_13). Akivaizdu, kad kai kurie mokiniai pateisina interpretavimo apribojimus, nes supranta, kad egzamine reikės laikytis tam tikros pozicijos. I_13 išskiria labai liūdną ir žlugdantį metodą – perskaityti skaidres ir jas susikonspektuoti, o visa interpretacija apima porą klausimų, ką mokiniai mano. Dažnai minimi žodžiai: *proto ribose, nenukryptum / nenusivažiutum į lankas / į neteisingas interpretacijas, mes įdėti į rėmus, nugrybauji* ir pan. rodo, kad tikrai interpretacija yra suvaržyta. 4 informantai interpretuoti bijo, dėl rezultato, dėl rašinių ir egzamino: *Šiuo metu tai man atrodo sudiktuota <...> kiek iš klasiokų nuomonių girdėjau, kad vis tiek kartais jiems atrodo kitaip ir bando jai pasakyti savo nuomonę, bet kažkaip nėra visiškai išgirsti. Šiek tiek nuvertinama nuomonė jų (I_15), Būna kartais, kai yra sudėtingesnė knyga, aš kartais bijau nueiti koku kitu keliu, kuris nėra pagal visus tuos mokyklos sprendimus. <...> Atrodo, jeigu kažkaip kitaip interpretuosiu ir neteisingai parašysiu kokiam rašinyje, tai rezultatas bus blogesnis. Tai tada kažkaip bandau išmokti tai, kas yra parašyta knygoje arba ką pasakė mokytoja, arba kokia protingesnė klasiokė (I_1).* 3 informantams leidžia išsakyti nuomonę ir likti prie savo nuomonės: *dažnai klausia, kaip mes manome. <...> kiekvieno atsakymas būna maždaug teisingas, aišku proto ribose. <...> Bet dažnai vis tiek pasako savo nuomonę, maždaug kaip standartas, bet jis nėra nei blogai, nei gerai, tiesiog jos nuomonė. <...> Mūsų mokytoja tai leidžia patiem, sako: „jeigu jūs taip manote, tai rašykite tikrai“ (I_8).* 4 respondentai jaučia didelę laisvę, jei geba argumentuoti, kodėl taip mano: *gan daug galime patys interpretuoti. Taip, esam užvedami kelio. Kartais būna ir ginčų, kad mes vienaip įsivaizduojam, o mokytoja kitaip. Bet esmė yra tame, kad mes pakankamai gerai argumentuotumėme ir tada jau kaip interpretuojame, tai jau yra mūsų dalykas. Svarbu įrodyti, kodėl mes taip galvojame (I_3).* Galiausiai, 4 jaučia, kad yra pusiausvyra tarp jų interpretacijos ir mokytojos nurodymų, kaip suprasti kūrinį: *mokytoja klausia mūsų nuomonės, lavina, prašo argumentuoti, kartais, net jei ir nesutinka su nuomone, sako, kad jos laikytumėmės, bet tikrai būna momentų, kai sudiktuoja, gal ne savo mintis,*

gal literatūrologų <...>, bet vis tiek turim ir to laikytis (I_5), užveda ant kelio, duoda kažkokias gaires, tam tikrus žodžius arba mes dirbame savarankiškai ir tada jau apsitariame su mokytoja, žiūrime kiek sutampa su bendraklasiais, kiek mokytoja už ar prieš. Tai gan laisvai (I_3). Taigi, interpretavimo laisvė priklauso nuo mokytojų, kai kurie duoda tikrai didelę laisvę, bet moko ieškoti argumentų, kiti labai bijo dėl savo mokinių rezultato ir daugiau patys valdo kūrinio supratimo procesą. Liūdniausia tada, kai interpretuoti apskritai neleidžiama ir mokiniai vien konspektuoja kitų žmonių mintis.

Lentelė Nr. 12

Interpretacijos galimybės

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Interpretacijos galimybės	Truputį laisvės yra, bet yra teisingas atsakymas	I_15: kadangi labai greitai reikia prabėgti autorius iki egzaminų, tai <...> ji viena gana daug tiesiog laiko pati sako, kaip turi būti, kad nenukryptume per daug į interpretacijas, <...> nėra labai daug vietos interpretacijoms. Galėtų būti daugiau. Aš suprantu, kad kaip ir nori išmokyti teisingo būdo, bet aš manau, kad turėtų daugiau šiek tiek laisvės palikti mums patiems mąstyti, nes aš nemanau, kad literatūrinis kūrinys gali būti suprastas tik vienu būdu. Aišku priklauso nuo konteksto, tačiau turėtų būti šiek tiek daugiau laisvės. <...>
	Baimė interpretuoti	I_9: mokytoja labai stengiasi ir daug informacijos duoda, tai mes labai savo nuomonės nesakome. Tiesiog mokomės, kad tai yra geras požiūris ir taip reikia interpretuoti. <...> ji mums taip padeda, nes ji žino, kaip rašiniams geriau rašyti. Nes kartais kaip mes, tai nelabai tinka į rašinių tematiką. I_5: Mokytojai svarbu išgirsti mūsų nuomonę, <...> bet vis tiek dažnai būna teisingiausias atsakymas, labiausiai tinkantis, o ir su egzaminu negalima labai rizikuoti, nes visokių istorijų girdėjau.
	Leidžia išsakyti nuomonę ir likti prie savo nuomonės	I_1: <...> mūsų pamokose galbūt yra daugiau patiems interpretavimo, ne, mokytoja būna pasako, kad tai yra jos versija, arba kad yra labai daug variantų, kaip galima interpretuoti ir žiūrėti į šitą knygą. Pavyzdžiui, kad galima taip nukrypti, kad man šita knyga apie meilę, bet galbūt kitiems ji yra apie keliones. Tad tai nėra visiškai kažkoks suvaržymas. <...> jei žmogus nori kitaip žiūrėti į tą knygą, jis laisvai tai gali padaryti.
	Gana didelė laisvė, jei argumentuoji	I_10: Pamokoje su mokytoja išsikalbame ir išklausome įvairių kūrinių interpretavimų. <...> Įdomiausia būna, kai iš interpretavimo, analizavimo prasideda diskusija. Tada, dažniausiai, į diskusiją įsitraukia ir tie, kurie galimai miegojo pamokoje (šypteli)
	Pusiausvyra (ir patys, ir mokytoja padeda)	I_2: Pas mus toks viduriukas. Visokių būna kūrinių, kur mes kaip ir patys nagrinėjame. Nebent labai sunkus kūrinys. Tada būna, kad mokytoja padeda labiau. Bet toks sakyčiau 50 ant 50 <...> ir mokytoja padeda, bet ir mes patys.

Vertybės, kurias mokytojai akcentuoja per kūrinius. Mokytojai, parinkdami kūrinius, analizuodami kartu su mokiniais per pamokas, akcentuoja ir tam tikras vertybes dėl įvairių priežasčių (Lentelė Nr. 13 bei Priedas Nr. 14). Mokytojų akcentuojamos iš kūrinių vertybės gali būti skiriamos į dvi pagrindines grupes: 1) tai tradicinės vertybės, susijusios su tėvynės meile, laisve, gamta, kalba darbu ir 2) vertybės, sietinos su asmenybės saviraiška, tobulėjimu, tapatybe. Jog pirmosios grupės vertybių daug, mini 11 informantų (4 mano, kad jos net labiau akcentuojamos): *Žinoma, dažniausiai*

tai būna visos temos apie tėvynę, laisvę, kad yra pagrindinės vertybės. <...> Labiau turbūt, kad viskas, kas sukasi aplink tėvynę, laisvę <...>. Žinoma, čia yra fantastika. Labai daug tų autorių apie tai rašė (I_13), Tėvynės meilė, <...> gamta <...> Manau, tikrai, kad apie Tėvynę, <...> laisvę, nes daugiau ir kūrinių apie tai, negu kad apie asmenybę (I_12). Antrosios grupės vertybių pabrėžimą jaučia 9 informantai (5 mano, kad jos labiau akcentuojamos, ypač 12-oje klasėje): Galbūt labiau su asmenybe ar saviraiška. Galbūt dėl to, kad nemačiau visų tų karo baisių ir sovietinio režimo. Man Lietuva svarbi, bet nėra tokia svarbi, kad aš ją iškelčiau į pirmą vietą. Dabar man, kaip jaunam žmogui, yra svarbu, suprasti kas aš pats esu. Taip pat viena iš tų vertybių, kurios man yra svarbios, yra savipagalba kitaip saviugda, kas man irgi svarbu, ir aš apie tėvynę ir laisvę retai susimąstau. Man dabar, šiuo metu gyvenime daug svarbiau yra tai, kas vyksta mano viduje (I_1), Man atrodo, asmens saviraiškos, tobulėjimo. Vis tiek netgi tam tėvynės kontekste būna tas, kad save realizuoti kažkaip, čia tavo išraiška tokia (I_14). 6 informantai mini daug žmogiškumo vertybių, susijusių su žmogaus elgsena – teisingumas, sąžinė, rūpestingumas, pagarba ir kitos: Labai daug žmogiškumo vertybių yra, tiesiog kaip žmogiškumas, žmoniškumas, gyvybė. Čia pagrindiniai dalykai. Ir kai nagrinėjome egzaminų temas, irgi susidūrėme su tuo (I_3). Net 10 informantų kalba apie meilę, kaip dažnai akcentuojamą vertybę: Dažniausiai apie meilę, meilę savo šeimai, meilę sau. <...> Labiau turbūt, kad viskas, kas sukasi aplink <...> meilę. <...> Kas man ryškiausiai įsiminė, tai meilę sau, kai kalbėjome apie „Altorių šešėlyje“ ir ta tema labiausiai sukosi (I_13), o 5 įvardija šeimą. Taip pat mokiniai išvelgia, kad vertybės iš kūrinių kinta pagal laikotarpį, 11-oje klasėje jaučiama labiau tradicinių vertybių grupė, o 12-oje daugiau vertybių apie asmens saviraišką, pašaukimą ir t. t.: Aš sakyčiau gal yra po lygiai. Nes senesnėje literatūroje yra labiau akcentuojama tėvynė ir panašai. O modernesnėje pradeda į asmens kaip ir vidinį pasaulį gilintis, galbūt prasideda nuo romantizmo ne vien apie tėvynę kalbėjimas (I_15). 4 apskritai sieja ne su laikotarpiu ir klase, bet pačiu kūriniu: Aš manau, čia priklauso nuo autoriaus. Tarkim, ten būna gamta kaip vertybė. Va, tarkim, Vaičiūnaitė, kad miestas yra vat gražus ir tas grožis kasdienybėje. Tai pagal autorių priklauso tos vertybės (I_14). Visgi, vienas informantas teigia, kad jis jaučia laisvę vertybes iš kūrinio pasirinkti patiems: Kartais šituo klausimu mokytoja leidžia mums patiems nuspręsti, kokias vertybes iš to išsinešim. Neretai paklausia provokuojančių klausimų, pavyzdžiui kai yra kūrinys, kur šeimos narys palieka savo šeimos narį kaip Kamiu „Svetimas“, kur nuveža į tą senolių prieglaudą. Tai klausia ar mes darytume tą patį. Kartais mes pamokose bandome išteisinti tą blogą elgesį, kuris atrodo nevertybiškas ir neretai mes pateisiname tą žmogų. Bet kaip ir sakiau, mums pamokose nebando primesti kažkokių vertybių. Mes galime padaryti patys savo išvadas iš to, ką mes perskaitome ir kaip mes diskutuojam (I_1).

Lentelė Nr. 13

Mokytojų akcentuojamos vertybės per kūrinį

Kat.	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Mokytojų akcentuojamos vertybės per kūrinį	Tradicinės vertybės (tėvynė, gamta, laisvė ir kt.)	I_8: Darbas, jeigu „Metuose“. Tada kalba, jos neužmiršti. <...> Pagrinde dažniausiai tėvynė, <...> laisvė labiausiai akcentuojama.
		I_9: <...> tėvynė. <...> Gal labiau <...> tėvynė, nes daugiau kūrinį su šitom vertybėm.
		I_11: Meilę Tėvynei <...> visokie Maironiai, Kudirkos <...>
	vertybės susijusios su pačia asmenybe	I_15: Tai galbūt tų vertybių apie asmenį yra daugiau ir aš manau, kad jos yra aktualesnės.
		I_3: Vis tiek labiau apie asmenybę. Arba gali būti, kad aš tai pastebėjau, nes man pačiai tai labiau veikia. Tai negaliu sakyti, ar čia aš tikrai labai objektyviai.
	Daug žmogiškumo vertybių	I_2: teisingumas, sąžinė.
		I_11: Apskritai tokias tas bendražmogiškas vertybes kaip tiesa.
		I_6: humaniškumas – tai čia tas pats žmoniškumas.
	Meilė	I_11: Meilę Tėvynei, apskritai, galbūt meilę šeimai, meilę kitiems žmonėms.
		I_12: Manau, tikrai, kad apie <...> meilę
	Šeima	I_11: galbūt meilę šeimai, meilę kitiems žmonėms.
		I_13: meilę savo šeimai
	Kinta pagal laikotarpį	I_11: Šiuo metu, tai daugiau yra būtent su asmenybe vertybės, bet iš pradžių tiesiog vienuoliktose klasėse, kai ten prasideda visokie Maironiai, Kudirkos, tai daugiau yra tėvynė.
	Priklauso nuo kūrinį	I_15: Tai čia irgi priklauso nuo kiekvieno kūrinio, kiekvieno autoriaus. Sunku pasakyti ar kažkam pirmenybę ji teikia, tai nežinau.
		I_12: Manau, tikrai, kad apie Tėvynę, meilę, laisvę, nes daugiau ir kūrinį apie tai, negu kad apie asmenybę.

Mokinių vertybės. Mokiniai vardijo, kuo jie vadovaujasi gyvenime, kas jiems yra labai svarbu, kokios yra jų vertybės (Lentelė Nr. 14, Priedas Nr. 15). 8 informantams vertybės yra susijusios su jais pačiais – savęs supratimu, saviraiška, meile sau: *Aš supratau, kad vienas svarbiausių dalykų man bent jau yra išmokti mylėti save, nes labai ilgą laiką tikrai savęs net negerbiau ir tikrai nebuvo tos meilės. Ir tada galvoju: jeigu aš savęs nemyliu, kaip aš galiu mylėti kitą žmogų? O dažniausiai, tos meilės, kuri turėtų būti manyje, aš jos ieškau kituose žmonėse. Tai dabar vadovaujuosi tuo, kad niekas manęs neturi vertinti. Aš žinau, kaip aš turėčiau save įsivertinti. <...> Tai meilė sau, pirmoje vietoje (I_13), Daryti kas man patinka, nes kitaip gyvenimas bus labai liūdnas ir beprasmiškas. Pavyzdžiui, kai dirbi tai, kas tau patinka, tai nebetampa tik darbas, o tampa kaip tavo gyvenimas, nes toje srityje tobulėjai. O jeigu dirbsi tai, kas nepatinka, labai lėtai eis laikas ir labai vargins morališkai. Pavyzdžiui aš matau kaip mano lietuvių kalbos mokytojai patinka <...>. Tai tuo aš maždaug ir vadovaujuosi, kad reikia daryti tai, kas tau patinka (I_8). Nemažiau mokiniams (11 iš 15) rūpi ir kitas žmogus – draugystė, santykiai, meilė ir abipusė pagarba: *Man svarbu suprasti save ir kitus <...> Man pačiam svarbu draugystė, santykiai, meilė. Man atrodo, kad visas mūsų gyvenimas**

pastatytas ant santykių su kitais žmonėmis. Ir jeigu tu vertini, tai atrodo, kad ir kiti tai vertins ir galbūt atsiras daugiau galimybių (I_1), Meilė, <...> pagarba ir ištikimybė. <...> Pagarba. Laikau ją sau svarbia vertybe. Noriu būti gerbiama dabar ir ateityje, todėl šiuo metu stengiuosi šį jausmą suteikti kitiems žmonėms (I_10), meilė ir pagarba, pirmiausia sau, paskui aplinkiniams (I_9). Įdomu tai, kad pagarbą mini net 6 informantai, jiems labai svarbu, kad jie būtų gerbiami taip, kaip patys gerbia kitus, o mokytojai nemoko apie pagarbą, neužsimena, visgi jaunam žmogui labai svarbus pripažinimas ir jo gerbimas. 3 atsakiusiems svarbus žmogiškumas: Tai yra nenurašyti ir nevertinti, taip sakant, iš knygos viršelio. Ir nesvarbu, ar patinka žmogus, ar ne, bet turėti tą žmogiškumą ir padėti, palaikyti, paklausti, ar reikia pagalbos ar dar kažkas. Žmogiškumo principų. <...> Man asmeniškai <...> žmoniškumas (I_6), Ir šiaip gal toks ir atlaidumas, kad reikia žmonėms atleisti, nors padarė blogai. Bet visą laiką reikia likti žmogumi (I_5). Taip pat 9 informantams svarbios teisingumo, atsidavimo, pasiaukojimo, sąžiningumo ir atsakomybės vertybės: Teisingumas. Ir galbūt sąžiningumas, pavyzdys, šiandien valgykloje tiek daug užlindinėjo visi... ir, na kaip ir jo. Iš dalies aš pykstu <...> dėl to, kad aš noriu valgyti. Iš kitos prasmės, eilė yra iki koridoriaus galo, ir visi lygiai taip pat norime valgyti, bet kažkodėl kai kurie yra kažkuo svarbesni. <...> Aišku, stengiuosi su visais būti mandagi. <...> visi gyvename gyvenimus. Gyvenimas visų yra sunkus. Kiekvienas turime savo problemų. Tai kodėl reikia apsunkinti vienas kitam dalykus <...>? Jeigu tu gali pasistengti, kiek gali, <...> būti malonus ir nusišypsot. Tiesiog palengvint viską vieni kitiems (I_2). Trims mokiniams rūpi nuoširdumas, atvirumas ir pasitikėjimas: Man šiaip svarbiausia yra <...> atvirumas ir pasitikėjimas. <...> Tai yra pamatas to, ką, kaip aš įsivaizduoju, viską. O vadovaujuosi gyvenime. <...> manau, katalikiškos mokyklos įtaka yra, viskas bus taip, kaip turi būti, ir tu stengiesi daryti, kiek gali daugiausiai visose srityse, bet jeigu nepavyksta, vadinasi, neturėjo kažkaip būti (I_3). 6 mokiniams svarbi šeima: Jaučiu šeimą, nes tokia bazė, toks pagrindas, ir kažkaip man atrodo, kad jokie draugai neatstos tau tavo šeimos, nes giliausiai tave žino. Ir visą laiką tu juos žinai, kad gali kreiptis (I_4). 3 informantams rūpi mokslas: Dabar aš labai susikoncentravusi į mokslus. Tai man labai svarbu yra mokykla, mokslai (I_11). 4 apklaustiesiems svarbi laisvė ir tėvynė: laisvė, kad būtumėme laisvi (I_11). Įdomu tai, kad 3 jaunuoliams vertybė yra tikėjimas: Manau, tikėjimas man yra svarbus ir aš stengiuosi būtent tuo ir vadovautis, kad gyvenu tam tikėjime, kad mano veiksmai atspindėtų ir atitiktų mano tą visą tikėjimo požiūrį, kad meilė būtų nuolat. Na, daryčiau dalykus su meile, kad nepereičiau į tokį nusivylimą ir kartėlį. Su tokiu labiau pozityviu žvilgsniu žiūrėti į pasaulį (I_14). Galiausiai, kai kurie mokiniai paminėjo tokias vertybes, kaip asmeninę laisvę, patyrimą, dorumą, sportą, jos kituose informantų atsakymuose nepasikartoję: Asmeninė laisvė – tai mano pasirinkimai nuo mažumės (I_9), Mano gyvenime yra labai svarbu patirti, patirti gera ir bloga (I_6), jeigu iš tokių vertybių tai <...> kovos menai, treniruotės (I_6).

Lentelė Nr. 14

Mokinių vertybės

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Mokinių vertybės	Savęs supratimas, saviraiškos galimybė, meilė sau	I_4: būti savimi <...> daryti, taip, kaip tavo širdis sako, nes mes labai daug girdime iš kitų, kad ten: stok ten ir ne kitur, ten taip nesielk, taip nesirenk ir ten labai daug tų visokių liepiamųjų nuosakų ir patarimų, kurių nereikia. Tai aš kažkaip vadovaujuosi, kad tu turi daryti taip, kaip tau atrodo, kaip tu jauti
	Draugystė, santykiai, meilė, pagarba	I_8: gerbti vienas kitą. O blogiausia, kai manai, kad tavo nuomonė yra pati svarbiausia. Tai yra pats blogiausias dalykas ir jo yra tiek daug šiais laikais ir neįmanoma visiškai su žmogumi susišnekėti, kuris taip mąsto. Tai manau svarbiausia tas atviras mąstymas, o iš to ateina ir pagarbumas.
	Žmogiškumas	I_15: Dar gal krikščioniškos vertybės, kaip artimo meilė, kad nesinori įskaudinti žmonių. Bet ir šiaip dar tokia viltis, kad ir kiek to blogio būtų, kad vis tiek gėris pabaigoje triumfuos. Galų gale bus kažkokia lygybė, kad jeigu tikrai darysi bloga, tai tau ateis dvigubai ar trigubai.
	Atsidavimas, pasiaukojimas, teisingumas, sąžiningumas ir atsakomybė	I_4: <...> atsidavimas tam, kuo tu užsiimi. Ir dar kartais pasiaukojimas.
		I_9: Taip pat atsakomybė. Tai, kad kiekviename žingsnyje turi prisiimti atsakomybę galvoti apie pasekmes.
		I_15: Aš manau, kad vis tiek yra ta auksinė taisyklė, kad jei, nedaryk kitam to, ko nenorėtumei, kad tau darytų.
	Nuoširdumas, atvirumas ir pasitikėjimas	I_5: Man svarbios tokios kaip vertybės yra nuoširdumas. Man patinka, kai žmonės būna nuoširdūs, tad aš pati stengiuosi būti nuoširdi.
		I_4: Tada šiaip man labai svarbu, kai žmogus atvirai bendrauja <...> nieko neapsimetinėti, būti savimi
	Šeima	I_6: <...> ir taip pat, jeigu iš tokių vertybių tai ateina šeima
	Mokslas	I_4: kažkaip mokslas visai svarbu, bet ne per daug, bet vis tiek svarbu.
	Laisvė ir tėvynė	I_4: laisvė, patriotiškumas
		I_6: Man asmeniškai yra tėvynė
Tikėjimas	I_5: Šiaip anksčiau nieko nesivadovavau, bet <...> priėmiau sutvirtinimą, tai dabar labai vadovaujuosi tuo tikėjimu, man jis tikrai labai padeda. Tai gal ir tuos tikėjimo pradmenis ir pradėjo mano mokykla.	

Iš literatūros perimamos vertybės. Mokiniai įvardijo, kokių vertybių jiems suteikė skaityta nuo pat vaikystės literatūra, nes tai, ką akcentuoja mokytojai, nebūtinai turi būti priimtina jaunuolių į jų vertybines nuostatas (Lentelė Nr. 15, Priedas Nr. 16). Daugiausia (7 informantai) minima meilė gamtai, tėvynei, laisvė: *Manau, didžioji dalis literatūros kūrinių mus moko puoselėti meilės Tėvynei ir laisvės vertybes. Leidžia suprasti kas būtų, jeigu būtumėme atskirti nuo savo krašto per prievartą arba neturėtumėme laisvės rinktis (I_10), Na, iš kai kurių autorių tai pastebėti tą grožį kasdieninį gamtos, miesto, visokių tokių smulkesnių dalykų, tas romantizavimas aplinkos. Pajautimas aplinkinio pasaulio irgi manau vienas iš svarbesnių (I_14), tėvynės svarba ir kaina, kaip žmogus jaučiasi palikęs Lietuvą ir kaip žmogus jaučiasi išdavęs Lietuvą ir iš to tu tiesiog nu išmoksti, supranti, pagauni tą jausmą pats (I_6).* Tai yra logiška, nes iš kur daugiau, jei ne iš mokyklos ir literatūros vaikai įgis tokias tradicines vertybes. Kita kategorija yra žmogiškumas, geras, doras elgesys, minima 6

informantų: *Labai daug: kas yra tas žmoniškumas, kas yra humaniškumas, kaip mes galime tą pasiekti ir kaip mes turime bendrauti tam tikromis situacijomis <...> ir iš to tu tiesiog nu išmoksti, supranti, pagauni tą jausmą pats (I_6), Tai daugelis literatūros kūrinių ir kalba apie šitas vertybes, apie žmogišką santykį (I_12). 2 mokinius išmokė klausytis savęs: Tai visiškai perskaičius „Altorių šešelyje“ atėjo ta mintis, kad reikia mylėti save. Tai vat viena iš vertybių, kurią aš buvau visiškai pamiršęs. Taip pat dabar, kai nemažai skaičiau Ivanauskaitės knygų, tai irgi savo nuomonės įsiklausymas. Kad ne tik leisti spręsti savo veiksmus kitoms nuomonėms, bet pagrinde leisti spręsti sau (I_13). 3 informantai įsiskaito į kūrinio teikiamą meilės žinutę: Nežinau, kad ir meilė, pavyzdžiui „Miškais ateina ruduo“, kur Mykoliukas su Severiutė. Tai va irgi kaip ir meilės tokia vertybė (I_11). Po kartą minimos ir šeimos, kūrybiškumo bei vaizduotės, saviugdos, tikėjimo, įprasmino poilsio ir gyvybės vertybės: Kadangi daug kūrinių dabar nagrinėjame, kas liečia gyvybę, tai gal gyvybės samprata, labiau kaip vertybę, o ne savaimę suprantamą dalyką paskatina permąstyti ir suprasti (I_3), Dar tai poilsis ir įprasminimas kažkokia prasme. Nežinau, įprasminamas gal (I_4). Vienam mokiniui atrodo, kad iš privalomos literatūros jam labiau išryškėja vertybių opozicija (antivertybės): suprantu, kad mus mokykla turi išugdyti gerais tautiečiais ir mes turime progą mokytis, būti dorais, asmenim. Ir tada mums įkiša kūrinius kur labai dažnai vaizduoja žmones, kurie neturi tų vertybių, ir yra netekę, to. Bet kodėl, nes galėtų mums duoti kūrinius apie žmones, kurie dorai elgiasi ir kad mes pasimokytumėme ką nors iš to, bet ne. Dažnai būna ten daug melo, neteisybės, išprotėjimo. Kartais norisi tokio labiau aiškumo, dorumo (I_2). Klausimas, kodėl informantui atrodo vien negatyvi literatūra, kodėl apskritai, jis norėtų skaityti vien pozityvius naratyvus ir ar tada tikrai ko nors pasimokytų. Taigi, iš literatūros teikiamų vertybių apžvalgos galima pastebėti, jog daug vertybių, kurias tiesiog turi mokiniai, mini prie literatūros duodamų vertybių, vadinasi, literatūra padėjo susiformuoti vertybines nuostatas ir nejučia kai kurias perimti, tarkime, žmogiškumą, meilę tėvynei, laisvę, meilę, kai kam ir šeimą kaip vertybę, tikėjimą.*

Lentelė Nr. 15

Literatūros duodamos vertybės

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Literatūros duodamos vertybės	Žmogiškumas, geras, doras elgesys	I_1: Galbūt duoda žmogiškumo truputėlį daugiau nes tos visos situacijos knygoje būna nežmogiškos arba kažkaip ne taip, kaip turėtų šiaip žmogus elgtis. Tada galbūt pats supranti, kad taip negalima daryti. Ir nors mokytojai to nepasako, tu pats supranti, kad tai nėra gerai. Ir tikroje šeimoje arba visuomenėje to nebūtų.
	Klausytis savęs	I_5: šiaip tai asmenybės tobulėjimo, klausytis savęs kaip „Altorių šešely“.
	Meilė gamtai ir tėvynei, laisvė	I_5: Dar padėjo įskiepyti meilę tėvynei ir gamtai. I_11: <...> kad ir tą pačią laisvę. <...> Salomėja Nėris, <...> tą pačią laisvės turbūt vertybę suteikia tokią.
	Meilė	I_12: Tai daugelis literatūros kūrinių ir kalba apie šitas vertybes, apie <...> meilę <...> vienas kitam.

Literatūros įtaka asmenybei. Viso tyrimo esmė buvo atsakyti į klausimą, ar literatūra turi įtakos asmenybės vertybinių nuostatų formavimuisi. Iš gautų duomenų matyti, jog yra prasminga skaityti ir nagrinėti literatūrą (Lentelė Nr. 16 ir Priedas Nr. 17). 6 informantams literatūros kūriniai padeda įtvirtinti vertybes: *Tai aš gal nežinau, ar suteikia man tų vertybių ar labiau tiesiog primena jas, kaip pavyzdžiui, kad ir tą pačią laisvę. Tai iš mokyklinės literatūros tos privalomas tai sudėtingai pasakyčiau ką ta laisvė. Bet kad ir ta pati Salomėja Nėris, kur irgi tokia diskutuotina asmenybė, tai bet tą pačią laisvės turbūt vertybę suteikia tokią. Nežinau, kad ir meilė, pavyzdžiui „Miškais ateina ruduo“, kur Mykoliukas su Severiute (I_11), Nežinau, kiek pati literatūra, nes aš sakyčiau, kad vertybės ateina, kai tu patiri kažkokias patirtis, o literatūra nėra tas pirminis šaltinis gyvenimo pamokų. Bet kai kažką patyrei ir skaitai literatūrą, tau vis tiek labai rezonuoja su tais dalykais. Galbūt kažkiek užtvirtina tą meilės temomis ar pašaukimą. Galbūt motyvuoja kažką daryti, šiek tiek padeda geriau suprasti dabartinę situaciją. Tai iš knygų nežinau kiek galima pasisemti, galbūt labiau reflektuoti savo patirtis per knygas (I_15).* 7 informantams literatūra padeda savęs formavimuisi: *kai aš pagalvojau apie visus tuos klausimus, kokias vertybes išugdo literatūra ir t. t. Man taip kyla mintys, kad iš tikrųjų, kai aš pradėjau vis daugiau domėtis, skaityti, aš labai kažkaip ir iš vidaus pradėjau keistis kaip žmogus. Ir aš sakyčiau, tai ne tik, kad keičiasi ir visas pasaulis kuriame gyvenu, bet pagrinde keičia mane kaip žmogų būtent tos temos, kuriomis ir kuo plačiau pradedi domėtis. Tai sakyčiau skatina tą brandą, tokią, kad gali mąstyti apie daugiau (I_13).* 6 atsakiusiems literatūra daro labai didelę įtaką, nes padeda suprasti vertybes: *Manau, didžiąja dalim prisidėjo, nes vis tiek šeimoje retai kada kalbama apie meilę tėvynei ar gamtai, o programinėje literatūroje tai gana dažna tema, ir tada ateina suvokimas, kad reikia mylėti Tėvynę ar gamtą (I_12), Labai daug, tikrai. Aišku, ne vien literatūra prie to prisidėjo, bet vis tiek labai daug nagrinėjamų kūrinių, ypač mokykloje, gal net labiau susipažinimas, kad tam tikri dalykai yra vertybė, o ne kaip ir sakiau savaime suprantami, tai ką tu gali turėti ar neturėti. Ir tada labiau vertini (I_3).* Štai 2 mokiniams visgi įtaka nedidelė: *Aš manau, kad neprisidėjo. Gal tik vienas dalykas likęs iš „Sename dvare“, tai šeima, kaip ir vertybė, kurią aš gavau. O visos kitos vertybės tiesiog iš gyvenimo, filmų, patirties (I_8).*

Lentelė Nr. 16

Literatūros įtaka asmenybei

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Literatūros įtaka asmenybei	Padeda įtvirtinti vertybes	I_1: Galbūt knygos padeda įtvirtinti savo turimas vertybes, bet aš nepasakyčiau, kad tai formuoja, bent jau man pačiam. Galbūt kai kuriose knygose aš suprantu, kad aš turiu vertinti savo vaikystę ar savo jaunatviškumą. Bet retai tai nutinka. Dažniausiai, knygos patvirtina tai, ką aš jau dabar žinau. Tai, ko mane anksčiau mokė tėvai.
		I_11: <...> daug prisidėjo, kad apskritai literatūra ir praplėtė tokį mano suvokimą, kokios tos vertybės gali būti. Ir šiaip padeda kažkaip tai jas labiau įsivardyti ir apmąstyti jas, kokios yra ir kokios svarbios tau yra.

Padeda savęs formavimuisi	I_14: Iš nemažai knygų vis suprantu, kad aš vis labiau formuojuosi ir drausi tokia atrankesnę visokiems dalykams, ir tai labai padėjo literatūra. Perskaitau kažkokią vieną knygą, kur ten kažkoks požiūris ir galvoju, kad čia teisingas požiūris. Tada skaitau kitą knygą, kur yra kitoks požiūris, ir tada tai kaip čia dabar turi veikti? Ir tada pradedi galvoti pats, kas tau yra svarbu ir kaip tu nori gyventi. Savo įprastinį pasaulį pamatai kitomis akimis ir sužinai kažką naujo.
Labai didelė. Vertybių supratimas	I_7: Manau, kad gana daug, nes skaitant literatūrą vis tiek tobulėji, pamatai, iš kokių klaidų, kokios klaidos padaromos būtent žmogaus, ko geriau nedaryti, kaip tobulėti, kaip atsiskleisti.
	I_9: Daug prisidėjo, vien pasakų skaitymas vaikystėje. Jos nuo mažumės ugdė mane, ugdė tas vertybes. Taip pat knygos išugdo ir tą pasiryžimą sudominimas kartu tuo pačiu. Ir tu išsiugdai valią, kad tu nori ir perskaitysi, ir padarysi, ir sužinosi gal tą pabaigą. Tai jo, labai prisidėjo prie to.
Įtaka nedidelė	I_2: Nors dažnai būna tas momentas, kur, kaip ir pro vieną ausį įeina, o pro kitą išeina, bet tie dalykai, kurie lieka, tai lieka.

Taigi, atliktas tyrimas rodo, jog dažnai girdima mokytojų nuostata, kad šiuolaikiniai mokiniai yra nemokytini, pasikeitę, nebeturintys vertybių, nebenori skaityti ar kita, yra klaidinga. Apklaustieji 12 klasės mokiniai, beveik baigę mokyklą, geba išvelgti skaitymo prasmę, naudą, gali kritiškai vertinti privalomą literatūrą. Ypač džiugu tai, kad mokiniai randa sąsają tarp literatūros kūrinių ir vertybių, o nenoras skaityti yra susijęs su knygų neaktualumu, per sena kalba ar požiūriu. Žinoma, jog šiuolaikiniame pasaulyje reikia to, kas suvartojama greitai ir neša didžiausią vertę, o atsivertus knygą, kurios kalbos mokinys nesupranta, net nenorės pradėti gilintis, kokią žinutę ta knyga jam siunčia.

Jurgio Savickio novelės „Ad astra“ interpretacija

Mano išgyventa patirtis, vertybių suvokimas skaitant būtent šį kūrinį paskatino imtis šio magistro darbo, įrodyti, jog mes galime skirtingai suprasti kūrinius, interpretuoti, išsigryninti skirtingas vertybes. Tai buvo mano vertybių įsivertinimas, skaitydama šį kūrinį supratau, kad vertybių suvokimas mano visai kitoks nei nustatytasis. Man kaip žmogui, kuris neatitiko egzaminų rėmų interpretacijos, tai buvo labai svarbu, nes tas vertybes aš įsivertinau ir galėjau tarsi objektyvuoti ir transformacija įvyko būtent skaitant šį kūrinį. Todėl buvo labai aktualu mokinius apklausti ir pasižiūrėti kaip kiti suvokia nagrinėjamus kūrinius bei „Ad astra“ novelę. Kai reflektuojama, tik tada suprantamas įvykęs vertybinis poslinkis sąmonėje.

Jurgio Savickio novelė „Ad astra“ išskirtinė savo nešama žinute ir pamokymu. Kūrinio fabula prasideda Dalbos šventadienį ruošimusi į bažnyčią. Jis jaučiasi pajaunėjęs ir nori reformuoti gyvenimą. Įsiterpia konteksto apie kaimų nykimą, miškų kirtimą. Pabrėžiama veikėjo energija, nepasidavimas ir nusitaikomas tvarkyti objektas: „Kaip bankininkas, prisirengdamas prie savo *week-end*, atrenka visai netikusius vekselius sunaikinti, taip ir Dalba rado vieną naikinti tinkamą. Tai buvo šuva. Pasenęs, energijos nustojęs, gaivalinėjās po trobas.“² Džiaugsmingai (tą išduoda šauktukas) nutaria nužudyti. Pavalgęs šventinių pusryčių liepia vaikams atvesti šunį. Dalbienė, išlydėdama į bažnyčią, jį įspėja: „Tėvai, nedaryk nieko gyvuliui šventą dieną – nelaimė gali ištikti“. Bet Dalba jį vis tiek išsiveda paskui. Netikėtai čia įsiterpia kitų šunų pokalbis, Dalbos vedamas šuo jiems praneša, kad jau jam atėjo galas. Visi šunys nuėjo ir paliko jį vieną, tad autorius konstatuoja: „Pasielgta buvo šuniškai. Senis šuva, nuleidęs galvą, nešė savo kudlas kaip gyvenimo naštą“. Toliau pasakojama apie kraštovaizdį, prisiminimus ir jų ėjimą, mat Dalba apsisprendė atsikratyti sunkumo ir pabaigti pradėtą darbą. Saldžiu balsu šunį pakvietė, lyg norėdamas paglostyti, ir įstūmė į eketę. Šuo skendo, kaimo vaikėzai replikavo, tad Dalba supyko, ypač dėl to, kad negalėjo atsikirsti, o šuo įsikibo letenomis į briauną, tad veikėjas norėjo ir jas įstumti, mat „buvo sunervintas nepasisekimo ir tos „betvarkės“. Bet pats paslydo ir įkrito į vandenį, šuo išsigelbėjo ir išgelbėjo šeimnininką. „Ciucka! – jis pabučiuotų šunį“ tarė, „[k]ažin ką duotų, kad pasidarytų geresniu žmogumi. Nors blogu žmogumi jis ir dabar nebuvo“. Kaip atgailą pasirinko tris dienas nevalgyti. Nuėjo į bažnyčią, sumelavo zakrastijonui apie įvykį, kad duotų jam naujus drabužius. Po mišių užėjo į zakrastiją atsisveikinti ir pamatė tuos pačius vaikus, kurie paklausė apie šunį. Jis, žinoma, norėjo pamokyti juos, kaip reikia kalbėti, bet ten buvo ir jo šuo, kuris sulėjo patvirtindamas. Iš miestelio grįžo vienas. „Kad jis pasidarys geresniu žmogumi, tat buvo aišku. Kaip kokiame kontrakte tat buvo surašyta“. Jis toliau planavo dieną, darbus, kol prisiminė, jog turi svarbų darbą neužbaigtą, „[t]arytum kas pradėta ir pusiaukeylyje mesta“. „Šuva stovėjo čia pat prie jo batų ir, nusvarinęs galvą, tarytum taip pat galvojo kaip jo šeimnininkas. Dalba,

² http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Jurgis_Savickis_Novel%C4%97s.LHK401.pdf

pagriebęs šunį už galvos, vilko jį kaip kokią aviną ir įstūmė aketėn. Pats labiausiai dabodamasis, kad nepasprūstų ir neįkristų vandenin“. Šuo nuskendo. Nors ir norėjo grįžęs kaip įprastai apkaltinti vaikus už ne vietoje padėtus daiktus, nepratarė nė žodžio. Pamatė, jog pas jį jau atvažiavo kunigas (kaip ir buvo planuota), bet jam rūpėjo, kad jo kailinių rankovė sudraskyta. Liepė žmonai turint laiko užsiūti. Pasibaigia tuo, kad jie su kunigu laukia maisto ir šnekučiuojasi.

Programoje šis kūrinys priskiriamas XX a. vidurio moderniajai literatūrai, pagrindinės siūlomos idėjos, tinkančios būtent šiam kūrinui, yra žmogaus prigimties dualizmas, žemiškos žmogaus prigimties įteisinimas.

Kaip ir kiekvienas kūrinys, taip ir šis turi daugiau negu vieną interpretaciją. Pasak A. Avčininko, O. Baumilienės, A. Smaleckienės (2019), Savickio novelių suaugusio žmogaus prigimtis dažniausiai negatyvi, jis ją slepia užsidėdamas kokią nors kaukę ir jam nėra lengva suvokti savo dvilypumą. „Netramdoma prigimtis ima diktuoti savo sąlygas. Savo prigimties nesutramdo ir <...> ūkininkas Dalba, norėdamas kam nors atkeršyti už tai, kad jo pievas išklampojo kaimynai, nuskandina savo seną ištikimą šunį“ (Avčininkas ir kt., 2019, p. 196). Anot V. Dumčiuvienės, N. Globienės, V. Dulevičienės ir D. Visockienės (2015), novelėje „[i]roniškai plėtojama žmogaus ir šuns ryšio tema. Žmogaus elgesio ir mąstymo konfliktas. Ūkininką Dalbą užvaldo mintis reformuoti savo gyvenimą ir ūkį. Reformą nutaria pradėti atsikratydamas nukaršusio šuns. Skandindamas šunį vos nenuskęsta. To paties pasmerkto šuns išgelbėtas pasižada tapti geresniu žmogumi. Deja, Dalba šio abstraktaus pasiryžimo nesugeba susieti su dėkingumu jį išgelbėjusiam padarui. Baigęs sugalvotą darbą – atsikratęs šuns – jis jaučiasi praradęs sielos pusiausvyrą, bet savo būsenos priežasties tarsis nesuvokia“ (Dumčiuvienė ir kt., 2015, p. 80). Veikėją Dalbą autorės apibūdina kaip ūkininką, kuris turi siekių gyventi naujoviškai, bet esantį ribotą žmogų, nes jis nesumąsto nieko, kaip tik atsikratyti šuns. „Jam svetimas dėkingumo jausmas, o vaikėzų pajuokos baimė stipresnė už tradicinės moralės normas, žmogiškumą“ (ten pat, p. 81). Idėja, anot mokytojų, yra „[p]aiki įsivaizdavimai, noras pakeisti gyvenimą yra nieko neverti, jeigu žmogus nėra moraliai jautrus, atviras pats sau“ (ten pat).

Per Valstybinį lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą aš, darbo autorė, rėmiausi šiuo kūrinio rašydama tema apie paribio žmogų. Tuo metu, tai buvo pirmą kartą išgirsta sąvoka, kurią paimtas žodynas paaiškino „vieta prie ribos“. Pagrindinis mano argumentas vienoje iš pastraipų buvo, jog Dalba yra paribio žmogus, nes kokios gali būti žmogaus, kuris nori nuskandinti šunį vien dėl to, jog metas apsitvarkyti, vertybės. Ypač, kai šuo per pirmąjį nesėkmingą bandymą, kada įkrenta pats Dalba, jį išgelbėja. Negana to, po šuns bandymo nuskandinti, žmogus, lyg nieko nebuvo, eina į bažnyčią šventadienį. Tai ne tik Dekalogo sulaužymas („Švęsk sekmadienį“ – nesiimk jokių darbų), bet ir moralės, sąžinės pamynimas. Vis dėlto, egzamino rezultatas parodė (ir greita konsultacija su mokytoja), jog taip interpretuoti negalima, ir smarkiai nubaudė gautas įvertinimas.

Ši patirtis paskatino mokinius, kurie užsiminė apie „Ad astrą“ arba kurie buvo atviresni, kalbesni, apklausti, ką jie mano apie šį kūrinį, kaip jį supranta ir ar vertintų Dalbą kaip paribio žmogų (Lentelė Nr. 17). Mokiniai išvelgia įvairias kūrinio idėjas bei kontekstus: *man atrodo, <...> kad žmogus negali išmokti iš padarytų klaidų. <...> galbūt tai būtų sąsaja su Antru pasauliniu karu. Kad mes padarėme klaidą, išbridome iš tos klaidos ir mes padarėme vėl tą pačią klaidą. <...> istorija kartojasi ir tiesiog sunku žmogui išmokti tai, ką padarė blogo arba suklydo. (I_1); pamoko, kad yra lengva nuspręsti žodžiais, bet veiksmais yra sunkiau padaryti. Antra, kad jam buvo svarbu, ką pagalvos apie jį žmonės. Tai aplinka neturėtų paveikti žmogaus gerų darbų. (I_9); „Ad astrą“ paliko tokį šoką, nes net iš tikrųjų nepagalvotumei, bent jau artimoje aplinkoje, nesusiduri su tokiu žiaurumu, kuris yra ten aprašomas, apie tą vargšą šunį nuskandintą. Tai iš tikrųjų parodo, kad realybėje tai vyksta. <...> žmonės yra žiaurūs, ir gali atsitikti taip. Tai praplečia tą akiratį ir supranti, kad ne viskas taip gražu ir miela gali būti tai ką matai aplink save. (I_13); <...> parodymas, kas nėra žmogiškumas ir toks kaip ir žiaurumo toks apibūdinimas <...> tu supranti, kad realiai yra žmonių, kurie taip galvoja (I_2). Matyti, jog šis kūrinys jiems rodo žiaurumą, nepasimokymą iš savo klaidų. Toliau sekė klausimas apie Dalbą, kaip paribio žmogų. 7 mokiniai mano, kad galima laikyti Dalbą kai paribio žmogų, nes jis eina po to į bažnyčią, palaiko gerus santykius su kunigu, nepasikeičia per antrą šansą, kai galėjo šuns nebeskandinti. 1 mokinys mano, kad jis tiesiog turi viduje konfliktų (kas irgi rodo, kad vidiniai konfliktai egzistuoja tada, kai nėra stipraus vertybių pamato, ypač šioje situacijoje), o 1 mokinys mano, kad jis nėra paribio žmogus, nes toks yra kiekvienas, turi savyje blogio, tik gal turi stipresnes vertybes ir blogis neišsiveržia.*

Lentelė Nr. 17

Jurgio Savickio „Ad astrą“ Dalbos kaip paribio žmogaus vertinimas

Kat.	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Dalbos kaip paribio žmogaus vertinimas	Teigiama pozicija	I_1: Maniau, kad taip, nes tai yra žiaurus elgesys, nes jei žmogus būtų normalus arba sociumo dalis taip nesielgtų.
		I_9: jis yra paribio žmogus, nes labai staigiai pasikeitė jo nuomonė ir tik paskui apsimetė, kad viskas gerai. <...> galime sakyti, kad pats jisai yra žemos vertybės. Bet jeigu jis pasiduootų savo geroms mintims, tai manau, kad jis galėtų būti geresnis.
		I_11: galima laikyti paribio žmogumi. <...> nužudo tą šunį ir paskui vis tiek eina į bažnyčią, lyg tai padėtų, ar atsvertų kažkaip tą jo poelgį. Tai man tai yra toks keistas dalykas ir nesuprantamas. Tai aš dėl to jį laikyčiau tokiau paribio žmogumi, kuris toks nepaaiškinamas.
		I_12: Tai manau, kad toks poelgis yra nežmogiškas, ir tikrai tokį žmogų būtų galima laikyti paribio žmogumi, ypač kai jisai po tokio poelgio ramia sąžine gali eiti į bažnyčią. Ir <...> jo šeima buvo visai pavyzdinga. Kai jisai su kunigu gerus santykius turi, tai toks poelgis, manau, labai kontrastingas.
		I_13: Jo. <...> aš įsivaizduoju tą paribio žmogų, kuris jau nebepasikeis. <...> toks žmogus ir buvo aprašytas, kad jisai nuskandina tą šunį, jisai nueina į bažnyčią, atrodo ieško to gyvenimo, bet jisai nebepasikeis jau

	<p>atrodo, niekas jam nebepadės. Nes jisai jau turėjo ir antrą šansą pasielgti gerai, pakeisti savo sprendimą, bet jisai to nepadarė.</p> <p>I_15: Bent jau kiek mes nagrinėjome patį kūrinį pagal mūsų mokytojos aiškinimus, kaip ir buvo, kad jis yra žmogus labiau valdomas instinktų. Tai jo sakyčiau, jis toks ribinis. Kaip ir galima būtų jį smerkti už jo poelgius, kad jis pasiduoda savo instinktams. Bet, kita vertus, tai praktiškai visi žmonės yra valdomi instinktų, ir viskas nėra tik juoda ir balta. Kad ir tas veidmainiavimas, kad jis vaizduoja gerą, bet iš tikrųjų nepadaro nieko gero. Tai gal šiek tiek labiau į neigiamą pusę jis, nesuvaldo savo prigimties, bet <...> visiems pasitaiko.</p> <p>I_8: Jo, jis skandino šunį, o po to eina į bažnyčią. Vis tiek negeras žmogus. Apsimeta geru ir pas jį <...> kunigas rytais į namus eina, nes jis buvo turtingas žmogus, bet morališkai tai blogiau, nes vis tiek nuskandino šunį.</p>
Indiferentiška pozicija	I_2: Nežinau, na jis toks žmogus, kuris kaip ir gyvena sau gerą ramų gyvenimą, nes jis <...> ir šeimą, ir žmoną turi, ir su kunigu ten namuose bendrauja <...> atrodo kaip ir tvarkingas vyras. Ir tada pasirodo jis toks su vidiniais konfliktais.
Neigiama pozicija	I_14: Nelabai manau, nes Dalba <...> panašesnis yra tiesiog į kiekvieną žmogų. Tas požiūris, tas impulsyvumas. <...> tas dvilypiškumas, kad kai užmuša šunį ir paskui eina į bažnyčią, parodo tą žmogaus šlykštumą, kur kiekvienas turi tokį blogį savyje <...> ir jeigu trūksta valios, yra tas impulsyvumas ar nėra tos stiprios vertybės, kiekvienas gali būti kaip Dalba.

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma šių mokinių pritartę nuomonei, kad Dalba yra paribio žmogus dėl blogio poelgio su šunimi, nes tai rodo jo menkas vertybes. Juk jeigu paribį galima sieti su asocialumu, elgetomis, nuo visuomenės atskirtais žmonėmis, kodėl negalima paribio žmogų suprasti kaip vertybių netekusį žmogų, kuris gali ramia sąžine nuskandinti jam gyvybę išgelbėjusį šunį, eiti į bažnyčią, bendrauti su kunigu ir nei savo elgesiu, nei emocijomis, jausmais parodyti, kad gyvūnas, ištikimai jam tarnavęs ilgą amžių, yra vertas bent kiek pagarbos ir meilės. Štai neigiamą poziciją išreiškusio I_14 argumentas mane pribloškia, jis mano, kad ne Dalba yra sumenkusiomis vertybėmis, bet kad kiekvienas žmogus turi savyje tokio menkumo, „šlykštumo“ ir jeigu trūksta žmogui valios ar stiprių vertybių, jis irgi taip pat pasielgtų. Kitaip tariant, informantas įžvelgia Dalbos kaip visuomenės ydų atspindį.

Diskusija

Vienas iš pagrindinių ugdymo tikslų – ugdyti mokinių vertybes. Tai vis iš naujo akcentuojama, tik nėra sutariama, kokių konkrečių vertybių reikia šių dienos mokiniui – ar orientuotis į kartų ir vertybių tęstinumą, ar į besikeičiantį šių dienų pasaulį, daugiau kalbėti apie tėvynę, laisvę, patriotiškumą ar asmenybę, saviraišką, galbūt akcentuoti gamtą, šeimą ir kitas žmogiškąsias vertybes.

Tyrimas atskleidė dar netyrinėtą mokinių požiūrį į privalomų skaitomų kūrinių 11–12 klasėje problemą. Taip pat parodė, jog tema yra labai aktuali, nes skaitomi kūriniai neatliepia šiandienos mokinių poreikių, interesų, o tai apsunkina vertybių internalizacijos procesą, kūrinių siunčiamos žinutės perdavimą. Kadangi Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo programa bus keičiama nuo kitų metų, kyla daug diskusijų dėl kūrinių atrankos, tačiau į mokinių nuomonę neatsižvelgiama, priešingai nei šiame magistro darbe. Juk mokiniai ir yra pagrindinė grupė, kuriai reikia skaityti kūrinius, juos analizuoti bei interpretuoti.

Ateityje būtų galima tirti mokytojų požiūrį, nes jie stebi mokinių poreikius, bando prie jų prisiderinti, taip pat turi daug patirties ir jaučia ugdymo ir vertybinio konteksto pasikeitimus, nes yra tarpininkai tarp programos ir mokinių. Į mokytojus irgi nėra visada įsiklausoma, nes programą rengia dažniausiai tokie švietimo ekspertai, kurie nesusiduria su realia mokinių ir mokytojų kasdienybe.

Lieka neatsakytų klausimų – kokius kūrinius pateikti mokiniams, kad jiems būtų įdomu skaityti ir kad jie aktualiai atlieptų šiandienos problemas, su kuriomis susiduria jaunas žmogus? Kaip mokytojai turėtų mokytis interpretuoti tekstus, kad vėliau per egzaminą mokinių interpretacija būtų „tinkama“?

Išvados

1. Atlikus literatūros analizę apie vertybių ugdymo lietuviškąjį kontekstą, kuris susijęs su vertybių ugdymu per lietuvių kalbos ir literatūros pamokas, paaiškėjo, jog vertybių suvokimas labai įvairuoja, o vertybių hierarchija apskritai negalima, nes skirtingi autoriai skirtingai vertina vertybes. Šiais laikais ypač sunku apibūdinti vertybes, išskirti visiems universalias, nes požiūris į vertybę skiriasi. Tą parodė ir atliktas tyrimas – tie patys kūriniai mokiniams atskleidžia skirtingas vertybes, taip pat, jiems svarbu visai kiti dalykai, nei rūpėjo senesnei kartai. Vis dėlto, nuo to, kaip yra suprantamos vertybės, priklauso ir vertybių ugdymas.
2. Skiriami 3 ugdyme veikiančių vertybių lygmenys. Pirmiausia, įsisavinamos daiktiškosios vertybės, svarbios konkrečiai kultūrai. Antras lygmuo prasideda, kai vertybės tampa ugdymo tikslais. Materialiosios žinios, pažinimo veiklos būdai, kuriuos pasisavina ugdytiniai, irgi yra vertybės mokymo proceso dalyviams. Trečiame lygmenyje vertybės atsiranda žinių ir mokėjimų sferoje. Šis lygmuo funkcionuoja trimis būdais: 1) bendrosios žinios, reikalingos gyvenime, 2) konstruojama tokia socialinė realybė, kurią individas sieja su savo ateitimi, lavina savo gebėjimus, tuomet vertybės nebeatskiriamos nuo žinių ir mokėjimų, 3) konkrečiai paskirti mokomieji dalykai (etika, tikyba ir pan.), kuriuose ugdytinių veikla skiriama susidaryti vertybiniam požiūriams.
3. Atlikus Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo programos ir privalomų kūrinių analizę ugdomų vertybių požiūriu, galima daryti išvadą, kad programoje akcentuojamas vertybių ugdymas, kūriniai atrenkami vertybinio, žanrinio, istorinio požiūriu, tačiau konkrečios argumentacijos nepastebėta. Privalomi kūriniai pateikiami chronologiškai, prie nagrinėjimo aspektų pateikiamos ir vertybės, jos labai įvairios, yra tradicinių (laisvė, tėvynė, gamta ir pan.), yra susijusių su asmenybe (individo maištas, žmogaus orumas, prigimtis ir t. t.).
4. Atlikus tyrimą apie 12 klasės mokinių vertybių supratimą per programinius kūrinius, paaiškėjo, kad mokiniai atpažįsta kūrinių išsakomas žinutes, tik jos mokiniams dažniausiai yra nebeaktualios. Vis dėlto, literatūros kūriniai jiems padeda įtvirtinti ir suvokti. Deja, per pamokas jie ne visada gali laisvai interpretuoti kūrinius ir reikšti savo mintis, nes jaučia esantį teisingą atsakymą, kurį pasakys mokytojas.
5. Iš gautų atsakymų apie Jurgio Savickio novelės „Ad astra“ interpretaciją mokinių požiūriu galima teigti, kad šis kūrinys įvairiai suprantamas ir didesnė dalis mokinių pagrindinį veikėją Dalbą interpretuotų kaip paribio žmogų, nes jo vertybės menkos. Atsakymai patvirtino darbo autorės patirtį, kad į kūrinių galima žvelgti įvairiai ir pasitikrinti savo vertybių orientaciją.

Literatūra ir šaltiniai

- Aramavičiūtė, V. (2016). *Vertybės ir ugdymas: tarp kaitos ir stabilumo*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Avčininkas, A., Baumilienė, O., Smaleckienė, A. (2019). *36 privalomi autoriai. Lietuvių literatūros konspektas abiturientui*. Šviesa.
- Bartninkas, M. (Sud.) (1998). *Antanas Maceina. Mintys, apmąstymai*. Eugrimas.
- Bitinas, B. (1996). *Ugdymo filosofijos pagrindai*. VPU leidykla.
- Çubukçu, F. (2014). Values Education Through Literary Texts. *Journal of Social Studies Education Research* 5(2), 14–30.
- Dumčiuvienė, V., Globienė, N., Dulevičienė, V., Visockienė, D. (2015). *Prieš egzaminą 10 žingsnių*. Šviesa.
- Duoblienė, L. (2002). Mokymas mąstyti postmodernios filosofijos požiūriu. *Acta pedagogica Vilnensia* 9, 248–254.
- Duoblienė, L. (2011). *Ideologizuotos švietimo teorijos*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Edwards, R., Usher, R. (1994). *Postmodernism and Education. Different Voices, Different Worlds*. Imprint Routledge.
- Greene, M. (1991). Values Education in the Contemporary Moment. *The Clearing House*, 64 (5), 301–304. <http://www.jstor.org/stable/30188622>
- Kardelis, K. (2016). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. 5-asis pataisytas ir papildytas leidimas*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Kuzmickas, B. (2013). *Vertybės kultūrų kontekstuose*. Mykolo Romerio universitetas.
- Lietuvių kalbos ir literatūros bendroji programa (projektas)*. (2022).
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. 3 str. (2022). <https://www.infolex.lt/ta/54723:str3>
- LR švietimo ir mokslo ministro Nr.V-1197 įsakymo Nr. V-931 įsakymo redakcija patvirtinta Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa*. (2017). https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/12/7228_2018.m_Liet_k_BE_programa-pakoreguota.pdf
- Ozmon, H. A., Craver, S. M. (1996). *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. Leidybos centras.
- Ricoeur, P. (2000). *Interpretacijos teorija. Diskursas ir reikšmės perteklius*. Baltos lankos.
- Ricoeur, P. (2001). *Egzistencija ir hermeneutika. Interpretacijų konfliktas*. Baltos lankos.
- Sallabaş, M. E. (2013). Analysis of narrative texts in secondary school textbooks in terms of values education. *Department of Turkish Education, Yildiz Technical University*, 8(8), 361–366.
- Savickis, J. (n.d.). *Jurgis Savickis. Novelės*. šaltiniai.info. http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Jurgis_Savickis_Novel%C4%97s.LHK401.pdf
- Teixidor, E. (2014). *Skaitymas ir gyvenimas. Kaip vaikus ir paauglius skatinti skaityti: gairės tėvams ir mokytojams*. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

Vasiliauskas, R. (2005). Ugdymas ir vertybės. Vertybių ugdymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Acta pedagogica Vilnensia* 14, 8–17.

Vidurinio ugdymo bendrosios programos: kalbos. (2011).

https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/bp/2016/vidurinis/Kalbos_2_priedas.pdf

Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai.* Vaga.

Priedai

Priedas Nr. 1

Privalomų kūrinių apžvalga iš programos

Laikotarpis	Kūrinys	Temos plėtotės aspektai vertybiniu požiūriu
Renesansas ir reformacija Europoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Tautinės raštijos pradžia, jos daugiakalbiškumas ir ginami idealai.	<ul style="list-style-type: none"> • M. Mažvydas „Katekizmas“ (lietuviška eiliuota prakalba). • M. Daukša „Postilė“ („Prakalba į malonųjį skaitytoją“). • J. Radvanas „Radviliada“. • Kontekstinis, bet privalomas kūrinys yra V. Šekspyro „Hamletas“ 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Asmens ir gyvenimo vertės išskėlimas</u>; • <u>Laisvės, tėvynės meilės ir tiesos vertybės</u>; • Tautos ir valstybės kilmės mitai; • <u>Biblijos</u> aktualizavimas; • Dėmesys <u>ikikrikščioniškai Lietuvos kultūrai</u>; • Atsigręžimas į <u>Antiką</u>; • Pasaulietinės <u>kultūros ir išsilavinimo</u> prioritetai; • Kovos dėl krikščioniškojo tikėjimo ir <u>tolerancija</u>; • <u>Gyvenimo pilnatvė ir dramatiškumas</u>; • Epinės poemos herojus: herojinė savimone; • Lietuvos pristatymas pasauliui ir pasaulio įvairovės atradimas.
Barokas. Žmogaus ir pasaulio prieštaravimas. Jėzuitai Lietuvoje: rūpinimasis valstybės kultūra.	M. K. Sarbievijus. Lyrika (pasirinkti eilėraščiai, rekomenduojama: rinktinė <i>Lemties žaidimai</i>).	<ul style="list-style-type: none"> • Gyvenimas Dievo ir mirties akivaizdoje (memento mori); • Gyvenimo-teatro ir gyvenimo-sapno metaforos; • <u>Stoiška asmenybės laikysena</u>; • Kristaus kario idealai: <u>ištikimybė Dievui ir Tėvynei</u>.
Apšvieta. Tikėjimas proto ir ugdymo galia. Siekis pertvarkyti tikrovę. Tautos išlikimo idėja. Klasicizmas.	<ul style="list-style-type: none"> • K. Donelaitis „Metai“, • J. V. Gėtė „Faustas“. 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Harmoningo ir vieningo pasaulio kūrimas</u>; • <u>Pažinimo troškimas</u> ir ieškojimo dvasia; • <u>Tautinės bendruomenės ugdymas</u> Prūsų Lietuvoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje; • „Metai“ – lietuviškas šedevras Europos kultūroje; • <u>Darbo etika; Žemdirbio gyvenimo vertė</u>.
XIX a. literatūra. Romantizmas. Žmogaus psichinio pasaulio ir tautos dvasios atradimas. Poeto ir kūrybos galios išaukštinimas. Modernios lietuvių tautos kūrimas. Religinio ir mokslinio pasaulėvaizdžio atsiskyrimas. Pozityvistinis	<ul style="list-style-type: none"> • A. Mickevičiaus eilėraščiai „Vėlinės“, poema „Ponas Tadas“. • A. Baranauskas „Anykščių šilelis“. • V. Kudirka „Tautiška giesmė“, „Varpas“, „Labora“, „Iš mano atsiminimų keletas žodelių“. • Maironis <i>Pavasario balsai</i> (pasirinkti eilėraščiai) 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Individo maištas</u>, naujo pasaulio kūrimo užmojis; • Asmens <u>vieniškumo ir meilės patirtys</u>; • <u>Asmuo ir gamta, tauta ir gamta</u>; • Asmens ir tautos istorinio likimo suvokimas; • <u>Asmens laisvė, tautinis apsisprendimas, pareiga visuomenei</u>; • <u>Tautinės tapatybės sampratos</u>: Adomas Mickevičius, Antanas Baranauskas, Maironis.

darbas visuomenei. Asmens ir visuomenės patirties atvėrimas realizmo literatūroje.		
XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Psichologinė ir socialinė tikrovės analizė. Realizmo poetika. Neoromantizmas: romantizmo tąsa ir modernizmo pradmenys.	<ul style="list-style-type: none"> • J. Biliūnas „Liūdna pasaka“ ir pasirinkti apsakymai, • J. Tumas-Vaižgantas „Dėdės ir dėdienės“, • V. Krėvė „Skirgaila“, • išplėstiniam kursui Šatrijos Ragana „Sename dvare“. 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Demokratinės nuostatos ir idėjos</u>; • Blogio kilmės, žmogaus ir visuomenės netobulumo klausimai; • <u>Moralinė atjauta</u>; • Žmogaus racionalumas bei iracionalumas: tarp sąmonės ir pasąmonės; • Tautos likimo dramatismas; • Istorinio herojaus deheroizavimas.
XX a. vidurio modernioji literatūra. Menas kaip autonomiškas pasaulis. Moderniosios pasaulėžiūros konfliktai. Modernizmo krypčių įvairovė. Tautos kultūros tradicija ir maištas prieš ją. Tautinio tapatumo paieškos ir atvirumas pasauliui.	<ul style="list-style-type: none"> • V. Mykolaitis-Putinas „Tarp dviejų aušrų“, „Altorių šešėly“, • J. Savickio novelės, • J. Aisčio pasirinkti eilėraščiai, • H. Radausko pasirinkti eilėraščiai. • Išplėstiniam kursui F. Kafka „Metamorfozė“. 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Žmogaus prigimties dualizmas</u>; • <u>Egzistencinė laikysena</u>; • <u>Meno vaidmuo: grožio ir tobulumo siekis</u>; • Moderniosios visuomenės ir pažangos kritika; • <u>Žemiškos žmogaus prigimties įteisinimas</u>; • Romano intelektualumas, poezijos filosofiskumas; • Avangardas kaip estetinė ir socialinė provokacija; • Asmuo tautos istorijoje: laikysenos pasirinkimas.
XX a. vidurio katastrofų literatūra. Žmogaus laikysenos totalitarizmo akivaizdoje: pasipriešinimas, prisitaikymas, išdavystė, rezignacija, egzilis. Literatūra – tragiškos patirties liudijimas. Egzistencializmas.	<ul style="list-style-type: none"> • S. Nėris „Prie didelio kelio“. • B. Sruoga „Dievų miškas“. • A. Škėma „Balta drobulė“. • Kontekstinis, bet privalomas kūrinys yra A. Kamiu (Camus) „Svetimas“. • Išplėstiniam kursui V. Mačernis „Metai“ (pasirinkti sonetai), • B. Krivicko pasirinkti eilėraščiai. 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Asmens ir jo vertybių išbandymas katastrofų metu</u>; • Kova dėl <u>žmogaus orumo</u>, rezistencijos būdai; • Pasakojimo krizė: kaip papasakoti tai, kas neišreiškiama?; • Skirtingos istorinės atmintys, vertinant XX a. vidurio tragediją; • <u>Žmogiškumas kaip vienijanti vertybė</u>; • <u>Egzistencinės vienatvės, maišto ir absurdo temos</u>; • <u>Juokas kaip priešprieša vertybių praradimui</u>.

<p>Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra. Rašytojas ir visuomenė totalitarizmo gniaužtuose. Sovietinės ideologijos žymės lietuvių literatūroje. Siekis gražinti kultūros tradicijas ir istorinę atmintį. Moderniosios literatūros proveržis 7–9 dešimtmečio Lietuvoje. Literatūros vaidmuo lietuvių visuomenės kelyje į Nepriklausomybę.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Just. Marcinkevičius „Mažvydas“ ir pasirinkti eilėraščiai, • S. Gedos pasirinkti eilėraščiai, • Išplėstiniam kursui pridedama M. Martinaičio pasirinkti eilėraščiai, • Č. Milošo pasirinkti eilėraščiai, • J. Vaičiūnaitės pasirinkti eilėraščiai. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sąžinės drama istorijos ir tikrovės klastojimo akivaizdoje; • Realizmas: literatūra kaip sovietinės propagandos įrankis; • <u>Tautinės tapatybės</u> gaivinimas ir kūrimas. • Gimtosios vietos praradimas: lietuvių agrarinės kultūros irimas; • Kūryba ir cenzūra: Ezopo kalba ir „vidinis cenzorius“; • Istorinė drama kaip atminties ugdytoja; • Egzistencinių skaudulių atvėrimas lietuvių prozoje; • Mitas, senoji kultūra, istorija moderniojoje poezijoje; • Absurdo stilistika kaip sovietmečio visuomenės kritikos forma; • Miestas kaip atminties ir vaizduotės šaltinis; • Moterų poetinės kalbos ir laikysenos savitumas; • Atgimusi modernizmo stilistika: kalbos ribų išplėtimas, asociatyvumas, daugiasluoksnės metaforos, vidinis monologas, ironija, intelektualinė analizė, kultūros kontekstai.
<p>Nepriklausomybės laikų literatūra. Literatūros misijos pokytis: paieškos naujo santykio su šiuolaikine visuomene, tradicija ir istorija. Žanrų kaita. Literatūros postmodernumas. Kūryba kaip savianalizė, provokacija ir kultūrinis žaidimas.</p>	<p>Išplėstiniam kursui reikia išnagrinėti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • A. Marčėnas <i>Eilinė</i>, • J. Kunčinas „Tūla“. • M. Ivaškevičius „Madagaskaras“. 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Laisvas vertybių pasirinkimas: šiuolaikinio žmogaus orientyrai</u>; • Visuomenės pokyčių apmąstymas prozoje ir eseistikoje; • <u>Šiuolaikinio „aš“ tapatybė</u>; • Poezijos likimas dabarties gyvenimo sraute; • Išbandymai gyvenimu: žmogiškųjų santykių situacijos prozoje ir esė; • Istorijos interpretavimo novatoriškumas; Šiuolaikinės literatūros juokas ir mąslumas; • Postmoderniosios kūrybos bruožai: žaidimas, teksto atvirumas, fakto ir išmonės neatskiriamumas, citavimas, ironija, „autorius mirė“.

Priedas Nr. 2

Interviu klausimynas

Pagrindiniai klausimai	Papildomi klausimai
1. Ar tau patinka skaityti knygas? Kodėl?	1.1. Kodėl verta skaityti knygas?
2. Koks yra tavo mėgstamas autorius? Kodėl?	2.1. Kaip minėtas autorius prisidėjo prie tavo asmenybės tobulėjimo? 2.2. Koks kūrinys yra tave stipriai paveikęs gyvenime? Pavyzdžiui, kažką svarbaus atradai, supratai, perėmei, radai atsakymą. Trumpai papasakok situaciją.
3. Literatūrą galime priskirti prie meno kūrinių. Ką duoda literatūra kaip meno kryptis?	3.1. Kuo meno kūrinys yra vertingas? 3.2. Ar įsivaizduoji, kas nutiktų, jei visų knygų nebebūtų?
4. Kaip vertini lietuvių literatūros pamokas? Ką tau duoda pamokose nagrinėjama literatūra?	4.1. Kai nagrinėjate kūrinius, kokią matai tame prasmę? 4.2. Apie ką ji kalba? Ko ji pamoko? 4.3. Koks programinis kūrinys (arba keli kūriniai) paliko tau didelį įspūdį? 4.4. Įvardink kūrinius, kurie labiausiai patiko / įstrigo ar išsakė aiškia žinutę tau? 4.5. Gerai, paminėjai x kūrinių, gal gali pasakyti, kaip juos supranti? 4.6. Ko pamoko „Altorių šešėly? Jurgio Savickio „Ad astra“?
5. Kokie kūriniai iš programos tau buvo nepriimtini, neaktualūs?	5.1. Kuo juos norėtum pakeisti, jei būtum mokytojas? Ar vis tiek tuos kūrinius paliktum? 5.2. Įvardink konkrečius kūrinius, kurie liktų, ir kurie nebūtų imami nagrinėti su mokiniais.
6. Kai nagrinėjate kūrinius pamokoje, kiek mokytojas leidžia jums patiems interpretuoti kūrinius?	6.1. Ar būna taip, kad mokytojo interpretacija skamba kaip vienintelė, gal net padiktuojama iš sąsiuvinį, ar dažniau mokytojas priima ir skatina jus savarankiškai mąstyti apie kūrinius?
7. Kokias vertybes dažniausiai akcentuoja mokytojas, kai nagrinėjate kūrinius?	7.1. Ar tai būna vertybės susijusios su tėvyne, meile, laisve, ar su pačia asmenybe, kaip tobulėjimas, saviraiška, tapatybė?
8. Kas tau labai svarbu gyvenime, kuo tu vadovaujiesi kaip žmogus?	8.1. Kokios vertybės tau svarbios? 8.2. Kokių vertybių duoda literatūra? 8.3. Kaip manai, kiek tavo vertybių formavimuisi padėjo skaitoma literatūra?

Priedas Nr. 3

Skaitomų knygų poveikis

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Skaitomų knygų poveikis	Vaizduotės lavinimas ir kūrybiškumas	I_1: <...> leidžia vystyti tavo vaizduotę, <...> gyvenime yra labai svarbu, būti kūrybingam
		I_4: <...> jeigu kokias psichologines knygas skaitai, arba romanus <...>, tai vaizduotę lavina labai.
		I_11: <...> lavina vaizduotę
		I_13: <...> praplečia fantaziją. Man patinka labai įsivaizduoti viską, kas vyksta konkrečiai su kiekviena detale, <...> leidžia įsivaizduoti viską labai plačiai.
	pabėgimas nuo realybės ir įsijautimas	I_1: <...> leidžia pabėgti nuo realybės, <...> kai skaitau knygas, aš įsivaizduoju, kad esu tas veikėjas ir knygos kelionė yra ir mano kelionė <...> ir aš viską bandau pergyventi, kas yra parašyta knygoje, ir eiti kartu su tuo veikėju.
		I_9: patenki kaip į kitą pasaulį
		I_15: <...> knygos man tikrai padėdavo nukeliauti į kažkokį kitą pasaulį
	Atsipalaidavimas ir laiko praleidimas	I_2: Realiai, kaip ir tiesiog laiko praleidimas
		I_3: <...> labai geras tiesiog atsijungimo būdas nuo visko, kai, pavyzdžiui, turi sunkią ar perkrautą dieną, vakare atsiguli į lovą ir pasiskaitai kažką. Toks atsipalaidavimo momentas <...> ir kartu visai patinkantis procesas.
		I_11: <...> atsipalaidavimo būdas, kai tu gali pabėgti nuo tos tikrovės.
	Savišvieta ir praturtinimas	I_2: savęs švietimas.
		I_5: Praturtina kažkaip labai.
		I_4: <...> aš jaučiu, kad aš pati labai lavinuosi, <...> tiek save edukuoju.
		I_6: <...> leidžia pamatyti pasaulį, koks jis yra, <...> praplėsti akiratį ir apsišviesti.
		I_7: Kad mummyse vyktų pats asmenybės tobulėjimas, saviraiška
		I_9: <...> gali pakeisti biški žmogų, jo veiklą ir tikslus gyvenime.
		I_10: Knygų skaitymas plečia <...> akiratį. <...> padeda susikaupti.
		I_14: <...> visas naujas pasaulis atsiverčia iš kitų perspektyvų. <...> kito žvilgsniu gali pažinti įvairius dalykus, sužinai daug naujų dalykų apie kultūras.
	I_15: <...> praplėtė akiratį ir padėjo išmokti skaityti.	
	Pasaulio, savęs ir kito supratimas	I_5: per jas galima susivokti apie pasaulį, apie save suprasti.
		I_6: labai leidžia <...> suprasti kitą
		I_7: Kad <...> atrastume save gal kaip kitokį asmenį.
		I_9: Pirmiausia pasikeičia pats požiūris į pasaulį
	Pasimokymas	I_3: <...> kai skaitai daugiau, gali iš skirtingų perspektyvų pasižiūrėti situacijas, <...> tai veikėjo žodžius, tai autoriaus, <...> ir kartu gyvenime gali tą pritaikyti.
		I_6: leidžia <...> pasimokyti iš kitų žmonių istorijų ir vėliau pritaikyti gyvenime
		I_9: Šiaip viena knyga, o gal ir kelios, išmokė kažkokių vertybių.
	Gražios mintys	I_2: kartais būna, kai tu tiesiog nori paskaityti, nes norisi tiesiog minčių gražių.
	Minčių dėliojimas,	I_3: <...> minčių dėliojimui ir įvairių frazių, išsireiškimų
		I_4: <...> rašyti geriau sekasi, stilistika rašiniuose

raštingumas, žodynas ir stilistika	I_11: turtina žodyną. <...> gerėja turbūt tas raštingumas. kažkaip nesąmoningai turbūt pradedi rašyti net nežinodamas taisyklės, bet pritaikai jas vien dėl knygų skaitymo.
	I_13: Žinoma, praplečia žodyną, čia su visom kalbom.
	I_10: Knygų skaitymas plečia žodyną, akiratį.
	I_2: <...> mintys kartais net taisyklingiau dėstosi, <...> nes kai tu skaitai ir <...> nebandydami mokaisi.
Egzaminas ir mokykla	I_13: <...> galima bus pasiremti dvyliktoje klasėje egzamine ir šiaip bendrai panaudoti kažkokiuose tai mokyklos reikaluose ir t. t.
	I_2: <...> man dabar su rašiniiais, pavyzdžiui, geriau sekasi.
Gilesnė prasmė, nei filme	I_12: knygose yra ta tikroji istorija, kurios ne visi filmai moka perteikti. <...> skaitant knygas galime patirti tą gilesnę prasmę negu šiaip paviršutiniškai filmą peržiūrint.

Priedas Nr. 4

Įtaka, kurią padarė mokinių mėgstami kūriniai ir autoriai

Kat.	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Itaka, kurią padarė mokinių mėgstami kūriniai ir autoriai	Vaizduotės lavinimas	I_1: Man vaikystėj labai patiko Džono Flanagano „Žvalgo mokinys“, nes ten irgi buvo jaunas berniukas, ten patyrė visokius nuotykius, <...> dažniau pradėjau fantazuoti ir savo galvoje įsivaizduoti visokias idėjas, situacijas, kartais kvailas, tokias kaip aš su kokiais dešimt trolių mušusi. <...> tokie dalykai mano galvoje vykdavo. Tai lengviau būdavo susikurti <...> scenarijus.
	Filosofiniai klausimai, padedantys suprasti gyvenimo prasmę	I_1: <...> Rėjaus Bredberio „Pienių vynas“. <...> aš, galbūt skaitydamas tą knygą, geriau išmokau vertinti vaikystę, nes yra labai daug tokių jaunatviškų epizodų ir pati knyga yra iš dalies filosofiška. Tai tos idėjos mane ir brandino <...>, ir kažkaip galėjau kitaip žvelgti į tą laikotarpį, kuriame buvau <...>
		I_2: <...> „Doriano Grėjaus portretas“. <...> keistas kūrinys, bet toks, kur kas kažkiek laiko norisi persiskaityti. <...> daug minčių ir atrodo visko gali rasti, toks apie gyvenimą labai. Man patinka jį paskaityti, nes <...> tu kiekvieną kartą, kai skaitai, vis kitokių minčių randi ir vis kitaip prisitaikai sau, gyvenimui.
		I_14: <...> Dostojevskis labai didelį įspūdį padarė, nes pas jį tiek daug ten visko <...> Nors skaitau daug internetinių visokių knygų, tai kartais pasimato tas skirtumas tarp tos populiariosios tokios kultūros ir tos tradicinės knygos, <...> daug visko teisingai apie žmogų pasako, kaip <...> žmogus įdomiai gyvena, jaučiasi, kaip paveikė įvairios situacijos.
		I_3: <...> Alberas Kamiu <...> abejingumo kitų nuomonei, kai jinai nereikia labai daug.
		I_9: <...> Putino „Altorių šešėly“, <...> apie žmogaus pasirinkimą, tarp poeto ir kunigo kelio. Tai tiesiog pritaikiau ir sau kai kuriose srityse, nes kai perskaičiau šitą knygą, labai daug ką pakeičiau savo gyvenime. <...> suvokiau, ko noriu.
		I_13: <...> Matsumoto Seichō, <...> „Juodoji evangelija“ <...> rašo apie nelaimingą meilę <...> pamoko irgi kaip apsisaugoti nuo tokio nusivylimo žmogumi. Kaip atpažinti galbūt žmogų, kuris planuoja tave išduoti. <...> ta istorija <...> galėtų man padėti atpažinti tam tikrus žmones.
		I_10: <...> Alberas Kamiu. <...> „Svetimas“ <...> kažką jam prijaučiau <...>
		I_14: <...> novelė, kiniečių parašyta, „Heaven Official's Blessing“, ten matau kaip ir atspindžius iš Šventojo Rašto, Biblijos, <...> kaip tai gyvai įprasmina, tarkim, išmoksti nepasiduoti arba vilties, nežiūrėti į pasaulį pesimistiškai.
		I_11: Mačernis patinka. Jo eilėraščiai tokie įdomūs ir gilesni, ir labiau tokie filosofiški <...> rašo labiau apie filosofiją, tai tie eilėraščiai privertė susimąstyti apskritai apie gyvenimo prasmę ir taip galbūt turėjo įtakos man, kaip žmogui.
		Kalbos ir stilistikos ypatumai
I_15: <...> Tolkinas yra viena didžiausių inspiracijų, nes vien tas jo sukurtas pasaulis yra labai vau, visos tos detalės ir tai, kad jis pradėjo knygą		

	<p>rašyti ne nuo kažkokio siužeto ar idėjos, bet sukūrė kalbą ir nusprendė jai sukurti istoriją. <...> na ir žinoma jo visi „Žiedų valdovas“, „Silmariljonas“ ir kitos knygos.</p> <p>I_6: <...> Balys Sruoga dėl savo ironiškumo bruožų. <...> Galbūt tokią brandumą, ironijos didesnę suvokimą ir pritaikymą <...> Ir todėl lietuvių kalboje rašyti geriau rašinius.</p>
Gyvenimo pamokos apie save, žmones ir pasaulį	<p>I_3: <...> Paulo Coelho „Alchemikas“. Ji viena gražiausių knygų, <...> Aš ją pavadinau kaip „Mažasis princas“ vyresniems žmonėms. Labai graži šviesi literatūra. <...> tai tokio šviesaus žiūrėjimo į įvairias situacijas.</p> <p>I_5: <...> „Kai Nyčė verkė“, autorius... Irvinas Jalomas. Ta knyga man parodė, kaip žmogus, gali gydyti kitus ir gyti pats, kaip svarbu įsigilinti į save, savo poreikius. <...> labiau įsigilinau į save, psichologiškai labiau sustiprėjau, supratau.</p> <p>I_6 Balys Sruoga. <...> brandumą, ironijos didesnę suvokimą ir pritaikymą, kas parodo <...>, kad žmogus auga ir jisai vystosi, ir supranta biški kitaip pasaulį.</p> <p>I_6: <...> „Kalnietis“. <...> apie Antrąjį pasaulinį karą, <...> jisai ten pateko į japonų stovyklą belaisvių, ir tie prisiminimai, ką jisai ten išgyveno, kaip su juo elgėsi, mane labai paveikė psichologiškai, nes po tos knygos aš supratau, kad aš gebu jausti tai, ką veikėjas patiria ir vėliau aš kažkaip pati išgyvenu tai, ką jis išgyvena. <...> išgyveno badą, ir aš pradėjau jausti, kad nu kažkaip nėra fainai man dabar valgyti, <...> aš irgi psichologiškai perėjau per ten <...></p> <p>I_9: <...> „Bėgančios su vilkais“, <...> gali kiekvieną puslapį pritaikyti savo gyvenime. <...> pasiduoti tai moteriškai galiai ir aš tai išbandau gyvenime, <...> sporte, ir pasiduodu tai intuicijai, ir viskas gerai gaunasi, nes tu treniravaisi, mokėjai ir nereikia nervintis. <...> išugdė tą pasitikėjimą labiau savimi.</p> <p>I_11: <...> Vinco Mykolaičio-Putino „Altorių šešėlyje“, <...> įdomu skaityti apie kunigo išgyvenimus. <...> nėra labai pažįstama, <...> knyga man pasirodė <...> artimesnė <...> sudomino jinai. Ir dar <...> Mačernis. <...> eilėraštis „Aš pažinau karalių tavyje“ <...> patinka, nes jis apie didžią asmenybę.</p> <p>I_12: <...> Jono Biliūno „Kliudžiau“, <...> kaip jaunam žmogui, tai tikrai toks gan šokiruojantis kūrinys. <...> susitapatini su tuo pagrindiniu veikėju, perimi jo tą skausmą, kai nužudo tą gyvūnėlį, katytę, <...> jautrus toks kūrinys.</p> <p>I_13: <...> Jurga Ivanauskaitė, <...> temos yra pakankamai artimos. Žinoma, ji rašo iš moters perspektyvos apie labai daug temų ir ypatingai <...> „Miegančių drugelių tvirtovė“, kurioje ji rašo tą istoriją iš tokių jaunesnių mergaičių patirčių, kurios <...> pamoko bei daug žiaurių dalykų, bet realių dalykų, kurie pasaulyje vyksta <...> parodo, <...> gali vykti gyvenime, tam tikros istorijos ir kaip saugotis tokių dalykų ir kaip juos išgyventi, jeigu kažkas tokio vyksta.</p> <p>I_15: <...> Tolkinas <...>. vienas iš tų autorių, kuris labiausiai žavi, <...> „Žiedų valdovas“, „Silmariljonas“ ir kitos knygos. <...> padeda praplėsti akiratį <...></p> <p>I_4: Gali suprasti, kodėl žmonės vienaip ar kitaip elgiasi <...> pradėti iš visai aiškios pusės žiūrėti. <...> ant jų nebepyksti tiesiog, nes supranti, iš ko tai kyla. <...> skaitau <...> „Kūnas mena viską“. Ji yra apie visokias išorės trauminės patirtis <...>. Iš ko tas kyla, kaip tave tai paveikia <...>. Aš</p>

		taip pastebėjau, kad kai kurie dalykai gali sukelti traumas, kur net nepagalvotum, kad jie tai sukeltų.
Savišvieta	I_4: Nu tarkime, psichologines, tai aš sužinau naujų dalykų, kur net nebūčiau pagalvojęs, <...> tu juos gali pritaikyti savo realiam gyvenime. <...> praplatina tą visą mąstymą ir pasaulėžiūrą, kuriame buvau aš pats tuo laikotarpiu.	I_7: Biliūnas, nes jo kūriniai labai tokie tikroviški. <...> Galbūt padeda apsišviesti, koks buvo žmonių supratimas ir žmonių gyvenimas senais laikais.
		I_5: „Kai Nyčė verkė“, autorius... Irvinas Jalomas. <...> parodė, kaip žmogus, gali gydyti kitus ir gyti pats, kaip svarbu įsigilinti į save, savo poreikius. <...> susipažinau su psichoterapija, <...> supratau.
Kūrybiškumo skatinimas	I_15: Tolkinas yra viena didžiausių inspiracijų <...> „Žiedų valdovas“, „Silmariljonas“ ir kitos knygos. <...> kadangi aš pati mėgstu kurti, tai jis irgi pridėjo daug inspiracijos, kaip ir kiek daug galima galvoje sukurti kokį didelį pasaulį ir kokį įvairų. Tai galbūt kūrybiškumą paskatino šiek tiek sakyčiau.	

Priedas Nr. 5

Literatūra kaip meno rūšis

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Literatūra kaip meno rūšis	Susitapatinimas	I_1: <...> duoda situacijas, kurias skaitytojas gali susieti su savo gyvenimu <...> visi panašiai gyvenam ir tos istorijos panašios, ir nesunku tapatintis su knygos veikėjais. <...> viskas yra normalu aplink tave ir kad tai, ką patiri tu, patiria ir kažkas kitas. I_15: <...> būna gera, kai skaitai ir tau kažkaip rezonuoja, tos patirtys. Kartais padeda išgyventi skaitant panašias patirtis tuo metu <...>
	Pabėgimas nuo realybės	I_11: literatūra turbūt suteikia tokį pabėgimą nuo realybės ir tokį galėjimą atsitraukti.
	Supratimas apie save ir pasaulį per estetinį suvokimą	I_1: <...> per tas emocijas galbūt galima lengviau save patį suprasti ir praskaidrinti mūsų gyvenimą. I_12: Taip pat, kaip ir visos kitos meno rūšys <...> paveikia žmogaus mąstymą. I_15: <...> padeda suprasti, ką išgyvena žmonės šalia tavęs, jeigu skaitai ir supranti, kad galbūt jų patirtys rezonuoja su kitais knygų veikėjais. <...> padeda <...> suprasti mums vieni kitus. I_14: <...> formuoja žmogų, padeda pažinti aplinką, pasaulį, save ir santykį su pasauliu.
	Gyvenimo pokytis į geresnį	I_1: Tiesiog per tas emocijas galbūt galima <...> praskaidrinti mūsų gyvenimą. I_8: Padaro pasaulį kaip ir šviesesnį, išskirtinesnį.
	Privertimas susimąstyti	I_3: <...> jis paskatina susimąstyti apie kažką, nesvarbu teigiamai ar neigiamai, bet jis priverčia, paskatina galvoti apie vykstančius dalykus I_1: <...> duoda situacijas, kurias skaitytojas gali susieti su savo gyvenimu <...> visi panašiai gyvenam <...> nesunku tapatintis su knygos veikėjais. <...> duoda tokį užfiksavimą, kad viskas yra normalu aplink tave ir kad tai, ką patiri tu, patiria ir kažkas kitas. I_10: <...> išmokstame įžvelgti kitokią prasmę aplink mus supančiuose įvairiuose dalykuose. <...> išmokau skaityti tarp eilučių. <...> duoda kitokio, gilesnio suvokimo.
	Globalus pasaulio suvokimas	I_10: Parodo, kad pasaulis egzistuoja ne tik visuomenės nustatytuose rėmuose. I_15: <...> kadangi dabar galima daug knygų išversti, ir jas <...> skirtingom kalbom gali žmonės perskaityti, pažinti kitas kultūras, apie pasaulį daug sužinoti, <...> net ir nedaug keliaudami, sėdėdami vienoje šalyje, galime sužinoti iš, pavyzdžiui, nuotykių literatūros daug apie kitas šalis. I_3: <...> platus požiūris ir gebėjimas matyti dalykus iš skirtingų perspektyvų ir tam tikrą poveikį. <...> Taip, kaip tu gali turėti meno parodą apie gamtą, jos išsaugojimą, taip tu gali skaityti literatūros kūrinį, kur matai, kas atsitinka, jeigu gamta nėra saugojama. I_4: <...> istorinės knygos <...> atskleidžia, kokia būdavo architektūra, kokie aktualūs paveikslai būdavo, juos priskiria tam tikram laikotarpiui <...> prapleti visą akiratį.
	Estetinio suvokimo lavinimas	I_1: <...> sukelia emocijas, ir kai mes gyvename pasaulyje, kai <...> tų emocijų trūksta arba jos yra netikros, arba trumpalaikės, tie meno kūriniai gali <...> tamsesnėje kasdienybėje <...> kibirkštėlę išspausti.

		<p>Tiesiog per tas emocijas galbūt galima lengviau save patį suprasti ir praskaidrinti mūsų gyvenimą.</p> <p>I_12: <...> paveikia žmogaus mąstymą. Taip, kaip žiūrėdamas paveikslą tau kyla kažkokie jausmai, taip ir kažkokią knygą perskaičius, sužadina kažkokius jausmus.</p> <p>I_14: Poezija ar muzika, <...> gali jausmą kažkokį perteikti, kurio šiaip tiesiogiai nelabai gali pasakyti, negali išreikšti.</p> <p>I_5: pavaizduoja vis skirtingą siužetą, literatūrą</p> <p>I_5: duoda estetinį suvokimą, grožio pajautą, lavina skonį</p> <p>I_6: Kritiškumą, gerą tokią akį, suvokimą, kas yra geras menas ir kas yra ne. <...> leidžia suvokti pačią kultūrą geriau ir žinoti, kas yra gera kultūra, gera kokybė ir kas yra <...> prastesnė.</p> <p>I_11: <...> estetinį išgyvenimą <...> gali pasinerti į tai ir kaip meno kūrinuose tu įsitrauki, į tai ir išgyveni tą tokį estetinį pasitenkinimą ar <...> malonumą</p> <p>I_3: <...> jis paskatina susimąstyti <...> teigiamai ar neigiamai <...> ir sužadina kažkokius jausmus.</p>
	Interpretacija	<p>I_5: reikia interpretuoti, suprasti. Ne visi meną supranta.</p> <p>I_9: <...> tu pats gali sukurti sau vaizdinius kitur, kaip ir koks nors paveikslas. Tu matai vieną, bet kiti kažką, iš tos prizmės žiūrint, kur yra ne viena prasmė.</p> <p>I_10: <...> išmokau skaityti tarp eilučių. <...> ji mums duoda kitokio, gilesnio suvokimo.</p> <p>I_7: Pamatę paveikslą mes ieškome, žiūrime, ką norima pasakyti piešiniu, o skaitydami knygas <...> ieškome paslėptos minties, ką nori autorius pasakyti žmogui <...></p>
	Kūrybinės minties skatinimas	<p>I_8: Kūrybai – įkvėpimas, pavyzdžiui paskaičius, jeigu trūksta įkvėpimo. Manau, su eilėrašciais, jeigu pats nori kurti eiles, turėtų padėti.</p> <p>I_13: <...> ją kuria tiesiog žmonės <...>. Tarkim, vienas žmogus, kuris daug tapo, kažkoks literatūros kūrinys, <...> gali labai duoti daug įkvėpimo sukurti kažkokiam paveikslui ar <...> skulptūrai. <...> literatūra labai skatina ir įkvepia žmones kurti, duoda jiems kažkokių idėjų savo pačiai kūrybai, <...> nes aš jaučiu, kad menininkai vis tiek vienas iš kito kažkiek pasiima, bet tiesiog padaro savo.</p>
	Išsiliejimas ir saviraiška	<p>I_8: Leidžia žmonėms, išsilieti, išlieti savo skausmą. <...> skaičiau, kad tapytojas Vincentas Van Gogas <...> nebuvo laimingas žmogus, bet jis sugebėjo tą skausmą kažkaip įdėti į savo kūrybą, kuri yra viena iš geriausių pasaulyje</p> <p>I_14: Meną galima išreikšti dalykus, kurios galbūt ne visada galima išreikšti paprastai, kurių mokslu gal nepaaiškinsi. Poezija ar muzika kad ir gali jausmą kažkokį perteikti, kurio šiaip tiesiogiai nelabai gali pasakyti, negali išreikšti. Bet vat per meną gali dalykus visokius, kurie gal nėra akivaizdūs arba paaiškinami gali kažkaip iš savęs ištraukti, kitiems perteikti.</p>
	Meno kūrinys, perduodantis žinutę	<p>I_4: gal istorinės knygos <...> atskleidžia kokia būdavo architektūra, kokie aktualūs paveikslai būdavo, juos priskiria tam tikram laikotarpiui istoriniam.</p> <p>I_15: Apie istoriją galima daug sužinoti.</p> <p>I_13: <...> liudija kažkokį tai istorijos laikotarpį. Tai aš įsivaizduoju, tarkim, kažką, ką mes šiandien sukuriame, mūsų ateities kartos tai</p>

		<p>atranda ir gali labai daug spręsti apie mus ir išrašyti tą istoriją chronologiškai, kas čia įvyko, kokie tie žmonės buvo, kurie tai kūrė ir t. t., <...> kaip tuo metu pasaulis atrodė <...></p> <p>I_9: Na tai parašyta istorija, įvykiai, kurie buvo ir nenori, kad būtų užmiršti.</p> <p>I_14: <...> gali išreikšti tuometines nuotaikas ir kaip jausenas žmonių. Skaitant istorines knygas galiu pajauti, kaip tuo metu gyvena visuomenė arba padeda išlaikyti tas kokias nors vertybes pagrindines.</p> <p>I_12: <...> turi išliekamąją vertę ir paveikia žmogaus mąstymą. <...> kažkokią knygą perskaičius, sužadina kažkokius jausmus.</p>
	Tam tikro žanro literatūra yra menas	<p>I_2: <...> literatūra ir menas man labiau asocijuojasi su poezija. <...> kai pažiūri į poeziją, tenai viskas tvarkinga, estetiška, taip dailiai gražu. <...> O kai tu skaitai, tada tau nori kažkas kažką papasakoti, kaip ir tą visą istoriją gauni.</p> <p>I_12: Tai tarkime, poezija. Pagal ją daug dainų parašyta arba paveikslai irgi remiasi kai kuriais eilėraščiais. Tai, manyčiau, tikrai meno kryptis yra literatūra.</p> <p>I_4: Nu vat poezija kažkaip šovė iškart į galvą, ir gal istorinės knygos ir kūriniai visi, nes būna kad jos atskleidžia kokia būdavo architektūra, kokie aktualūs paveikslai būdavo, juos priskiria tam tikram laikotarpiui istoriniam.</p>
	Pasaulis be meno neegzistuoja	<p>I_13: Aš nelabai įsivaizduoju, kaip išvis pasaulis galėtų gyventi be meno.</p>

Priedas Nr. 6

Pasaulis be knygų

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Pasaulis be knygų	Liūdnas ir skurdus (beprasmiškas) pasaulis	I_1: <...> pasaulis būtų labai liūdnas, nes vien iš knygų labai daug meno kyla, kad ir teatras. <...> vis daugiau scenarijų kyla iš knygų ir pjesių, ir jei to nebūtų, labai skurdus pasaulis būtų <...>. nebūtų taip smagu.
		I_5: tada iš viso būtų neįdomu, trūktų prasmės.
		I_1: labai skurdus pasaulis būtų
	Vaizduotės menkimas	I_1: žmonės vaizduotės neturėtų.
		I_14: <...> trūktų galbūt visokio to subtilumo, fantazijos <...>. Nu vis tiek yra menas ir be knygų, tai kažkiek gal liktų to.
	Dingusių buvimas meno pasaulyje	I_2: knygos <...> kartais padeda <...> atsiriboti nuo viso šiuolaikinio pasaulio.
		I_4: <...> knygos kaip ir gelbėja tose situacijose ir tu <...> nuo realybės pabėgi.
		I_5: žmonės tada <...> gyventų vien rutiniškai, paprastai, neturėtų kur pabėgti.
		I_15: <...> padeda <...> išverti <...> kasdienybę. <...> gali pabėgti į kitą pasaulį ir ta viena pabėgimo tokia niša <...> išnyksta. <...> būtų sunkiau <...> išgyventi.
	Dingusių laiko praleidimo viena iš veiklų	I_4: <...> prarastume vieną iš laisvalaikio veiklų ir šiaip knygos padeda labai atitrūkti nuo savo visokių problemų ir taip atsipalaiduoti.
		I_8: <...> nebūtų galimybės praleisti laiką smagiai.
		I_9: dingusių viena iš veiklų, neturėtų ką veikti kai kurie žmonės.
		I_12: <...> daug žmonių prarastų didžiąją savo gyvenimo dalį ir laisvalaikio praleidimo būdą.
	Dingusių motyvacija	I_4: Ir tiesiog, prarastume tą šaltinį, kuris mum padėtų, <...> ir įkvėpti, ir motyvuoti
	Dingusių atsakymas į klausimus	I_4: <...> prarastume tą šaltinį, kuris mum padėtų, <...> atsakyti į kažkokius klausimus.
	Pasikeistų emocijos ir bendravimas	I_3: <...> žmonių emocijos, <...> bet visi labai „surobotizuotų“ ir mažiau būtų reikiamos emocijos ir būtų daug sudėtingiau bendrauti ir mažiau būtų apie ką bendrauti, nes dažnai knygos irgi gali būti to tokio pokalbio pradžia, <...> ir iš to gali daug visokių pokalbių išsirutuluoti.
	Degradacija ir neišprusimas	I_5: <...> žmonės tada degraduotų, gyventų vien rutiniškai, paprastai <...>. Ir dabar rutinos nemažai, bet knygos bent jau ją praskaidrina, o jei nebūtų jų, tada iš viso būtų neįdomu, trūktų prasmės.
		I_6: O... Mes visi degraduotume. Galbūt nebūtume geresni žmonės ar protingesni. Galbūt technologijose, bet ne intelektualiam tam visam lygyje.
		I_10: <...> be knygų gyventume neišprususiame pasaulyje. Būtume nusiteikę priešingai pokyčiams.
		I_14: <...> skaitantys žmonės, manau, yra mąstantys žmonės. Vat jeigu žmonės visiškai neskaitytų <...> tokio mąstymo apie nekasdienius dalykus <...> skaitymas yra naudingas dalykas.
Dingusių informacija ir žinios	I_9: Na nebūtų žinių naujų	
	I_13: <...> iš ko mes mokytume? Kiekvieną dieną kažką skaitome, kažką darome ir ką, kur tą informaciją surašyti, kur ją palikti? Aš	

		suprantu, kad mes turime kompiuterius <...>, bet labai daug informacijos yra palikta knygose <...> mes labai daug žinių prarastume.
Būtų keista, nors yra filmų, kompiuterių	I_2: <...> būtų keista... Toks kaip ir „nu gerai filmų yra tada“, bet knygos, jos taip kartais padeda tiesiog atsiriboti nuo viso šiuolaikinio pasaulio.	I_8: <...> man patinka filmai, o dauguma filmų paremta knygomis. Tai jei nebūtų knygų, tai nebūtų filmų, nebūtų galimybės praleisti laiką smagiai.
		I_15: turėtumėm kompiuterius, <...> telefonus. <...> komunikacija rašytinė ji neišnyktų, bet pas mane ištuštėtų lentynos <...>
Nebūtų problemos	I_7: <...> gal tada žmonės ieškotų tobulėjimo filmuose. <...> gal tuose pačiuose paveiksluose, skulptūrose ieškotų minties.	
Pradėtų rašyti knygas	I_11: Turbūt pati pradėčiau rašyti knygas, kad kažkas būtų parašyta.	
Dingtų dalis informanto	I_15: bet pas mane ištuštėtų lentynos gerokai, nes daug ką užima knygos. <...> <...> kadangi aš ateitį savo <...> sieju su literatūros studijom, tai irgi būtų, kad visiškai išnyktų kažkokia dalis manęs, dalis ateities ir būtų <...> pasimetimas	

Priedas Nr. 7

Privalomų kūrinių paskirtis

Kat.	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Privalomų kūrinių paskirtis	Skirtingi žmonių tipai ir jų pasaulio suvokimas vertybiniu požiūriu	I_1: <...> „Altorių šešėlyje“ <...> aš matau labai daug sąsajų su gyvenimu <...> aprašytos gyvenimiškos istorijos yra labai artimos man. <...> tie paprasti dialogai, kaip žmonės kalba, <...> rašytojas tiesiog aprašo, kad žmonės mėgsta save išaukštinti arba tenai pridėti sau daugiau pasiekimų, negu iš tikrųjų yra. Tai labai matau gyvenime <...>
		I_3: <...> mokina tave <...> suprasti kitą, kai nagrinėja iš skirtingų pusių, pavyzdžiui, veikėjo paveikslą iš ten vienos kitos žmogaus perspektyvos <...>. Ne vien kaip susipažinti su literatūra <...>, bet <...> augt kaip žmogui, lydimum veikėjų ir literatūros kūrinių.
		I_5: nagrinėjant tokį kaip ir su gyvenimu susijusį dalyką, tą kaukės motyvą, kuris tu supranti, <...> prie kai kurių žmonių tu net nesi toks, koks esi namuose, tas tikrasis aš. <...> gal atrodo, kad esi vienoks, bet esi iš tikrųjų kitoks, gaunasi, kad mes dėvim labai daug kaukių ir aš tada supratau, kad ir aš dėviu tas pačias kaukes ir aš esu skirtinga prie kitų.
		I_4: <...> įmanoma atrasti vertybių kažkokių, pavyzdžiui, „Altorių šešėlyje“, ir mes dar buvome pasikvietę kunigą kapelioną, tai mes su juo apie tai kalbėjome, apie tą knygą ir apie visą tų kunigų gyvenimą, tai labai kažkaip įtraukia <...>
	Gamtos vaizdavimas	I_1: <...> Liudas Vasaris žiūri į gamtą ir <...> aprašo, kad šita diena yra tokia, dėl kurios kartais verta gyventi. <...> Ir kartais tai man labai tai asocijuojasi su manimi <...>. Man būna tokių dienų, kad gražu šiandien ir dėl to yra labai faina.
		I_12: Tai pamokose nagrinėjama literatūra kupina daug visokiausių vertybių, vien apie gamtą <...>.
	Gyvenimiškų situacijų aktualizacija	I_1: <...> literatūroje yra daug gyvenimiškų situacijų, kuriose galima matyti save. Pavyzdžiui, kai tu matai save vaidmeny kažkokios knygos veikėjo, tu matai, kaip jo klostosi gyvenimas ir tada tu gali daryti išvadas, kad jei priimsi panašius sprendimus, kaip tas veikėjas, galbūt tau bus panašiai.
		I_2: <...> Jurgio Savickio <...> „Fleita“. <...> pagrindinis veikėjas Žiogas, jį atleido. Jis nebeturėjo prasmės gyvenime. Jis išėjo į kaimą, ten pas gimines. Ir tenai nuėjęs jis pasirodė nebereikalingas, kadangi jis nenaudingas niekuo. Jis tapo nebereikalingas ir tada jis numirė. <...> kažkaip iš dalies atveria akis, padeda lengviau viską matyti. Kaip ir atrodo, tu skaitai, ir tai atrodo taip kvaila. Ir tada, kai pagalvoji apie tai labiau, taip ir yra gyvenime viskas.
		I_8: Kūriniuose gali pamatyti, kaip čia sukurti veikėjai kitaip gyveno gyvenimą, kaip jie elgiasi kitose aplinkybėse ar skirtingais įvykiais. <...> duoda įvairumo. Ne viską matai, kaip tu matai, reikia kažkaip plačiau viską matyt, aprėpt.
		I_13: <...> „Ad astra“ paliko tokį šoką, nes net <...> nepagalvotumei, bent jau artimoje aplinkoje, nesusiduri su tokiu žiaurumu, kuris yra ten aprašomas, apie tą vargšą šunį nuskandintą. Tai iš tikrųjų parodo, kad realybėje tai vyksta. <...> ir žmonės yra žiaurūs, ir gali atsitikti taip. Tai praplečia tą akiratį ir supranti, kad ne viskas taip gražu ir miela gali būti tai, ką matai aplink save.
		I_14: Dar kaip žmogus reaguoja įvairiose situacijose

		I_6: Kartais pamoko gyvenimo iliuzijų, kaip mums atrodo, bet taip nėra, ir tikrai neretas atskleidžia tiesą, kaip kai mes kartais būname su tais rožiniais akiniais. Bet <...> tiesa būna visai kitokia, ir, tarkim, kaip anksčiau mūsų kaimus aprašinėdavo <...> tautinio lygio <...>. Savickis mums atskleidžia visai kitokią tiesą, kad vis dėlto kaimo žmonės ne visi būna tokie išprusę, kaip kai kurie kūriniai sako ir kad tas pats buitinis gyvenimas yra žiaurus, ir kad žmogaus prigimtis yra žiauri, kartais. Tai pamoko sužinoti žmogaus prigimtį.
	Vaizduotės lavinimas	I_13: <...> kada mes einame tam tikrus autorius, tos temos, kurias mes kartu einame ir istorijos pamokose, jos kartu chronologiškai susijungia <...> mums papasakoja, kaip atrodė tasai laikotarpis. Tada mes paimeame autorių ir taip atsiveria ta fantazija, nes tu įsivaizduoji, kaip jisai gyveno. Tai tiesiog sakyčiau, kad labai lavina fantaziją.
	Savo gyvenimo suvokimas ir įprasminimas per kūrinį	I_2: <...> tu skaitai, ir tai atrodo taip kvaila. Ir tada, kai pagalvoji apie tai labiau, taip ir yra gyvenime viskas. <...> Ir parodo tam tikrus dalykus. <...> Suvoki, kad iš tiesų viskas taip ir vyksta. <...> Kad mums yra kūriniai, su kuriais tikrai gali susitapatinti <...>
		I_6: <...> galime pasimokyti iš kūrinių lyrinių veikėjų, o iš jų pasekmių <...> galime vėliau pritaikyti gyvenime. Ką daryti, ko geriau nereikėtų, ką rinktis, koku keliu eiti.
		I_3: <...> per kūrinį ir veikėjus tu gali pamatyti savo kažkokius dalykus. <...> atspindys kažkurioje vietoje <...>
		I_9: Suvokimą. Sukuria daug minčių kaip galėtumei į kai kurias situacijas žiūrėti kitokiu kampu
		I_12: <...> Jonas Biliūnas, bet „Vagis“ <...> yra ganėtinai sukrečiantis, nes jame yra įvykdoma žmogžudystė, <...> įsiminė dėl tokio šokiravimo, <...> susitapatini su tuo pagrindiniu veikėju ir perimi tą skausmą.
		I_15: <...> Putino „Altorių šešėlyje“, <...> kaip jis išsilaisvina ir pamato, kad ne jam yra tas kelias, ir jam gana ilgai užtrunka, kol jis <...> išsilaisvina. <...> patiko „Baltoje drobulėje“ mintis, kad ir jis ten norėjo būtinai sukurti tą patį geriausią eilėrašį, bet jis per tą suprato, kad viso gyvenimo esmė yra patirti patį gyvenimą ir kad kūryba nėra tas pirmas dalykas, ir gyvenimas yra svarbesnis.
		I_7: Pažinti save kaip kitokią asmenybę, galbūt pamatyti save kitu kampu.
	Padedą suvokti, kas nėra gyvenimo prasmė	I_2: Aš dar esu paauglė, neseniai aštuoniolika sukako, tai apie gyvenimo prasmę aš nieko realiai negaliu pasakyti, bet. Bet tai padeda galbūt suvokti, ko aš nenoriu, kad būtų mano gyvenimo prasmė. <...> sakykime, Liudas Vasaris. Jo gyvenimo prasmė, kaip ir tikslas, buvo ten tapti kunigu, nors jis nenorėjo, jis darė viską dėl kitų žmonių, kad įtiktų ten jų norams ir pan., nes bijojo, ką apie jį pasakys. Ir nu... kaip ir aš nenoriu, kad mano gyvenimo prasmė būtų visiškai melas ir tokie dalykai. O jeigu aš jau kažko noriu, tai aš tą ir noriu pasiekti. Na, ir gerai, <...> kad visi keistai žiūrės, kad išsižadėjo šeima. <...> šeima turi tave mylėti tokį, koks esi.
	Lietuvių literatūros įvairovės atskleidimas	I_11: Tai literatūra, programinė turbūt vis tiek moko vertinti tą mūsų literatūrą, kad mes žinotumėme, kokia jina yra vis dėlto įvairi - nuo Maironio iki pat to pačio Putino ar panašiai.

Priedas Nr. 8

Privalomos literatūros kūrinių prasmė

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Privalomos literatūros kūrinių prasmė	Prasmę lemia mokytojas ir statusas	I_6: <...> su mano esama mokytoja, <...> įgauna prasmes ties visais <...> kūriniais. Jie tarsi suteikia vertybių pagrindą. Suteikia <...> gimnazisto statusą.
		I_14: <...> mes skaitome, mes nagrinėjame ir išmokstu daug ir kultūrinių visokių ženklų <...> Labai mūsų mokytoja įdomiai nagrinėja.
		I_11: Tai giliau suprantame, ką nori pasakyti autorius. Nes kai patys tiesiog šiaip perskaitome, tai galbūt nepamatome tų visų tokių prasmų gilesnių. Ir kai su mokytoja nagrinėjame kartu, kai jinai užduoda klausimus, pasako, kur pažiūrėti, kur atkreipti dėmesį, tai tada labiau suprantame tą kūrinį ir tas gilesnes prasmes pamatome.
		I_15: <...> labai priklauso nuo mokytojo. <...> man <...> pasitaikė labai gera mokytoja ir ji tikrai praplečia akiratį, nes ne tik <...> gilinasi vien į tą autorių, kurį mes nagrinėjame, bet ir duoda visada kontekstą platesnį, <...> kitus panašius autorius, kurie galbūt padėtų suprasti tą autorių. Man <...> davė visiškai kitą pasaulio matymą, <...> mėgsta sakyti: ne horizontaliai skaitykit, bet vertikalčiai. Ir iš karto suprantanti maždaug prasmę ir pasaulėžiūrą, kuri irgi priklauso nuo kiekvienos epochos. <...> ir gyvenimo pamokų ji, atrodo, daug iš tos literatūros ištraukia ir labai paskatina dar daugiau domėtis ir plačiau.
		I_7: Tai pamokose mokytojai padeda pastebėti paslėptas mintis kūrinuose. Ką norima pasakyti parodo.
	Prasmingiausi kūriniai tie, kurių žinutė paslėpta	I_3: <...> man dažniausiai patinka tie kūriniai, kuriuos aš po to permąstau dar ilgą laiką. <...> man labai patiko „Metamorfozė“, kur aš dabar mąstau dar <...> kodėl, kaip, kas? <...> Kamio „Svetimas“ buvo vienas iš tokių įdomesnių ir gal netikėtų labiau kūrinių <...>. man labiausiai įstrigę yra ir patikę, tai tie, kurie yra netikėti ir kurie įstringa ne dėl to, kad aiškūs yra, bet kur tu ilgą laiką bandai dar suprasti apie ką, kas, kaip, buvo.
		I_10: A. Kamio „Svetimas“. Galbūt man kažkiek artimas pasirodė Merso personažo elgesys kūrinėje. Taip pat atrodo, kad negaliu išsirinkti pusės, kurią palaikau knygoje (Merso ar visuomenės) - tai patraukė dėmesį.
		I_15: O Škėmos „Balta drobulė“ kažkodėl daug kam nepatinka, bet man ji kažkodėl rezonavo labai gerai kai kuriose vietose, man labai patiko ir tas sąmonės srautas. Daug kam neaišku yra ką jis ten sako, bet kažkaip labai gerai, kartais, pats pagalvoji tokiu sąmonės srautu ir tada viskas aišku, ką jis nori pasakyti. <...> Taip pat ir pabaiga tokia labai įdomi, dviprasmiška, nes jis lyg ir laimingas, bet labai tragiškai baigėsi, tai irgi paradoksas toks įdomus.
	Dabartiniai kūriniai prasmingi	I_5: Šiaip dabar kur einam, tai realiai taip.
		I_14: Nu 11-12 klasėj tai man įdomiausia buvo nagrinėti literatūrą. Man jos yra labai naudingos ir įdomios, nes aš manau, kad aš pati skaitydama tas knygas, aš jas ne tiek išsiaiškinčiau, bet per tas literatūros pamokas mes skaitome, mes nagrinėjame ir išmokstu daug ir kultūrinių visokių ženklų, ten apie istoriją.

	<p>Ne visi kūriniai yra prasmingi privalomoje literatūroje</p>	<p>I_2: Kai kuriuose taip, kai kuriuose ne <...> Čia tikriausiai kiekvienas dvyliktokas ir mokinys pasakys tą, yra tiesiog kūriniai, kurie yra taip pasenę... Pavyzdys <...> Geras kūrinys, jis dėl to ir yra mūsų programinis, bet Donelaičio „Metai“. Taip, turi savo vertybes, bet ir parašymo kalba, ir visi dalykai jau yra pasenę, ir net ir pačios vertybės, ir požiūris, sakykime, į darbą ir tokius dalykus, o tai yra jau visiškai pasenęs. Ir taip, galbūt tai tiko tom praeitom kartom, mano tėvų kartai, senelių... Mums – nežinau. Tai nors ir sako, kad tai yra universalus kūrinys, bet nežinau, ar atinka tai. Iš tokių kūrinių, kur atseit nori, kad mes pasisemtumėme žinių ir vertybių, kaip tik mažiausia pasisemia.</p> <p>I_2: O yra kūrinių, kur aš visiškai nieko nesupratau, kas įvyko, tiesiog perskaičiau ir galvoju, kokio velnio aš tą dariau ir ką su tuo nori pasakyti. <...> tas „Altorių šešėly“ toks, kurs labai daug jausmų sukėlė, kur iš dalies man patiko tas kūrinys, iš dalies aš visą laiką, kol skaičiau, tiesiog sėdėjau ir pykau ant pagrindinio veikėjo. <...> „Metamorfozė“ ir „Svetimas“ perskaičiau. Realiai, ką, pamaniau, <...> tai kad kas čia per nesąmonė, kurią aš ką tik perskaičiau. <...> visiškai suprantu mintį, kaip ir ką tuo nori pasakyti, bet tuo pačiu, tada toks, kur sėdi ir galvoji, ką žmogus turėjo pereiti gyvenime, kad parašytų tokį dalyką. <...> Yra tiesiog tokių kūrinių, kur tu skaitai ir jo... Jų tokia aktualija yra tikrai pasikeitus, ir nu mokiniai nesupranta. Mūsų mąstymas, interesai dabar yra visiškai kitokie negu prieš ten, 50 metų. Na, ir labai juokinga lyginti, ta prasme, mums visiems duoti tuos pačius kūrinius nagrinėti. Tai va toks jausmas, lyg iš dalies nori auginti kartą, kuri primintų praeitį, o ne naują tokią kartą mokinių, žmonių, kurie galėtų tiesiog keisti viską ir tas yra gražu su evoliucija.<...> vis tiek juk eini į ateitį ir turi naujovės būti. O nesėdėti praeityje.</p> <p>I_3: Ne visuose tikrai. <...> kai kurių gilus nagrinėjimas, kaip, pavyzdžiui, „Postilės“, „Metų“, tas toks ėjimas giliai pakankamai į juos, man atrodo šiek tiek beprasmiškas šiems laikams, nes manau, kad yra daugiau kūrinių, kurie būtų labiau verti to gilaus dėmesio. Aš suprantu ir labai džiaugiuosi, kad mes juos nagrinėjame, ir, manau, turėtų likti tas kažkoks susipažinimas vien kad žinoti, kaip viskas vystosi, nuo ko prasideda pati literatūra lietuviška, <...> bet nemanau, kad <...> šiais laikais, turėtų būti skiriamas toks didelis dėmesys tam.</p> <p>I_4: galima sakyti, kad kai kur matau, kai kur ne.</p> <p>I_8: Nedaug esu jų pilnai perskaitęs, bet gal <...> „Sename dvare“, nes vienintelis kurį perskaičiau pilnai. Gal ji buvo mažiau nuspėjama negu kitos knygos. Bet irgi nesakyčiau, kad buvo kažkokia labai įdomi <...></p> <p>I_10: Nagrinėdama kūrinį atsižvelgiu į tai, ko iš jo galiu pasimokyti. Jei kūrinio neįaučiu, nematau prasmės į jį gilintis.</p>
	<p>Prasmę įgavo tik 12oje klasėje</p>	<p>I_2: Kažkaip vienuoliktos klasės neatsimenu, bent jau tuos, kuriuos mes nagrinėjome, tai nelabai atsimenu, tai vadinasi, nelabai įstrigo.</p> <p>I_10: Truputėlį gailiuosi, kad vertinti literatūros pamokas pradėjau tik 12-oje klasėje. Šiais metais, ne kaip visais anksčiau, pradėjau į literatūros pamokas žiūrėti kaip į šiokių tokių atspalaidavimą, bet kartu ir kūrybinį savo augimą. Supratau, kad būdama lietuvių pamokoje neturiu žinoti tikslaus atsakymo į visus klausimus. Tai pamoka, kurioje ir mokytoja, ir aš pati, leidžiame sau sakyti, interpretuoti, galvoti ir apžvelgti dalykus iš įvairių pusių.</p>

Nematė prasmės, nes prievarta skaityti tampa kančia	I_4: dažniausiai nematydavau, nes aš iš tų tipinių, kad man čia neįdomu, čia mane verčia skaityti. Būdavo, kad neskaitydavau realiai. Tiesiog ką pamokose išgirdavau, tą panaudodavau.
	I_1: <...> labai daug žmonių neskaityto tų visų didesnės apimties kūrinių <...> aš manau, tai yra problema, kad tiesiog žmonės neskaityto, bet nežinau, ką su tuo reikia daryti.
	I_2: <...> skaityti ir taip yra pakankamai sunku, ir mokykla labai išgąsdino nuo to skaitymo. Pavyzdžiui, aš buvau visiškai nustojus skaityti dėl to, kad mokykla tiesiog su visais privalomais kūriniais. Atrodo, taip tave taip skubina, ir ta apimtis, tas kiekis, toks sąrašas didelis kūrinių, privalomų, kuriuos kiekvieną turi mokėti, kiekvieno turi būti perskaičius ir žinoti, ir toks stresas tau atsiranda. Jau tada tai į tą skaitymą žiūri kaip į darbą, kaip į kančią. Vietoj to, kad žiūrėtum į tai, kaip realiai naudingą dalyką. Tai va labai ilgai buvau nustojus visiškai skaityti.
Prasmę padėjo įgauti ne mokyklinės knygos	I_2: <...> tam, kad mokinys manytų, kad literatūros pamoka yra įdomi ir naudinga, reikia kažkaip kovoti prieš tai, kad mokinys nemanytų, kad skaitymas <...> yra darbas, nes kuo labiau versi žmogų kažką daryti, tuo labiau jis priešinsis, ir tuo mažiau jis tą norės daryti.
	I_2: <...> labai ilgai buvau nustojus visiškai skaityti. O po to... Kažkaip atradau knygą, kurią ten visi labai rekomendavo, tokia realiai be minties knyga, bet kažkaip vėl įsivažiavau, ir tada pradėjo patikti skaitymas.
Prasmę lemia egzaminas	I_1: <...> svarbu mokiniams pasirinkti, ką jie nori skaityti. Man patinka ta idėja, kai mokiniai turi rekomenduojamų knygų sąrašą ir gali išsirinkti vieną knygą, ją per pusmetį perskaityti ir pristatyti, nes aš labai dažnai girdžiu, kad kai žmonės perskaityto tą neprivalomą knygą, jie jaučiasi, kad jiems ta knyga buvo aktuali, ir jie labai džiaugėsi, kad ją perskaitė.
	I_8: Na, kai mes nagrinėjame literatūrą, mes gauname užtikrintą būdą paremti savo argumentą, pavyzdžiui, tokiais kasdienybės gyvenimo klausimais. <...> <...> tiesiog reikia to kūrinio, kad sugebėčiau atsakyti į teminius VBE klausimus, kai reikės atsakyti kuom tas kūrinys susijęs su mano rašinio tema, ar kai reikės konvertuoti tą visą kūrinio mintį į savo teiginį, kuris techniškai nėra mano, o tiesiog konvertuotas iš knygos. <...> „Sename dvare“, nes vienintelis kurį perskaičiau pilnai. <...> nesakyčiau, kad buvo kažkokia labai įdomi, bet rašyt rašinius labai gerai, nes daug temų joje.
	I_14: Nu 11-12 klasėj tai man įdomiausia buvo nagrinėti literatūrą. <...> Tai jeigu nebūtų rašinių, tai tobulos būtų lietuvių kalbos pamokos
	I_11: <...> daugiausiai remiamės į tai, kad laikysime tą egzaminą. <...> Tai dabar sudėtinga išlipti iš tų egzaminų rėmų ir kažkaip pasakyti, ką dar be jo duoda, nes dabar koncentruojamės labiausiai į tai.

Priedas Nr. 9

Literatūros kūrinio žinutė

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Literatūros kūrinio žinutė	Žmogaus savastis	I_1: <...> apie žmonių išgyvenimus, apie pokyčius galbūt kažkokius, apie žmogaus supratimą, apie... galbūt tai, kas yra žmogus. Tokius klausimus bando atsakyti ir... apie kokius gal stereotipus, kokią Žemaitę žiūrint, arba tokius socialinius sluoksnius.
		I_6: <...> per tuos pagrindinius veikėjus ir patį kūrinį, mes išmokstame, kaip būti žmonėmis. <...> tuo ir padeda galbūt mums augti ir suvokti aplinką. Vieni kūriniai galbūt paskatina eiti mūsų tas blogąsias puses, kiti - gerąsias. <...> mes patyrinėjame daugiau tų kūrinų, tai mes gauname tą tokį bendresnį paveikslą apie tą žmogų ir koks <...> turėtų būti, kad išgyventų visuomenėje.
		I_8: Kūriniuose gali pamatyti, kaip čia sukurti veikėjai kitaip gyveno gyvenimą, kaip jie elgiasi kitose aplinkybėse ar skirtingais įvykiais.
		I_4: <...> labai daug visokių požiūrių yra labai plačiai viskas apima
	Tėvynės meilė	I_9: tiesiog išmokti pamokas kaip patriotizmas, kaip mylėti valstybę.
		I_12: <...> daug visokiausių vertybių, <...> labai daug apie tėvynės meilę.
		I_11: <...> jinai moko mylėti Lietuvą, Tėvynę ir gerbti, kas yra gerai. <...> to yra per daug mūsų literatūroje <...>
		I_14: Tėvynės svarba arba ištikimybė tėvynei.
	Idėjos galia	I_1: <...> „Hamletas“, <...> jis parodo idėjos galią, kaip kažkokia mintis gali užvaldyti ir priversti tave daryti kažkokius dalykus. Dar mane žavi Šekspyro „Makbetas“ ir jis asocijuojasi man su Hamletu, <...> nes jis įsikimba į tą idėją, kad jis turi būt karalius ir jis žudo tenais visus <...>
	Ėjimas savo keliu	I_1: <...> „Altorių šešėly“, nes jis padeda klausyti pačio savęs ir mažiau kreipti dėmesį į tai, ką kiti žmonės sako, ir sekti savo kelio.
		I_2: <...> Liudas Vasaris. Jo gyvenimo prasmė, kaip ir tikslas, buvo ten tapti kunigu, nors jis nenorėjo, jis darė viską dėl kitų žmonių, kad įtiktų ten jų norams ir pan., nes bijojo, ką apie jį pasakys. <...> aš nenoriu, kad mano gyvenimo prasmė būtų visiškai melas ir tokie dalykai. O jeigu aš jau kažko noriu, tai aš tą ir noriu pasiekti. Na, ir gerai, kad ten yra kitaip, kad visi keistai žiūrės, kad išsižadėjo šeima. Bet nu šeima neturėtų to daryti <...>, šeima turi tave mylėti tokį, koks esi.
		I_4: <...> Liudą Vasarį tėvai vertė į tą kunigiją stoti. Na o jis paklausė jų, ne savo širdies, bet galiausiai vis tiek pasibaigė taip, kad jisai iš ten išstojo.
		I_5: <...> Vinco Mykolaičio - Putino, kad tu pats turi suprasti ir atrasti savo gyvenimo prasmę, tą patį savo gyvenimo kelią <...> ir sprendi savo likimą. <...> padėjo suprasti biškį apie tą pačią gyvenimo prasmę, nes mes patys, kaip esam dabar paaugliai, esame pasimetę savo gyvenimo kelyje ir ieškom tos gyvenimo prasmės. Tai tada supranti, kad neturi už tave spręsti kiti žmonės ir tu pats turi surasti savo gyvenimo prasmę, ką tu nori veikti, ką nori daryti šiame pasaulyje.
	I_6: „Altorių šešėlyje“, kadangi priminė mums apie pašaukimą, kaip mes galime turėti dvilypumą su neteisingai pasirinktais pašaukimais ir pan., ir man yra labai artima, nes gyvenime aš nuo pat mažumės	

	<p>norėjau būti arba policininke, arba aktore. Ir čia labai skirtingos sritys buvo ir kai, aš paskaičiau „Altorių šešėlyje“, tai man parodė, kad būna visaip.</p> <p>I_8: „Altorių šešėlyje“ <...> daryti gyvenime tai, kam jauti pašaukimą, kas tau patinka. <...> daug jo gyvenimo, kaip ir sužlugdė buvimas kunigu, nes tai neleido jam daryti daug ko jis norėjo ir gyventi linksmiau, geriau, patogiau.</p> <p>I_11: „Altorių šešėlyje“ <...> pamoko, kad nieko tokio yra blaškytis ir truputėlį nesigaudyti nei savyje, nei apskritai, kad kadangi tu esi jaunas, tu gali klysti ir kaip tas Liudas Vasaris, ir su tom moterim truputį taip mėtėsi. Tai irgi toks, kur viskas yra žmogiška, kad net kunigai tą patį jaučia. Tai mums tai iš viso turėtų būti toks priimtinas ir įprastas dalykas tai.</p> <p>I_12: <...> „Altorių šešėlyje“, nes ten taip pat jaunas žmogus svarsto apie gyvenimo pasirinkimus, kaip ir mes, panašiai, kaip ir kokius dalykus mokykloje pasirinkti ar kokius egzaminus.</p> <p>I_13: <...> „Altorių šešėlyje“. <...> Liudas Vasaris keliauja per savo gyvenimą, kaip jisai bręsta iki tol, kol priima pasirinkimą pagaliau pasakyti „ne“ ir gyventi savo gyvenimą. <...> kūrinys irgi po truputį įdiegia mintį, kad reikia išmokti pasakyti „ne“. Nes tas laisvas gyvenimas yra visos laimės šaltinis. <...> Aš, jeigu pasirenku tą daryti, tai yra visiškai mano gyvenimas ir aš turiu visišką teisę tai daryti.</p> <p>I_14: „Altorių šešėlyje“ atrodo įdomi, <...> savotiška, apie savęs tą ieškojimą.</p> <p>I_15: <...> Putino „Altorių šešėlyje“, <...> jis apima žmogaus brandą vis tiek, kaip jis išsilaisvina ir pamato, kad ne jam yra tas kelias, ir jam gana ilgai užtrunka, kol jis sukaukęs drąsos išsilaisvina.</p> <p>I_3: kai sesė pradėjo nagrinėti Šekspyro „Romeo ir Džiuljetą“ <...> priėjome prie tos išvados, kad, atrodo, parašyta visiška tragedija, miršta žmonės, dėl meilės pasiaukoja. <...> galbūt ir pamoko to, kad vis dėlto reikia žiūrėti ir savęs, ir nebėgti prie skubotų išvadų, ir stengtis mažiau impulsyviai būti.</p> <p>I_9: Nepasiduoti. <...> pamokė, kad kai vienos durys užsidaro, atsidaro kitos.</p>
Diegiamos vertybės	<p>I_2: <...> tiesiog į visą tą tvarką, sąžiningumą, kaip tu turi su kitais elgtis. <...> pamoko tų blogųjų pavyzdžių. Bet tuo pačiu parodo ir tuos gerus dalykus, ir iš dalies suteikia vilties.</p> <p>I_6: <...> iš šiuo metu skaitytų mūsų kūrinių, tai mus pamoko žmogiškumo. <...> „Hamletas“, <...> jisai maištininkas ir jisai parodė, kaip mes galime kovoti už teisingumą. Arba mes galime nekovoti ir tyliai numirti <...> jis buvo toks beprotis, bet vis dėl to kovojo už teisybę, gal ne visai gerai, žudydamas <...>, bet visai nieko.</p> <p>I_6: <...> ypač dabar su mano esama mokytoja, <...> įgauna prasmes ties visais naujais kūriniais. Jie tarsi suteikia vertybių pagrindą. <...> labai daug išmokstame per literatūrą apie tą patį žmogiškumą <...></p> <p>I_4: tikrai įmanoma atrasti vertybių kažkokių</p> <p>I_5: <...> šiaip knyga moko išminties. <...> padeda tam tikruose gyvenimo sprendimuose. <...> labai duoda daug kitokių vertybių - kantrybės...</p> <p>I_12: <...> nagrinėjama literatūra kupina daug visokiausių vertybių, vien apie gamtą, labai daug apie tėvynės meilę. Tai nemanau, kad savo noru skaitytumėme tokias knygas. <...> Tai ugdo pilietiškumą, meilę</p>

	<p>gamtai, tokią savimoneę. <...> Tai ir tikrųjų gyvenimo tiesų, kaip tas pats gyvybės saugojimas, tarpusavio santykiai, pagarba, meilė.</p> <p>I_14: Tėvynės svarba arba ištikimybė tėvynei. Dar kaip žmogus reaguoja įvairiose situacijose, vertybės, kurios išlieka per visus laikus arba kaip jos keičiasi.</p> <p>I_1: <...> Jono Biliūno „Vagis“, kuriame kalbama apie sąžinės graužatį ir kaip ji vyksta žmoguje.</p>
Kiekvienas kūrinys turi savo žinutę	<p>I_3: vėlgi, kiekvienas kūrinys turi savo kažką.</p> <p>I_7: Tiesiog tobulina mus.</p> <p>I_4: Tai labai individualu, nes mes tą prasmę visi skirtingai suprantame. <...> visose knygoose įmanoma kažką rasti. <...> atsirenki, kas tau, kas ne tau, vis tiek kažkas gali surezonuoti.</p> <p>I_14: <...> kai mes skaitome tą privalomą literatūrą, iš pradžių atrodo ne tiek įdomu, bet kai pradedi nagrinėti, supranti, kiek ten daug ir įdomiai visko parašyta. Tai labai praplečia visą vaizdą ir būna įdomu.</p> <p>I_15: <...> priklauso nuo kiekvieno kūrinio, nes labai labai skirtingi. Vis tiek jie eina per visas epochas <...> nuo mitų <...> iki pat modernios literatūros šių laikų.</p>
Kertiniai žmogaus gyvenimo aspektai	<p>I_3: Bet didžioji dalis kūrinų kalba apie meilę iš teigiamos, neigiamos pusės, apie ieškojimą gyvenimo prasmės, laimės. <...> tai gali būti <...> kaip vos ne raktas <...> link to.</p> <p>I_4: Jinai kalba realiai apie viską: apie meilės suvokimą, apie visokius portretus žmonių, <...> daug psichologijos <...>, istorijos daug.</p> <p>I_5: <...> padeda tam tikruose gyvenimo sprendimuose. <...> tu gali atrasti savo gyvenimo prasmę, suprasti, kaip ieškoti tos gyvenimo prasmės ir savo gyvenimo tikslo. <...> iš tam tikrų veikėjų gali pasimokyti ko arba pamatyti, ko tu nedarytum arba darytum kitaip. Ir tiesiog kartais atrodo, kad tu pats įsikūniji į tą knygą <...> tada galvoji: hmm, ką aš daryčiau to veikėjo vietoj kitaip?</p> <p>I_6: <...> galime pasimokyti iš kūrinų lyrinių veikėjų, o iš jų pasekmių mes išmokstame, ką mes galime vėliau pritaikyti gyvenime. Ką daryti, ko geriau nereikėtų, ką rinktis, koku keliu eiti. Tas pats pašaukimo klausimas <...></p> <p>I_6: <...> tikrai apie viską, nuo meilės iki neapykantos, žlugimo, iki žmogiškumo ir sužvėrėjimo, filosofija, mokslas.</p> <p>I_8: Kūrinuose gali pamatyti, kaip čia sukurti veikėjai kitaip gyveno gyvenimą, kaip jie elgiasi kitose aplinkybėse ar skirtingais įvykiais. <...> duoda įvairumo. Ne viską matai kaip tu matai, reikia kažkaip plačiau viską matyt, aprėpt.</p> <p>I_14: Dostojevskis ir „Nusikaltimas ir bausmė“, <...> jis toks net ne tik kalbantis vat mūsų dabartinei pamokai, <...> bet ir apie gyvenimą <...></p> <p>I_15: <...> katastrofų laikotarpis, <...> matosi, kaip labiau žmonės veikia tose kritinėse situacijose. Labai įdomu žiūrėti žmogaus psichologiją, ar jis pasiduoda, ar jis kaip tik priešinasi ir paskatina kovoti toliau.</p> <p>I_5: apie daug ką, <...> ir apie šeimos buitį, gyvenimą, apie praeitį <...></p>
Istorijos ir žmonių, vertybių kaita	<p>I_4: mane moko istorijos. Gal daugiau apsišviečiu <...> Tai dauguma knygų yra senai parašytos, man atrodo visiškai kitoks gal suvokimas buvo.</p> <p>I_13: <...> labai mėgstu sieti literatūros pamokas mano istorijos pamokomis, nes dažniausiai kada mes einame tam tikrus autorius, tos</p>

	<p>temos, kurias mes kartu einame ir istorijos pamokose, jos kartu chronologiškai susijungia tiesiog. <...> mums papasakoja, kaip atrodė tasai laikotarpis. Tada mes paimame autorių ir taip atsiveria ta fantazija, nes tu įsivaizduoji, kaip jisai gyveno.</p> <p>I_14: <...> per tas literatūros pamokas mes skaitome, mes nagrinėjame ir išmokstu daug ir kultūrinių visokių ženklų, ten apie istoriją.</p> <p>I_14: <...> vertybės, kurios išlieka per visus laikus arba kaip jos keičiasi. <...> kur matai per visą tą laiką, nuo senesnių laikų iki dabar, kaip keičiasi dalykai, kurie išlieka, kurie pasikeičia. Tai ir apie istoriją nemažai irgi išmokau iš tos literatūros.</p> <p>I_14: Marcinkevičius, jis taip įdomiai, gražiai parašo apie tą istorijos tėkmę.</p> <p>I_15: <...> nuo mitų vis tiek pradėdame ir iki pat modernios literatūros šių laikų. Man labai patinka žiūrėti, kokia kaita yra ta vertybių, kaip tu gali labai atrasti tas pačias temas labai skirtingų amžių literatūroje ir kai kur net matai, kad panašiai žiūri, bet vis tiek skiriasi ta visa pasaulėžiūra.</p>
Kūrybos skatinimas	<p>I_13: Taip pat skatina pačiai bandyti rašyti. <...> Labai mėgstu poeziją ir mane labiausiai žavi, kaip kai kurie rašytojai sugeba paimti pakankamai sudėtingas mintis, apie kurias mes dauguma iš tikrųjų pagalvojame, bet sudėti pakankamai paprastus žodžius. Kaip pavyzdys, Ramutė Skučaitė, bent jau man tai atrodo, kad jinai paima tas mintis, apie kurias mes bent kartą gyvenime pagalvojame, bet tai yra pakankamai sunku jas išreikšti. O jinai sugeba tiesiog paimti paprastus žodžius ir labai paprastai užrašyti, bet kartu ir labai gražiai.</p>
Gilesnis žvilgsnis į literatūrą	<p>I_14: <...> aš pati skaitydama tas knygas, aš jas ne tiek išsiaiškinčiau, bet per tas literatūros pamokas mes skaitome, mes nagrinėjame ir išmokstu daug ir kultūrinių visokių ženklų, ten apie istoriją. Dabar kai skaitau kurias knygas, jau pradėdau pastebėti, labiau pažvelgti iš to nagrinėjimo pusės. Ne šiaip sau skaityti ir žiūrėti kas įdomu. Bet galiu giliau pažvelgti. Na, ir labai įdomu, kaip viskas susisieja.</p>

Priedas Nr. 10

Vertingi programiniai kūriniai

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Įsimintini, vertingi programiniai kūriniai	„Altorių šešėly“	I_1: <...> „Altorių šešėlyje“ <...> knygoje aš matau labai daug sąsajų su gyvenimu ir tos Vinco Mykoliaičio-Putino aprašytos gyvenimiškos istorijos yra labai artimos man. <...> tie paprasti dialogai, kaip žmonės kalba, <...> rašytojas tiesiog aprašo, kad žmonės mėgsta save išaukštinti arba tenai pridėti sau daugiau pasiekimų, negu iš tikrųjų yra. <...> Arba man labai dar įsiminė gamtos vaizdiniai. <...> Liudas Vasaris žiūri į gamtą ir jisai tenai aprašo, kad šita diena yra tokia, dėl kurios kartais verta gyventi.
	I_2: <...> Liudas Vasaris. Jo gyvenimo prasmė, kaip ir tikslas, buvo ten tapti kunigu, nors jis nenorėjo, jis darė viską dėl kitų žmonių, kad įtiktų ten jų norams ir pan., nes bijojo, ką apie jį pasakys. <...> „Altorių šešėlyje“. Labai ilgai knisausi su juo, bet labai patiko.	
	I_4: „Altorių šešėly“, nes daugiausiai ilgiausiai reikėjo skaityti, (juokiasi), ne, ne dėl to. Ten taip skaitai, atrodo vis įdomiau darosi taip, oi, kažkas rezonuoja, atrodo. <...> reikia savo širdies klausyt	
	I_5: <...> Vinco Mykoliaičio - Putino „Altorių šešėly“. Tikrai labai gera knyga, tikrai turinti ir tikrai nešanti gerą žinutę arba mintį.	
	I_6: „Altorių šešėlyje“, kadangi priminė mums apie pašaukimą, kaip mes galime turėti dvilypumą su neteisingai pasirinktais pašaukimais ir pan., <...> kai aš paskaičiau „Altorių šešėlyje“, tai man parodė, kad būna visai.	
	I_7: Galbūt „Altorių šešėlyje“. <...> tai buvo toks kūrinys, kuriame daug buvo paslėptų detalių, paslėpta mintis ir buvo įdomu tiesiog skaityti ir nagrinėti.	
	I_11: <...> išskirčiau labiausiai „Altorių šešėlyje“ <...> sudėtingas kūrinys, <...> pamoko, kad nieko tokio yra blaškytis ir truputėlį nesigaudyti nei savyje, nei apskritai, <...> tu esi jaunas, tu gali klysti ir kaip tas Liudas Vasaris, ir su tom moterim <...> mėtėsi. <...> viskas yra žmogiška, kad net kunigai tą patį jaučia.	
	I_12: <...> „Altorių šešėlyje“, nes ten taip pat jaunas žmogus svarsto apie gyvenimo pasirinkimus, kaip ir mes panašiai <...>	
	I_13: <...> „Altorių šešėly“. <...> labai įdomu, kaip pats pagrindinis veikėjas Liudas Vasaris keliauja per savo gyvenimą, kaip jisai bręsta iki tol, kol priima pasirinkimą pagaliau pasakyti „ne“ ir gyventi savo gyvenimą.	
	I_14: Dar „Altorių šešėly“ atrodo įdomi, bet irgi savotiška, apie savęs tą ieškojimą.	
	I_15: <...> Putino „Altorių šešėlyje“, tai vis tiek kaip ir didelis romanas ir jis apima žmogaus brandą vis tiek, kaip jis išsilaisvina ir pamato, kad ne jam yra tas kelias, ir jam gana ilgai užtrunka, kol jis sukaukęs drąsos išsilaisvina.	
	Jono Biliūno „Vagis“ ir kitos novelės	I_1: <...> Jono Biliūno „Vagis“, kuriame kalbama apie sąžinės graužatį ir kaip ji vyksta žmoguje.
	I_2: <...> nelabai įstrigo. Va Biliūnas, <...> šiek tiek labiau	
	I_12: <...> Jonas Biliūnas, bet „Vagis“ <...> ganėtinai sukrečiantis, nes jame yra įvykdoma žmogžudystė <...> labai įsiminė dėl tokio šokiravimo <...>	
	I_13: <...> man patinka skaityti tas noveles, tiek Jono Biliūno, <...>. Man patinka, kad jos yra pakankamai trumpos, bet atrodo, kad kiekviena iš jų	

	<p>yra kaip pamoka. Trumpa pamoka, kad kaip gali būti, kaip gali atsitikti, kaip geriau daryti ir ko nedaryti.</p> <p>I_5: Dar patiko labai Jono Biliūno novelės. Jos tokios labai artimos, su buities motyvu, kad parodo, kad žmogus nėra tobulas, žmogus turi ydų.</p>
Jurgio Savickio novelės	<p>I_2: <...> Jurgio Savickio novelės visos. <...> labai įdomu jas būna nagrinėt, nes jos visiškai kitokios.</p> <p>I_6: Savickis, dėl savo novelės ironijų ir dėl savo <i>tvisty</i>, <...> Netikėtumų kūriniuose, ir žiaurumu, kadangi vertė verkti, džiaugtis ir pykti tuo pačiu metu.</p> <p>I_13: <...> man patinka skaityti tas noveles, <...> tiek Jurgio Savickio. Man patinka, kad jos yra pakankamai trumpos, bet atrodo, kad kiekviena iš jų yra kaip pamoka. Trumpa pamoka, kad kaip gali būti, kaip gali atsitikti, kaip geriau daryti ir ko nedaryti. Tarkim, ta pati „Ad astra“ paliko tokį šoką, nes net iš tikrųjų nepagalvotumei, bent jau artimoje aplinkoje, nesusiduri su tokiu žiaurumu, kuris yra ten aprašomas, apie tą vargšą šunį nuskandintą. <...> tokios istorijos parodo, kad visgi pasaulyje kažkur tai vyksta <...></p>
Šekspyro „Makbetas“ (neprogr.) ir „Hamletas“	<p>I_1: <...> „Hamletas“, nes man atrodo, kad jis parodo idėjos galią, kaip kažkokia mintis gali užvaldyti ir priversti tave daryti kažkokius dalykus. Dar mane žavi Šekspyro „Makbetas“ ir jis asocijuojasi man su Hamletu, <...> nes jis įsikimba į tą idėją, kad jis turi būt karalius ir jis žudo tenais visus <...></p> <p>I_2: <...> „Hamletą“.</p> <p>I_11: <...> „Hamletą“, <...> Bet nežinau, kiek jie iš tikrųjų įdomesni, kiek tai, kad jie parašyti yra užsienio autorių, nes tai jau truputėlį yra toks, kažkoks naujoviškumas ir toks išėjimas iš rėmų.</p> <p>I_6: <...> „Hamletas“, dėl to, nes jisai maištininkas ir jisai parodė, kaip mes galime kovoti už teisingumą. <...> jis buvo toks beprotis, bet vis dėl to kovojo už teisybę, gal ne visai gerai, žudydamas ir pan., netyčiomis, bet visai nieko.</p>
Šatrijos Ragana „Sename dvare“	<p>I_2: <...> gal „Sename dvare“ šiek tiek labiau iš tos gal stereotipinės pusės. <...> toks, kur mintis buvo, bet... Taip sunkiai atsimentu.</p> <p>I_8: <...> „Sename dvare“, nes vienintelis kurį perskaičiau pilnai. Gal ji buvo mažiau nuspėjama negu kitos knygos. Bet irgi nesakyčiau, kad buvo kažkokia labai įdomi <...> daug temų joje.</p> <p>I_4: „Sename dvare“ dar visai nieko buvo, apie tą mamatę.</p>
„Metamorfozė“	<p>I_3: <...> „Metamorfozė“, kur aš dabar mąstau dar perskaičius kelias savaites, kokia, kodėl, kaip, kas?</p>
Kamiu „Svetimas“	<p>I_3: <...> Kamiu „Svetimas“ buvo vienas iš tokių įdomesnių ir gal netikėtų labiau kūrinių</p> <p>I_10: Didžiausią įspūdį paliko A. Kamiu- „Svetimas“. Galbūt man kažkiek artimas pasirodė Merso personažo elgesys kūrinyje. Taip pat atrodo, kad negaliu išsirinkti pusės, kurią palaikau knygoje (Merso ar visuomenės) - tai patraukė dėmesį.</p>
„Faustas“	<p>I_4: Dar „Faustas“ visai nieko toks, bet jau man buvo sunku kažką suvokti.</p> <p>I_11: <...> „Faustą“ pavyzdžiui Gėtės, <...> Bet nežinau, kiek jie iš tikrųjų įdomesni, kiek tai, kad jie parašyti yra užsienio autorių, nes tai jau truputėlį yra toks, kažkoks naujoviškumas ir toks išėjimas iš rėmų.</p>
Mačernis	<p>I_11: mūsų literatūroje yra labai daug eilėraščių, kas man nėra prie širdies, <...> Tai man visi eilėraščiai iš karto atkrenta, išskyrus Mačernį.</p>
Donelaičio „Metai“	<p>I_14: <...> Donelaičio „Metai“ man atrodo labai vertinga ir brandi knyga, bet mums, kaip vienuoliktokams, tai sunku dar suprasti tą jos vertę.</p>

Marcinkevičius	I_14: <...> Marcinkevičius, jis taip įdomiai, gražiai parašo apie tą istorijos tėkmę.
Škėma „Balta drobulė“	I_15: <...> Škėmos „Balta drobulė“ <...> rezonavo labai gerai kai kuriose vietose, man labai patiko ir tas sąmonės srautas. <...> patiko „Baltoje drobulėje“ mintis, kad ir jis ten norėjo būtinai sukurti tą patį geriausią eilėrašį, bet jis per tą suprato, kad viso gyvenimo esmė yra patirti patį gyvenimą ir kad kūryba nėra tas pirmas dalykas, ir gyvenimas yra svarbesnis. <...> pabaiga tokia labai įdomi, dviprasmiška, nes jis lyg ir laimingas, bet labai tragiškai baigėsi, tai irgi paradoksas tokį įdomus.
Neprograminiai arba neprivailomi	I_3: „Netekęs teisės būti žmogumi“ irgi japonų rašytojo <...> I_14: Gal Dostojevskis ir „Nusikaltimas ir bausmė“, <...> jis toks neįprastas, kitoks negu tie kiti. Nu jis toks net ne tik kalbantis vat mūsų dabartinei pamokai, <...> bet ir apie gyvenimą, apskritai įdomu jį skaityti.

Priedas Nr. 11

Neaktualūs kūriniai

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Neaktualūs kūriniai	Donelaičio „Metai“	I_1: Galbūt Donelaičio „Metai“, nes tiesiog atrodo, yra tas dvaro paveikslas, ir tai yra svarbu dvidešimtam amžiui, bet dabar atrodo visiškai neaktualu.
		I_5: <...> mes skaitėm vienuoliktoj klasėj Donelaičio „Metus“ ir aš mamai pasakiau. Mano mama: ką? jūs dar skaitot Donelaičio „Metus“? Tai va, bet tai yra klasika ir klasikos visą laiką liks.
		I_6: <...> Donelaičio „Metai“, aišku, ten yra labai smagu pamatyti lietuvininkų gyvenimą ir tą buitį. Kai tu skaitai, tai tu nieko nesupranti ten, dar jaunas esi tuo labiau, tas žodynas mūsų ne toks didelis žemaičių kalba ir panašiai.
		I_8: Gal dar Donelaičio „Metai“.
		I_12: Galbūt Donelaičio „Metai“, nes jisai, tas kūrinys, labai senas, ir šiuolaikiniam žmogui sunku perprasti jį. <...> Visą tai jaunuoliams skaityti gana sudėtinga.
		I_13: <...> Donelaičio aš neskaičiau, nes man visiškai tai buvo neaktualu, nes ten rašo apie kaimo gyvenimą tam dvare ar kur ten bebūtų ir dar viskas ten parašyta tokiom hegzometro eilėm ir aš nematau ten to grožio. Matau tiesiog kasdienybę, kaip keičiasi metų laikai ir tiek, todėl tikrai ne.
		I_3: <...> iš tų labai senesnių, kur reikia stengtis suprasti tą lietuvių senąją kalbą skaitant. Gerai, kad mes <...> su jais susipažįstame, bet nematau va šiandienos kontekste, kodėl tai būtų labai svarbu nagrinėti giliai, būtent mokyklos erdvėje. Tai čia būtų <...> „Metai“.
	„Sename dvare“	I_1: <...> „Sename dvare“, kai skaičiau, man buvo labai neįdomu, kažkodėl, bet neprisimenu dėl ko.
	„Metamorfozė“	I_2: Perskaičiau „Metamorfozė“ <...>. Realiai, ką, pamaniau, kai perskaičiau, tai kad kas čia per nesąmonė, kurią aš ką tik perskaičiau. Kur suprantu, visiškai suprantu mintį, kaip ir ką tuo nori pasakyti, bet tuo pačiu, tada toks, kur sėdi ir galvoji, ką žmogus turėjo pereiti gyvenime, kad parašytų tokį dalyką. Nežinau. I_8: „Metamorfozė“.
	„Svetimas“	I_2: <...> ir „Svetimas“ perskaičiau. Realiai, ką, pamaniau, kai perskaičiau, tai kad kas čia per nesąmonė, kurią aš ką tik perskaičiau. Kur suprantu, visiškai suprantu mintį, kaip ir ką tuo nori pasakyti, bet tuo pačiu, tada toks, kur sėdi ir galvoji, ką žmogus turėjo pereiti gyvenime, kad parašytų tokį dalyką. Nežinau.
„Postilė“	I_3: <...> iš tų labai senesnių, kur reikia stengtis suprasti tą lietuvių senąją kalbą skaitant. Gerai, kad mes juos su jais susipažįstame, bet nematau va šiandienos kontekste, kodėl tai būtų labai svarbu nagrinėti giliai, būtent mokyklos erdvėje. Tai čia būtų „Postilė“. I_6: Daukšos „Postilė“ <...> Aišku, šie kūriniai mums yra labai svarbūs mūsų istorijai ir tradicijoms. <...> Jeigu būtų mano dalia, išbraukčiau <...> „Postilė“, bet aš suprantu iš istorinės perspektyvos, kad tai yra mums svarbu, tai mums nėra labai aktualu, kad skirtumėm tiek daug laiko ir darbo. I_8: Daukšos kūryba, nes neatsimenu nieko.	

		I_11: Man 11 klasės ta pati pradžia turbūt. <...> Daukšos tą prakalbą, kur kūriniai, kaip ir patys suprantami šitie du, bet aš, pavyzdžiui, neįsivaizduoju, kokioje situacijoje galėčiau pasiremti jais, kad turėčiau kažką daug apie juos pasakyti. <...> ne tai kad sudėtingesni, bet neartimi, ir dėl to nesmagu juos buvo taip skaityti ir gilintis <...>
		I_12: <...> Daukša, <...> nešiuolaikiškai parašytas. <...> jaunuoliams skaityti gana sudėtinga.
	„Katekizmas“	I_3: „Katekizmas“.
		I_6: <...> išbraukčiau „Katekizmą“, <...>, bet aš suprantu iš istorinės perspektyvos, kad tai yra mums svarbu, tai mums nėra labai aktualu, kad skirtumėm tiek daug laiko ir darbo.
		I_11: <...> Mažvydo „Katekizmą“ <...> kur kūriniai, kaip ir patys suprantami šitie du, bet aš, pavyzdžiui, neįsivaizduoju, kokioje situacijoje galėčiau pasiremti jais, kad turėčiau kažką daug apie juos pasakyti. <...> jie yra tokie, ne tai kad sudėtingesni, bet neartimi, ir dėl to nesmagu juos buvo taip skaityti ir gilintis į juos.
	„Miškais ateina rudo“	I_8: „Miškais ateina rudo“
	Radvano „Radviliada“	I_11: <...> Radvano „Radviliada“, <...> kas man atrodė labai ne artima <...> pavyzdžiui, neįsivaizduoju, kokioje situacijoje galėčiau pasiremti jais, kad turėčiau kažką daug apie juos pasakyti. <...> Man jie yra tokie, ne tai kad sudėtingesni, bet neartimi, ir dėl to nesmagu juos buvo taip skaityti ir gilintis į juos.
		I_14: <...> Radvanas. Toks ne prie manęs, neatrodo toks suprantamas, atrodo kažkur ten toli, toks neaktualus.
		I_15: Sunkiausia buvo <...> su „Radviliada“, nes mes kaip ir turėjome ją skaityti, bet labai greitai praėjome ir nežinau, ar kažką labai davė. Nu kaip ir reikia žinoti apie tokius istorinius kūrinius, herojinius epus.
	Sarbievijaus odės	I_11: <...> Sarbievijaus tos visos odės, kas man atrodė labai ne artima <...> pavyzdžiui, neįsivaizduoju, kokioje situacijoje galėčiau pasiremti jais, kad turėčiau kažką daug apie juos pasakyti. <...> Man jie yra tokie, ne tai kad sudėtingesni, bet neartimi, ir dėl to nesmagu juos buvo taip skaityti ir gilintis į juos.
	„Dėdės ir dėdienės“	I_13: <...> niekaip nepatiko ir bandžiau pati skaityti, ir žiūrėjau spektaklį, tai yra „Dėdės ir dėdienės“. <...> visiškai niekuo neįsiminė, buvo kažkaip sunku momentui suprasti. Išvis aš nesupratau, kas mane labai erzino, tai Severiutės pasirinkimo. Aš kelias dienas galvojau, nu kodėl, kažkokia nesąmonė.
	„Faustas“	I_13: <...> būtent „Fausto“ <...> aš neskaičiau, nes man visiškai tai buvo neaktualu <...>. „Faustas“, irgi bandžiau skaityti, bet kažkodėl irgi neprilipo.
		I_15: „Faustą“ irgi gal šiek tiek sunkoka buvo skaityti, bet kaip ir nagrinėjome dalį, bet jis irgi toks sudėtingas pasirodė.
	„Vėlinės“	I_15: Adomo Mickevičiaus „Vėlinių“ irgi labai nenagrinėjome <...> yra tokie kūriniai, kurie praplaukia ir neįsimena.
	Nėra nepatikusių	I_4: Nu kad visas kūrinys - tai ne, nebent aspektai kažkokie, požiūriai žmonių. <...> Kad jau visiškai ne, tai ne.
		I_7: Nežinau, galbūt net nelabai buvo tokių. Visuose kažką randam ar naujo kažką pastebime.
		I_9: Nebuvo tokio, kad labai nepatiktų. Aš vis atrandau, kodėl mes tai turime skaityti.

Priedas Nr. 12

Poreikio keisti programą priežastys

Kat.	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Poreikio keisti programą priežastys	Pasikeitusi mąstysena, o kūrinų situacijos pasenusios	I_2: Yra tiesiog tokių kūrinių, <...> tokia aktualija yra tikrai pasikeitus, ir nu mokiniai nesupranta. Mūsų mąstymas, interesai dabar yra visiškai kitokie negu prieš ten, 50 metų. Na, ir labai juokinga <...> mums visiems duoti tuos pačius kūrinius nagrinėti. <...> lyg iš dalies nori auginti kartą, kuri primintų praeitį, o ne naują tokią kartą mokinių, žmonių, kurie galėtų tiesiog keisti viską ir tas yra gražu su evoliucija. <...> juk eini į ateitį ir turi naujovės būti. O nesėdėti praecityje. <...> tas darbas, kai tave teisia prieš Dievą, <...> Svarbiausias dalykas dabar yra dirbti dirbti dirbti, ten arti žemę. Ne, laikai pasikeitė. Šiais laikais tu gali dirbti dėl pinigų arba pinigai gali dirbti dėl tavęs. Labai pasikeitę viskas.
		I_13: Man iš viso atrodo, kad yra labai daug kūrinių apie tą tradicinį lietuvišką kaimą, visą kitą ir t. t.. Na, aišku, lietuviai apie tai ir rašė, nes tai jų kasdienybė. Tai aš čia nieko negaliu sakyti.
		I_4: <...> dažniau reikia <...> tokių apklausų, <...> įsiklausytų į dabartinius mokinius, <...>. Kad vis būtų daugiau naujovių, kad ir privalomų kūrinių sąrašė. Tarkim, pagrindiniai kūriniai galėtų likti, bet tiesiog kažkas keistųsi, nes kažkaip nesinori prie to pačio visą laiką užsilikti, nes <...> viskas labai keičiasi.
		I_5: <...> tam tikri kūriniai, <...> yra pasenę arba mes tiesiog esame ta kita karta, kad skaitytume tam tikrus kūrinius, nes <...> skaitėm vienuoliktoj klasėj Donelaičio „Metus“ ir aš mamai pasakiau. Mano mama: ką? jūs dar skaitot Donelaičio „Metus“? Tai va, bet tai yra klasika ir klasikos visą laiką liks. Bet yra tikrai kūrinių, kur atrodo, kad galėtų nebebūti <...> vaikams, paaugliams gal nėra tiek aktualios arba įdomios skaityti.
		Per didelis kiekis
		I_2: galbūt pamažinčiau krūvį būtent tų visų kūrinių, kuriuos reikia mokėt. Aš suprantu, kad taip, galima ir egzaminą išlaikyti su vienu autoriu. <...> jau verčiau mes išaiškiname ten, <...> iki dešimt autorių, kurie tikrai yra labai svarbūs, <...> mūsų ateičiai, mūsų asmenybių vystymuisi <...>, problemų sprendimams, įgūdžiams, vertybėms, tokie dalykai, kurie sutampa ir kad mes juos mokam, mes juos suprantame, ir mes turime laiko juos pamėgti <...> suprasti ir išsiaiškinti, nes dabar yra visai sunku, ir visa 12-ta klasė, ir visi dalykai ir čia suspaudimas didelis, ir tie kūriniai. <...> Dabar aš atsimenu, ką mes mokėmės paskutinį kūrinį, <...> bet 11-tos klasės aš visiškai nieko neatsimenu. Tai tiesiog mažinti spaudimą. <...> tiesiog turėtų geriau viskas būti.
		I_15: Nežinau, ar mes ten iki galo labai gerai išnagrinėjome, vis tiek mažai laiko. Na, man asmeniškai, Maironio eilėraščiai atrodo svarbūs, bet galbūt mes šiek tiek daugokai laiko jam skyrėme, nes man atrodo, kad nėra jis toks

	<p>labai gilus, kad reikėtų labai daug nagrinėti. Gal galėtų būti jo šiek tiek mažiau.</p> <p>I_11: <...> aš bijau ir tai, kad mes galime nespėti visų kūrinių taip išsamiai išnagrinėti, paskui juos vis tiek dar turėsime aptarti, tai galbūt geriau jų mažiau kad būtų, bet kad kokybiškai taip išnagrinėt.</p>
Kitokių knygų poreikis: moterų literatūros, užsienio, modernesnės, naujesnės	<p>I_4: <...> gal imčiau šiek tiek skaityti naujesnes knygas, nes iš tikrųjų nori, surandi tą prasmę ir panašiai, bet vat, nu, sunkokai skaitosi. <...> Tai tiesiog naujesnes ir <...> su aktualijom dabartinėm ir gal labiau sieti su psichologija.</p>
	<p>I_5: Šiaip gal įtraukčiau <...> knygas, kurios gal turi tokią kažkokią gyvenimo prasmę, pamokančios, labiau šiuolaikiškos. Maždaug.</p>
	<p>I_2: <...> įtraukčiau šiek tiek daugiau užsienio rašytojų. Aš suprantu, kad tai Lietuvių kalbos egzaminas ir mums svarbiausia yra tie lietuvių kūriniai. Galbūt. Bet vis tiek mus augina kaip pasaulietiškais žmonėmis <...> ir visa literatūra yra platus dalykas ir apsiriboti tiesiog viena tauta, tai nežinau. To įvairumo daugiau gal norisi prie tų va pačių programinių kūrinių <...></p>
	<p>I_15: Ir dar žmones šiek tiek atstumia, kad viskas lietuviška. Reikėtų daugiau užsienio literatūros ir modernesnių autorių.</p>
	<p>I_11: Kažkokiais šiuolaikiškesniais turbūt kūriniais ir galbūt <...> Kristina Sabaliauskaitė ir „Silva rerum“ keisčiau.</p>
	<p>I_12: bet pridėčiau, gal šiuolaikinių užsienio autorių.</p>
	<p>I_13: <...> būtų naudinga juos pakeisti tokiais naujesniais autoriais. Ta pati Jurga Ivanauskaitė. Manau iš jos knygų, iš tų temų, apie kurias jinai šneka, galima būtų tikrai pasiremti labai daug kuo.</p>
	<p>I_11: <...> žiūrint į užsienio autorius kaip „Faustą“ <...> „Hamletą“, <...> Bet nežinau, kiek jie iš tikrųjų įdomesni, kiek tai, kad jie parašyti yra užsienio autorių, nes tai jau truputėlį yra toks, kažkoks naujoviškumas ir toks išėjimas iš rėmų.</p>
	<p>I_15: yra labai nedaug šiaip užsienio literatūros, galbūt galėtų būti daugiau tokių užsienio klasikinių kūrinių. <...> galbūt mažokai kažkiek moterų literatūros yra. Tai, pavyzdžiui, yra Šatrijos Ragana, Salomėja Nėris ir Vaičiūnaitė. Tai kiek aš suprantu ir praktiškai viskas iš šitų lietuvių moterų. Galbūt būtų galima įtraukti Jurgos Ivanauskaitės kūrybos ir kitų modernesnių autorių, nes vis tiek literatūra praplečia mūsų akiratį, padeda suprasti kitus. Tai vyrų rašoma literatūra, vis tiek yra iš vyrų pozicijos. Tai tas šiek tiek vienpusis požiūris. Tai galbūt galėtų būti daugiau moterų literatūros, nes jos yra, nors ir gal kas nenori pripažinti, bet galėtų įtraukti daugiau.</p>
	Kitoks pamokos formatas
<p>I_15: <...> privaloma literatūra tampa šiek tiek kančia tada, kai atsiskaitymai tampa tokie, kad reikia visas smulkmenas atsiminti, ne pačią esmę. <...> būtų smagu, jeigu mokytojai neatmuštų noro skaityti su savo tokiais reikalavimais, o kažkaip įtrauktų.</p>	
<p>I_12: Galbūt siūlyčiau skaityti tik ištraukas</p>	

		I_14: Nu aš bandyčiau išskirti tuos svarbiausius aspektus tų kūrinių. Ir kuo jie vat yra ypatingi, kodėl juos nagrinėjame būtent. Manau ką mūsų mokytoja panašiai dabar tą ir daro.
		I_1: Man pačiam svarbu kartais, kad turėtumėme tą teorinę medžiagą. <...> su lietuvių mokytoja ėjome apie Karlo Jungo archetipus. Po to mes tyrinėjome „Altorių šešėly“ ir ieškojome šitų archetipų visų tų pagrindų, tai man rodos, visa tai yra labai svarbu, kad kažkokio mąstytojo, mokslininko, psichologo tas kažkokias teorijas įpinti į kūrinių ir tada kažkaip taip įdomiau skaityti <...>
		I_8: Manau, reikėtų trumpesnių ir aiškesnių kūrinių apie tradicijas.
	Per sudėtingi	I_13: <...> kai kurie kūriniai, sakyčiau, kol kas, bent jau mūsų amžiui gal per daug sudėtingi suprasti, ir galbūt mes tiesiog neturime dar pakankamai gyvenimiškos patirties, kad galėtumėme tapatintis su tam tikrais autoriais ir išgyvenimais ir ką jie užrašo. <...> pakankamai daug kūrinių yra tokių pamokančių, kur mums labai tinka, bent jau dabar, mūsų amžiuje. Bet kai kurie dar, sakyčiau, trūksta tos patirties suprasti konkrečiai, kas vyksta.
		I_14: Taip pat Donelaičio „Metai“ man atrodo labai vertinga ir brandi knyga, bet mums kaip vienuoliktokams, tai sunku dar suprasti tą jos vertę.

Priedas Nr. 13

Interpretacijos galimybės

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Interpretacijos galimybės	Truputį laisvės yra, bet yra teisingas atsakymas	I_1: <...> yra truputėlį tos laisvės interpretuoti. Ji paklausia, kokia mūsų nuomonė yra viename ar kitame dalyke, bet neretai atrodo, kad yra kažkoks teisingas atsakymas, nu ką tu turėtumei pasakyti. <...> kartais nusivili, kad tavo interpretacija nėra tokia, kokia turėtų būti. <...> interpretavimas yra truputėlį suvaržytas.
	I_4: Jinai klausia nuomonės <...> mes visi sakydavom savo idėjas ir vis tiek kažkodėl turėdavom priėti prie kažkokio vieno atsakymo, kuris ale teisingas. Tai nežinau, kaip ir leidžia, atrodo, pasireikšt, bet kažkaip negali būti labai daug atsakymų, tos interpretacijos. <...> Jinai <...> užduoda klausimą, ir tada mes turime patys atsakyti sąsiuvinuose. <...> visi juos perskaitome, vos ne turime surasti galiausiai vieningą atsakymą, labiausiai panašiausią.	
	I_5: Mokytojai svarbu išgirsti mūsų nuomonę, užvesti diskusiją, bet vis tiek dažnai būna teisingiausias atsakymas, labiausiai tinkantis <...>	
	I_6: Leidžia, bet visados būna tik vienas teisingas atsakymas. Nu, būna daug „tas atsakymas geras“, bet vienas tiksliausias.	
	I_8: Daug, nes vis tiek dažnai klausia kaip mes manome <...>, galime spėlioti ir kiekvieno atsakymas būna maždaug teisingas, aišku proto ribose.	
	I_9: Leidžia, kol darome namų darbus, tada klaseje pasakome savo nuomonę, ir tada mokytoja paaiškina dar savaip, kaip dar galime, tiksliau suprasti tą kūrinį ir ką rašytojas norėjo pasakyti. <...> Pas mus mokytoja labai stengiasi ir daug informacijos duoda, tai mes labai savo nuomonės nesakome. Tiesiog mokomės, kad tai yra geras požiūris ir taip reikia interpretuoti.	
	I_10: Pamokoje su mokytoja išsikalbame ir išklausome įvairių kūriniių interpretavimų. Jei interpretuodamas mokinys išeina į lankas, žinoma, mokytoja taiso. Įdomiausia būna, kai iš interpretavimo, analizavimo prasideda diskusija.	
	I_11: Leisti leidžia interpretuoti, bet jeigu jau kažkas nusinterpretuoja jau į lankas, tai pasako, kad turbūt nėra taip, nes vis tiek egzamine turėsime laikytis tos patvirtintos pozicijos kūriniių. Tai mokytoja ir akcentuoja, kaip mes turėtumėm suprasti. Iš pradžių padiskutuojame, kaip supratome, bet paskui vis tiek <...> nukreipia, kaip reikėtų suprasti kūrinį. <...> Nėra taip, kad mokytoja padiktuoja ir viskas. Yra daugiau tokio savarankiško, bet tiek tada galiausiai <...> liekame prie tos visuotinai suprantamos ir priimtinos interpretacijos.	
	I_12: Na, dažniausiai paklausia mūsų nuomonės, kaip mes mąstome vienu ar kitu klausimu, tačiau <...> mokytoja ir savo interpretaciją pateikia arba nukreipia tam tikru keliu, jeigu mes nelabai perprantame <...> Kartais būna tokių mokytojos interpretacijų, kurios atrodo gan šabloniškai, bet dažniausiai taip būna su tokiais kūriniais, kur mes nelabai turime savo minčių.	
	I_13: <...> turime skaidres, mokytoja jas parodo, permeta tą informaciją ir mes perskaitome, ir tada mes pradedame konspektuoti sąsiuvinyje. Tai to interpretavimo savo iš tikrųjų dabar yra labai mažai.	

	<p>Nu būna porą klausimų, kaip mes manome. Bet <...> pačios interpretacijos nu nelabai.</p> <p>I_14: Pakankamai pas mus griežtai yra, mokytoja žiūri, kad nenuvažiuotumei kažkur ten į neteisingas interpretacijas. Bet man mokytojos tie paaiškinimai ir atrodo labiausiai logiški, kažkaip net nepagalvočiau. Ir mokytoja mus labiau kreipia ten, kur pagrindinė ta mintis ir ką autorius nori pasakyti. <...> Kai kuriais aspektais būna, kad tikrai viena ir yra ta teisinga interpretacija, tarkim Apučio tas kūrinys, kad vanduo ir simbolizuoja gyvybę, kad čia kitaip kažkaip neinterpretuoti. Nu kai būna kažkokie simboliai, ir kažkokį aspektą būtent interpretuokite tikrai šitaip. Martinaičio pavyzdžiui, paukščiai tarkim, kad simbolizuoja dausas ten visokias ir bendravimą su mirusiais. <...> mus moko kas ką reiškia.</p> <p>I_15: Dabar jau kadangi labai greitai reikia prabėgti autorius iki egzaminų, tai <...> ji viena gana daug tiesiog laiko pati sako, kaip turi būti, kad nenukryptume per daug į interpretacijas, <...> nėra labai daug vietos interpretacijoms. Galėtų būti daugiau. Aš suprantu, kad kaip ir nori išmokyti teisingo būdo, bet aš manau, kad turėtų daugiau šiek tiek laisvės palikti mums patiems mąstyti, nes aš nemanau, kad literatūrinis kūrinys gali būti suprastas tik vienu būdu. Aišku priklauso nuo konteksto, tačiau turėtų būti šiek tiek daugiau laisvės. <...> man atrodo sudiktuota ir didžiąją dalį laiko aš kaip ir sutinku su tom interpretacijom, ir man atrodo visai naudinga. Ten įdomių minčių vis tiek pasako. Nėra kažkaip labai sausai sudiktuota, sudomina <...></p> <p>I_2: Dažnai būna, kad kai ji stovi prie lentos <...> problematiką ir tematiką ir mes atsakinėjame, ir tada ji, parenka tai, kas atitinka maždaug. Bet vis tiek jaučiasi dažnai <...>, kad nu jei tu nugrybauji, tai tada jau nebeužskaito kaip teisingą argumentą. Nors, atrodo, tau tai tinka, ir tu taip suvoki. Bet tada, pasirodo, visai kas kita yra. Bet su mano mokytoja mes kaip ir vis tiek turime tą laisvę suvokti kūrinį kaip mes norime, bet <...> ir mes įdėti į rėmus.</p>
Baimė interpretuoti	<p>I_1: Būna kartais, kai yra sudėtingesnė knyga, aš kartais bijau nueiti koku kitu keliu, kuris nėra pagal visus tuos mokyklos sprendimus. <...> Atrodo, jeigu kažkaip kitaip interpretuosiu ir neteisingai parašysiu kokiam rašinyje, tai rezultatas bus blogesnis. Tai tada kažkaip bandau išmokyti tai, kas yra parašyta knygoje arba ką pasakė mokytoja, arba kokia protingesnė klasiokė.</p> <p>I_9: Pas mus mokytoja labai stengiasi ir daug informacijos duoda, tai mes labai savo nuomonės nesakome. Tiesiog mokomės, kad tai yra geras požiūris ir taip reikia interpretuoti. Bet iš kitos pusės ji mums taip padeda, nes ji žino, kaip rašiniams geriau rašyti. Nes kartais kaip mes, tai nelabai tinka į rašinių tematiką.</p> <p>I_15: Šiuo metu tai man atrodo sudiktuota <...> kiek iš klasiokų nuomonių girdėjau, kad vis tiek kartais jiems atrodo kitaip ir bando jai pasakyti savo nuomonę, bet kažkaip nėra visiškai išgirsti. Šiek tiek nuvertinama nuomonė jų.</p> <p>I_5: Mokytojai svarbu išgirsti mūsų nuomonę, <...> bet vis tiek dažnai būna teisingiausias atsakymas, labiausiai tinkantis, o ir su egzaminu negalima labai rizikuoti, nes visokių istorijų girdėjau.</p>
Leidžia išsakyti nuomonę ir likti	<p>I_1: <...> mūsų pamokose galbūt yra daugiau patiems interpretavimo, ne, mokytoja būna pasako, kad tai yra jos versija, arba kad yra labai daug variantų, kaip galima interpretuoti ir žiūrėti į šitą knygą.</p>

	<p>prie savo nuomonės</p>	<p>Pavyzdžiui, kad galima taip nukrypti, kad man šita knyga apie meilę, bet galbūt kitiems ji yra apie keliones. Tad tai nėra visiškai kažkoks suvaržymas. <...> jei žmogus nori kitaip žiūrėti į tą knygą, jis laisvai tai gali padaryti.</p> <p>I_8: <...> dažnai klausia, kaip mes manome. <...> kai būna koks įvykis, tai kodėl jis taip pasielgė, <...> kiekvieno atsakymas būna maždaug teisingas, aišku proto ribose. <...> Bet dažnai vis tiek pasako savo nuomonę, maždaug kaip standartas, bet jis nėra nei blogai, nei gerai, tiesiog jos nuomonė. <...> Mūsų mokytoja tai leidžia patiem, sako: „jeigu jūs taip manote, tai rašykit tikrai“.</p> <p>I_6: Leidžia patiems. Nėra taip, kad tik mokytojos atsakymas teisingas.</p>
	<p>Gana didelė laisvė, jei argumentuoja</p>	<p>I_3: <...> gan daug galime patys interpretuoti. Taip, esam užvedami kelio. Kartais būna ir ginčų, kad mes vienaip įsivaizduojam, o mokytoja kitaip. Bet esmė yra tame, kad mes pakankamai gerai argumentuotume ir tada jau kaip interpretuojame, tai jau yra mūsų dalykas. Svarbu įrodyti, kodėl mes taip galvojame.</p> <p>I_7: Žinoma, mokytojams įdomu yra išgirsti ir mūsų nuomonę, tai klausia, ką mes pastebime, ką matome, kaip jaučiame kokią aplinkybę.</p> <p>I_11: Daugiau yra savarankiško. Nėra taip, kad mokytoja padiktuoja ir viskas. <...> bet vis tiek tada galiausiai linkstame prie to, kad liekame prie tos visuotinai suprantamos ir priimtinos interpretacijos.</p> <p>I_10: Pamokoje su mokytoja išsikalbame ir išklausome įvairių kūrinių interpretavimų. <...> Įdomiausia būna, kai iš interpretavimo, analizavimo prasideda diskusija. Tada, dažniausiai, į diskusiją įsitraukia ir tie, kurie galimai miegojo pamokoje (šypteli)</p>
	<p>Pusiausvyra (ir patys, ir mokytoja padeda)</p>	<p>I_2: Pas mus toks viduriukas. Visokių būna kūrinių, kur mes kaip ir patys nagrinėjame. Nebent labai sunkus kūrinys. Tada būna, kad mokytoja padeda labiau. Bet toks sakyčiau 50 ant 50 <...> ir mokytoja padeda, bet ir mes patys.</p> <p>I_3: <...> užveda ant kelio, duoda kažkokias gaires, tam tikrus žodžius arba mes dirbame savarankiškai ir tada jau apsitariame su mokytoja, žiūrime kiek sutampa su bendraklasiais, kiek mokytoja už ar prieš. Tai gan laisvai.</p> <p>I_7: Tai daugmaž tolygiai paskirstymas įvyksta. Tiek pat, atrodo, ir mokytojos padeda interpretuoti, bet leidžia ir pačiam pasireikšti.</p> <p>I_5: mokytoja klausia mūsų nuomonės, lavina, prašo argumentuoti, kartais, net jei ir nesutinka su nuomone, sako, kad jos laikytumėmės, bet tikrai būna momentų, kai sudiktuoja, gal ne savo mintis, gal literatūrologų <...>, bet vis tiek turim ir to laikytis.</p>

Priedas Nr. 14

Mokytojų akcentuojamos vertybės per kūrinį

Kat.	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Mokytojų akcentuojamos vertybės per kūrinį	Laisvė vertybes atsirinkti patiems	I_1: Kartais šituo klausimu mokytoja leidžia mums patiems nuspręsti, kokias vertybes iš to išsinešim. Neretai paklausia provokuojančių klausimų, pavyzdžiui kai yra kūrinys, kur šeimos narys palieka savo šeimos narį kaip Kamiu „Svetimas“, kur nuveža į tą senolių prieglaudą. Tai klausia ar mes darytume tą patį. Kartais mes pamokose bandome išteisinti tą blogą elgesį, kuris atrodo nevertybiškas ir neretai mes pateisiname tą žmogų. Bet kaip ir sakiau, mums pamokose nebando primesti kažkokių vertybių. Mes galime padaryti patys savo išvadas iš to, ką mes perskaitome ir kaip mes diskutuojam.
	Tradicinės vertybės (tėvynė, gamta, laisvė ir kt.)	I_2: kaip ir <...> tauta, tėvynė <...>.
		I_4: laisvė, <...> pasiaukojimas. Kažkas tokio. <...> Gal labiau su tėvyne, meile, laisve.
		I_7: Labiau tikriausiai su tėvyne <...>
		I_8: Darbas, jeigu „Metuose“. Tada kalba, jos neužmiršti. <...> Pagrinde dažniausiai tėvynė, <...> laisvė labiausiai akcentuojama. O kur su asmenybe, tai tas būna sunkesnis kūrinuose dalykas, jo kaip ir mažiau dažniausia.
		I_9: <...> tėvynė. <...> Gal labiau <...> tėvynė, nes daugiau kūrinų su šitom vertybėm.
		I_10: <...> Be abejo, meilę Tėvynei, laisvė. Dabar tik šios šauna į galvą.
		I_11: Meilę Tėvynei <...>. Šiuo metu, tai daugiau yra būtent su asmenybe vertybes, bet iš pradžių tiesiog vienuoliktoje klasėje, kai ten prasideda visokie Maironiai, Kudirkos, tai daugiau yra tėvynė.
		I_12: Tėvynės meilė, <...> gamta, turbūt šios. <...> Manau, tikrai, kad apie Tėvynę, <...> laisvę, nes daugiau ir kūrinų apie tai, negu kad apie asmenybę.
		I_13: Žinoma, dažniausiai tai būna visos temos apie tėvynę, laisvę, kad yra pagrindinės vertybės. <...> Labiau turbūt, kad viskas, kas sukasi aplink tėvynę, laisvę <...>. Žinoma, čia yra fantastika. Labai daug tų autorių apie tai rašė.
		I_4: dievybė
	I_6: Tėvynė <...>. Kalba, <...> gamta, tokios svarbiausios.	
	vertybės susijusios su pačia asmenybe, kaip tobulėjimas, saviraiška, tapatybė	I_1: Galbūt labiau su asmenybe ar saviraiška. Galbūt dėl to, kad nemačiau visų tų karo baisių ir sovietinio režimo. Man Lietuva svarbi, bet nėra tokia svarbi, kad aš ją iškelčiau į pirmą vietą. Dabar man, kaip jaunam žmogui, yra svarbu, suprasti kas aš pats esu. Taip pat viena iš tų vertybių, kurios man yra svarbios, yra savipagalba kitaip saviugda, kas man irgi svarbu, ir aš apie tėvynę ir laisvę retai susimąstau. Man dabar, šiuo metu gyvenime daug svarbiau yra tai, kas vyksta mano viduje.
		I_4: pašaukimas
		I_6: mokslas, išsilavinimas
I_7: Saviraiška, tobulėjimas		
I_11: Šiuo metu, tai daugiau yra būtent su asmenybe vertybes, bet iš pradžių tiesiog vienuoliktoje klasėje, kai ten prasideda visokie Maironiai, Kudirkos, tai daugiau yra tėvynė.		

	I_14: Man atrodo, asmens saviraiškos, tobulėjimo. Vis tiek netgi tam tėvynės kontekste būna tas, kad save realizuoji kažkaip, čia tavo išraiška tokia.
	I_15: Tai galbūt tų vertybių apie asmenį yra daugiau ir aš manau, kad jos yra aktualesnės.
	I_3: Vis tiek labiau apie asmenybę. Arba gali būti, kad aš tai pastebėjau, nes man pačiai tai labiau veikia. Tai negaliu sakyti, ar čia aš tikrai labai objektyviai.
Daug žmogiškumo vertybių, susijusių su žmogaus elgesiu	I_2: teisingumas, sąžinė.
	I_9: Rūpestingumas
	I_12: pagarba vienas kitam
	I_3: Labai daug žmogiškumo vertybių yra, tiesiog kaip žmogiškumas, žmoniškumas, gyvybė. Čia pagrindiniai dalykai. Ir kai nagrinėjome egzaminų temas, irgi susidūrėme su tuo.
	I_11: Apskritai tokias tas bendražmogiškas vertybes kaip tiesa.
	I_6: humaniškumas - tai čia tas pats žmoniškumas.
Meilė	I_2: meilė.
	I_4: meilė <...> Gal labiau su <...> meile
	I_7: meilė <...> Labiau tikriausiai <...> su meile.
	I_8: Pagrinde dažniausiai <...> meilė
	I_9: meilė <...> Gal labiau ta pirmoji, ta meilė <...>, nes daugiau kūrinių su šitom vertybėm.
	I_10: Meilė
	I_11: Meilę Tėvynei, apskritai, galbūt meilę šeimai, meilę kitiems žmonėms.
	I_12: Manau, tikrai, kad apie <...> meilę, <...> nes daugiau ir kūrinių apie tai, negu kad apie asmenybę.
	I_13: Dažniausiai apie meilę, meilę savo šeimai, meilę sau. <...> Labiau turbūt, kad viskas, kas sukasi aplink <...> meilę. <...> Kas man ryškiausiai įsiminė, tai meilę sau, kai kalbėjome apie „Altorių šešėlyje“ ir ta tema labiausiai sukosi.
	I_6: meilė
Šeima	I_2: kaip ir šeima
	I_4: Šeima
	I_7: šeima.
	I_11: galbūt meilę šeimai, meilę kitiems žmonėms.
	I_13: meilę savo šeimai
Kinta pagal laikotarpį	I_2: Kuo senesnis kūrinys, tuo labiau tėvynė. O kuo naujesnis, tuo labiau saviraiška. Tai labai priklauso nuo to, koks kūrinys.
	I_6: Yra ir to ir to, per pusę. Priklauso nuo programos ir kelintoje klasėje einame. Yra ir kūrinių, kuriuose tikrai akcentuoja tą saviugdą visą dalyką. Dabar dvyliktoje klasėje labiau akcentuojamas tas saviugdą suvokimas, psichoanalizė, visa tai.
	I_15: Aš sakyčiau gal yra po lygiai. Nes senesnėje literatūroje yra labiau akcentuojama tėvynė ir panašai. O modernesnėje pradeda į asmens kaip ir vidinį pasaulį gilintis, galbūt prasideda nuo romantizmo ne vien apie tėvynę kalbėjimas.
	I_11: Šiuo metu, tai daugiau yra būtent su asmenybe vertybės, bet iš pradžių tiesiog vienuoliktoje klasėje, kai ten prasideda visokie Maironiai, Kudirkos, tai daugiau yra tėvynė.

		I_5: visokias... sunku pasakyti, bet bent vienuoliktoje klasėje daug labai kalbos, tėvynės meilės, o vėliau gal daugiau su asmenybe susisieja, su saviraiška, tobulėjimu. Bet to akcentavimo gal labai nejausti, labiau mes apie temas kalbame.
	Priklauso nuo kūrinių	I_14: Aš manau čia priklauso nuo autoriaus. Tarkim, ten būna gamta kaip vertybė. Va, tarkim, Vaičiūnaitė, kad miestas yra vat gražus ir tas grožis kasdienybėje. Tai pagal autorių priklauso tos vertybės.
		I_15: Tai čia irgi priklauso nuo kiekvieno kūrinio, kiekvieno autoriaus. Sunku pasakyti ar kažkam pirmenybę ji teikia, tai nežinau.
		I_9: Gal labiau ta pirmoji, ta meilė, tėvynė, nes daugiau kūrinių su šitom vertybėm.
		I_12: Manau, tikrai, kad apie Tėvynę, meilę, laisvę, nes daugiau ir kūrinių apie tai, negu kad apie asmenybę.

Priedas Nr. 15

Mokinių vertybės

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai	
Mokinių vertybės	Savęs supratimas, saviraiškos galimybė, meilė sau	I_1: Man svarbu suprasti save ir kitus... ir kažkaip kalbant apie savo supratimą, tai man svarbu išreikšti save. Todėl lankau ten teatrą, bandau kažką kurti <...>	
		I_4: būti savimi <...> daryti, taip, kaip tavo širdis sako, nes mes labai daug girdime iš kitų, kad ten: stok ten ir ne kitur, ten taip nesielk, taip nesirenk ir ten labai daug tų visokių liepiamųjų nuosakų ir patarimų, kurių nereikia. Tai aš kažkaip vadovaujuosi, kad tu turi daryti taip, kaip tau atrodo, kaip tu jauti, nes nu kas iš tokio tu paklausysi? Nu tu nebūsi laimingas.	
		I_7: Nežinau, gal <...> sąmoningumas, saviraiška.	
		I_12: saviraiška	
		I_8: Daryti kas man patinka, nes kitaip gyvenimas bus labai liūdnas ir beprasmis. Pavyzdžiui, kai dirbi tai kas tau patinka, tai nebetampa tik darbas, o tampa kaip tavo gyvenimas, nes toje srityje tobulėji. O jeigu dirbsi tai, kas nepatinka, labai lėtai eis laikas ir labai vargins morališkai. Pavyzdžiui aš matau kaip mano lietuvių kalbos mokytojai patinka, kaip ji aiškina mokiniams, kaip jai sekasi toje srityje ir panašiai. Tai tuo aš maždaug ir vadovaujuosi, kad reikia daryti tai, kas tau patinka.	
		I_5: Man šiaip svarbu, kad žmogus būtų pats sau gal kaip ir lojalus	
		I_6: <...> ir taip pat, jeigu iš tokių vertybių tai ateina <...> aš	
		I_13: Aš supratau, kad vienas svarbiausių dalykų man bent jau yra išmokti mylėti save, nes labai ilgą laiką tikrai savęs net negerbiau ir tikrai nebuvo tos meilės. Ir tada galvoju: jeigu aš savęs nemyliu, kaip aš galiu mylėti kitą žmogų? O dažniausiai, tos meilės, kuri turėtų būti manyje, aš jos ieškau kituose žmonėse. Tai dabar vadovaujuosi tuo, kad niekas manęs neturi vertinti. Aš žinau, kaip aš turėčiau save įsivertinti. <...> Tai meilė sau, pirmoje vietoje. Aišku, turbūt meilė šeimai, draugams.	
		Asmeninė laisvė	I_9: Asmeninė laisvė - tai mano pasirinkimai nuo mažumės
		Patyrimas	I_6: Mano gyvenime yra labai svarbu patirti, patirti gera ir bloga
Draugystė, santykiai, meilė, pagarba		I_1: Man svarbu suprasti save ir kitus <...>, o suprasti kitus aš tiesiog domiuosi psichologija kažkiek. <...> Tai man tai yra svarbu. Ir aš tuo vadovaujuosi ir aš <...> kai kažką atlieku, kažkokį veiksma, aš bandau, kažkaip bandau suprasti, kaip tai paveiks kitą žmogų ir stengiuosi kažkaip, kad tam žmogui būtų geriau. <...> Man pačiam svarbu draugystė, santykiai, meilė. Man atrodo, kad visas mūsų gyvenimas pastatytas ant santykių su kitais žmonėmis. Ir jeigu tu vertini, tai atrodo, kad ir kiti tai vertins ir galbūt atsiras daugiau galimybių.	
		I_9: meilė ir pagarba, pirmiausia sau, paskui aplinkiniams.	
		I_10: Meilė, <...> pagarba ir ištikimybė. <...> Pagarba. Laikau ją sau svarbia vertybe. Noriu būti gerbiama dabar ir ateityje, todėl šiuo metu stengiuosi šį jausmą suteikti kitiems žmonėms.	
		I_12: Tai pagarba vienas kitam, meilė, pagalba silpnesniam.	
		I_13: Tai meilė sau, pirmoje vietoje. Aišku, turbūt meilė šeimai, draugams.	
		I_15: Dar gal krikščioniškos vertybės, kaip artimo meilė, kad nesinori įskaudinti žmonių. Bet ir šiaip dar tokia viltis, kad ir kiek to blogio būtų,	

	<p>kad vis tiek gėris pabaigoje triumfuos. Galų gale bus kažkokia lygybė, kad jeigu tikrai darysi bloga, tai tau ateis dvigubai ar trigubai.</p> <p>I_3: Sakyčiau, <...> pagarba</p> <p>I_7: Meilė</p> <p>I_11: Meilė <...>. Tai turbūt tos trys pagrindinės.</p> <p>I_4: pagarbūs santykis su kitu</p> <p>I_8: Manau gerbti vienas kitą. O blogiausia, kai manai, kad tavo nuomonė yra pati svarbiausia. Tai yra pats blogiausias dalykas ir jo yra tiek daug šiais laikais ir neįmanoma visiškai su žmogumi susišnekėti, kuris taip mąsto. Tai manau svarbiausia tas atviras mąstymas, o iš to ateina ir pagarbumas.</p>
Žmogiškumas	<p>I_6: O kuo vadovaujosi gyvenime? Tai pagarba ir kuklumu kitiems. Tai yra nenurašyti ir nevertinti, taip sakant, iš knygos viršelio. Ir nesvarbu, ar patinka žmogus, ar ne, bet turėti tą žmogiškumą ir padėti, palaikyti, paklausti, ar reikia pagalbos ar dar kažkas. Žmogiškumo principų.</p> <p>I_6: Man asmeniškai <...> žmoniškumas</p> <p>I_15: Dar gal krikščioniškos vertybės, kaip artimo meilė, kad nesinori įskaudinti žmonių. Bet ir šiaip dar tokia viltis, kad ir kiek to blogio būtų, kad vis tiek gėris pabaigoje triumfuos. Galų gale bus kažkokia lygybė, kad jeigu tikrai darysi bloga, tai tau ateis dvigubai ar trigubai.</p> <p>I_5: Ir šiaip gal toks ir atlaidumas, kad reikia žmonėms atleisti, nors padarė blogai. Bet visą laiką reikia likti žmogumi.</p>
Atsidavimas, pasiaukojimas, teisingumas, sąžiningumas ir atsakomybė	<p>I_4: <...> atsidavimas tam, kuo tu užsiimi. Ir dar kartais pasiaukojimas.</p> <p>I_2: Teisingumas. Ir galbūt sąžiningumas, pavyzdys, šiandien valgykloje tiek daug užlindinėjo visi... ir, na kaip ir jo. Iš dalies aš pykstu ant tų, kurie užlindinėjo dėl to, kad aš noriu valgyti. Iš kitos prasmės, eilė yra iki koridoriaus galo, ir visi lygiai taip pat norime valgyti, bet kažkodėl kai kurie yra kažkuo svarbesni. Ir visi kiti gali užlindinėti. Bet labai man kelia pyktį. Tai vat tai tokie dalykai tikriausiai. Tai vadovaujosi. Taip, tai sąžiningumu ir teisingumu. Aišku, stengiuosi su visais būt mandagi. Čia aš manau, kad nesvarbu yra, koks tu esi viduje. Na, taip tai yra svarbu, bet vis tiek mes visi gyvename gyvenimus. Gyvenimas visų yra sunkus. Kiekvienas turime savo problemų. Tai kodėl reikia apsunskinti vienas kitam dalykus ir tada tiesiog būti piktam ir gadinti kitiems nuotaiką? Jeigu tu gali pasistengti, kiek gali, aišku, visko būna, bet jeigu tu stengiesi būti malonus ir nusišypsot. Tiesiog palengvint viską vieni kitiem.</p> <p>I_6: Man asmeniškai <...> teisingumas.</p> <p>I_9: Taip pat atsakomybė. Tai, kad kiekviename žingsnyje turi prisiimti atsakomybę galvoti apie pasekmes.</p> <p>I_11: Bet šiaip gyvenime noriu būti teisinga, sąžininga.</p> <p>I_14: Taip pat turėti savo nuomonę ir ne visada nusileisti, bet vadovautis tuo, kas man atrodo teisinga.</p> <p>I_15: Aš manau, kad vis tiek yra ta auksinė taisyklė, kad jei, nedaryk kitam to, ko nenorėtumei, kad tau darytų.</p> <p>I_3: Sakyčiau, <...> atsakomybė.</p> <p>I_5: ir tiesiog aš norėčiau, kad jei aš gerai su žmogum elgiuosi, tai aš irgi norėčiau, kad žmogus su manimi gerai elgtųsi.</p>
Dorumas	I_7: Nežinau, gal dorumas
Nuoširdumas, atvirumas ir pasitikėjimas	I_3: Man šiaip svarbiausia yra, jeigu iš tokių vertybių, tai yra atvirumas ir pasitikėjimas. <...> man svarbiausi dalykai kaip vertybės yra pasitikėjimas, atvirumas. Tai yra pamatas to, ką, kaip aš įsivaizduoju,

		viską. O vadovaujosi gyvenime. Tai paskutiniu metu, čia irgi, manau, katalikiškos mokyklos įtaka yra, viskas bus taip, kaip turi būti, ir tu stengiesi daryti, kiek gali daugiausiai visose srityse, bet jeigu nepavyksta, vadinasi, neturėjo kažkaip būti.
		I_5: Man svarbios tokios kaip vertybės yra nuoširdumas. Man patinka, kai žmonės būna nuoširdūs, tad aš pati stengiuosi būti nuoširdi.
		I_4: Tada šiaip man labai svarbu, kai žmogus atvirai bendrauja, kai moka užbrėžti ribas, pavyzdžiui, pastaruoju metu labai man tos ribos svarbu. <...> Tai tiesiog vadovaujosi, kad nieko neapsimetinėti, būti savimi
Šeima		I_4: Jaučiu šeimą, nes tokia bazė, toks pagrindas, ir kažkaip man atrodo, kad jokie draugai neatstos tau tavo šeimos, nes giliausiai tave žino. Ir visą laiką tu juos žinai, kad gali kreiptis.
		I_6: <...> ir taip pat, jeigu iš tokių vertybių tai ateina šeima
		I_7: šeima.
		I_10: šeima
		I_11: <...> šeima <...>. Tai turbūt tos trys pagrindinės.
		I_3: Sakyčiau, šeima <...>.
Mokslas		I_4: Tada, kažkaip mokslas visai svarbu, bet ne per daug, bet vis tiek svarbu.
		I_6: <...> vienu kitu atžvilgiu mokslas.
		I_11: Dabar aš labai susikoncentravusi į mokslus. Tai man labai svarbu yra mokykla, mokslai.
Sportas menai	ir	I_6: <...> ir taip pat, jeigu iš tokių vertybių tai ateina <...> kovos menai, treniruotės
Laisvė tėvynė	ir	I_3: laisvė
		I_11: <...> laisvė - kad būtumėme laisvi. Tai turbūt tos trys pagrindinės.
		I_4: laisvė, patriotiškumas
		I_6: Man asmeniškai yra tėvynė
Tikėjimas		I_5: Mmm, geras klausimas. Šiaip anksčiau nieko nesivadovavau, bet po penkių metų, kai praėjau sutvirtinimą, priėmiau sutvirtinimą, tai dabar labai vadovaujosi tuo tikėjimu, man jis tikrai labai padeda. Tai gal ir tuos tikėjimo pradmenis ir pradėjo mano mokykla.
		I_12: Tikėjimas
		I_14: Manau, tikėjimas man yra svarbus ir aš stengiuosi būtent tuo ir vadovautis, kad gyvenu tam tikėjime, kad mano veiksmai atspindėtų ir atitiktų mano tą visą tikėjimo požiūrį, kad meilė būtų nuolat. Na, daryčiau dalykus su meile, kad nepereičiau į tokį nusivylimą ir kartėlį. Su tokiu labiau pozityviu žvilgsniu žiūrėti į pasaulį.

Priedas Nr. 16

Literatūros duodamos vertybės

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Literatūros duodamos vertybės	Žmogiškumas, geras, doras elgesys	I_1: Galbūt duoda žmogiškumo truputėlį daugiau nes tos visos situacijos knygoje būna nežmogiškos arba kažkaip ne taip, kaip turėtų šiaip žmogus elgtis. Tada galbūt pats supranti, kad taip negalima daryti. Ir nors mokytojai to nepasako, tu pats supranti, kad tai nėra gerai. Ir tikroje šeimoje arba visuomenė to nebūtų.
		I_2: Man asmeniškai patinka, kai nagrinėja žmones iš psichologinės pusės. Nes na, suprantu, kad mus mokykla turi išugdyti gerais tautiečiais ir mes turime progą mokytis, būti dorais, asmenim. Ir tada mums įkiša kūrinis kur labai dažnai vaizduoja žmones, kurie neturi tų vertybių, ir yra netekę, to. Bet kodėl, nes galėtų mums duoti kūrinis apie žmones, kurie dorai elgiasi ir kad mes pasimokytumėme ką nors iš to, bet ne. Dažnai būna ten daug melo, neteisybės, išprotėjimo. Kartais norisi tokio labiau aiškumo, dorumo.
		I_6: Labai daug: kas yra tas žmoniškumas, kas yra humaniškumas, kaip mes galime tą pasiekti ir kaip mes turime bendrauti tam tikromis situacijomis <...> ir iš to tu tiesiog nu išmoksti, supranti, pagauni tą jausmą pats.
		I_12: Tai daugelis literatūros kūrinių ir kalba apie šitas vertybes, apie žmogišką santykį
		I_7: Tai būtent pagrinde ir yra tos vertybės: <...> rūpestis
		I_5: nu va gal to atleidimo pamokė Biliūnas
		Klausytis savęs
	Meilė gamtai ir tėvynei, laisvė	I_5: Dar padėjo įskiepyti meilę tėvynei ir gamtai.
		I_10: Manau didžioji dalis literatūros kūrinių mus moko puoselėti meilės Tėvynei ir laisvės vertybes. Leidžia suprasti kas būtų, jeigu būtumėme atskirti nuo savo krašto per prievartą arba neturėtumėme laisvės rinktis.
		I_11: Tai aš gal nežinau, ar suteikia man tų vertybių ar labiau tiesiog primena jas, kaip pavyzdžiui, kad ir tą pačią laisvę. Tai iš mokyklinės literatūros tos privalomas tai sudėtingai pasakyčiau ką ta laisvė. Bet kad ir ta pati Salomėja Nėris, kur irgi tokia diskutuotina asmenybė, tai bet tą pačią laisvės turbūt vertybę suteikia tokią.
		I_14: Na, iš kai kurių autorių tai pastebėti tą grožį kasdieninį gamtos, miesto, visokių tokių smulkesnių dalykų, tas romantizavimas aplinkos. Pajautimas aplinkinio pasaulio irgi manau vienas iš svarbesnių.
		I_12: Tai daugelis literatūros kūrinių ir kalba apie šitas vertybes, apie <...> meilę gamtai <...>.
		I_7: Tai būtent pagrinde ir yra tos vertybės: <...> tėvynė
		I_6: tėvynės svarba ir kaina, kaip žmogus jaučiasi palikęs Lietuvą ir kaip žmogus jaučiasi išdavęs Lietuvą ir iš to tu tiesiog nu išmoksti, supranti, pagauni tą jausmą pats.
		Meilė

		I_7: Tai būtent pagrinde ir yra tos vertybes: meilė <...>
		I_12: Tai daugelis literatūros kūrinių ir kalba apie šitas vertybes, apie <...> meilę <...> vienas kitam.
	Šeima	I_7: Tai būtent pagrinde ir yra tos vertybės: <...> šeima
	Gyvybė – vertybė	I_3: Kadangi daug kūrinių dabar nagrinėjame, kas liečia gyvybę, tai gal gyvybės samprata, labiau kaip vertybę, o ne savaime suprantamą dalyką paskatina permąstyti ir suprasti.
	Kūrybiškumas ir vaizduotė	I_4: Kūrybiškumą, vaizduotę
	Saviugdos	I_4: saviugdą, sąmoningumą, istoriją.
	Tikėjimas	I_7: Tai būtent pagrinde ir yra tos vertybės: <...> tikėjimas.
	Įprasminimas poilsis	I_4: Dar tai poilsis ir įprasminimas kažkokia prasme. Nežinau, įprasminamas gal.
	Antivertybės	I_2: Nes na, suprantu, kad mus mokykla turi išugdyti gerais tautiečiais ir mes turime progą mokytis, būti dorais, asmenim. Ir tada mums įkiša kūrinius kur labai dažnai vaizduoja žmones, kurie neturi tų vertybių, ir yra netekę, to. Bet kodėl, nes galėtų mums duoti kūrinius apie žmones, kurie dorai elgiasi ir kad mes pasimokytumėme ką nors iš to, bet ne. Dažnai būna ten daug melo, neteisybės, išprotėjimo. Kartais norisi tokio labiau aiškumo, dorumo.

Priedas Nr. 17

Literatūros įtaka asmenybei

Kat.	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Literatūros įtaka asmenybei	Padeda įtvirtinti vertybes	I_1: Nežinau, gal didžiąją dalį viso to pagrindo duočiau tėvams ir draugams iš ko visa tai kilo. Galbūt knygos padeda įtvirtinti savo turimas vertybes, bet aš nepasakyčiau, kad tai formuoja, bent jau man pačiam. Galbūt kai kuriose knygose aš suprantu, kad aš turiu vertinti savo vaikystę ar savo jaunatviškumą. Bet retai tai nutinka. Dažniausiai, knygos patvirtina tai, ką aš jau dabar žinau. Tai, ko mane anksčiau mokė tėvai.
		I_10: Negalėčiau sakyti, kad literatūra turėjo labai daug įtakos mano vertybių atsiradimui, jų supratimui, bet iš literatūros supratau, kaip yra svarbu branginti Tėvynę.
		I_11: Tai aš gal nežinau, ar suteikia man tų vertybių ar labiau tiesiog primena jas, kaip pavyzdžiui, kad ir tą pačią laisvę. Tai iš mokyklinės literatūros tos privalomas tai sudėtingai pasakyčiau ką ta laisvė. Bet kad ir ta pati Salomėja Nėris, kur irgi tokia diskutuotina asmenybė, tai bet tą pačią laisvės turbūt vertybę suteikia tokią. Nežinau, kad ir meilė, pavyzdžiui „Miškais ateina ruduo“, kur Mykoliukas su Severiutė. Tai va irgi kaip ir meilės tokia vertybė.
		I_11: Aš manau, kad daug prisidėjo, kad apskritai literatūra ir praplėtė tokį mano suvokimą, kokios tos vertybės gali būti. Ir šiaip padeda kažkaip tai jas labiau įsivardyti ir apmąstyti jas, kokios yra ir kokios svarbios tau yra.
		I_15: Nežinau, kiek pati literatūra, nes aš sakyčiau, kad vertybės ateina, kai tu patiri kažkokias patirtis, o literatūra nėra tas pirminis šaltinis gyvenimo pamokų. Bet kai kažką patyrei ir skaitai literatūrą, tau vis tiek labai rezonuoja su tais dalykais. Galbūt kažkiek užtvirtina tą meilės temomis ar pašaukimą. Galbūt motyvuoja kažką daryti, šiek tiek padeda geriau suprasti dabartinę situaciją. Tai iš knygų nežinau kiek galima pasisemti, galbūt labiau reflektuoti savo patirtis per knygas.
		I_5: Apskritai, literatūra padeda įtvirtinti vertybes, kurias mes įgauname iš tėvų.
		Padeda savęs formavimuisi
	I_12: Manau didžiąją dalim prisidėjo, nes vis tiek šeimoje retai kada kalbama apie meilę tėvynei ar gamtai, o programinėje literatūroje tai gana dažna tema, ir tada ateina suvokimas, kad reikia mylėti Tėvynę ar gamtą.	
	I_13: Anksčiau galbūt aš mažai tikrai skaitydavau ir sunkiai suprasdavau prasmę. Kodėl reikia skaityti, kad ta nauda pasilieka ir už mokyklos ribų. Man taip neatrodė. Man atrodė, kad čia reikia grynai tik mokyklai iškalt ar kas ten bebūtų. Bet po to, kai aš pradėjau lankyti teatro studiją, kiekvieną pirmadienį mes skaitydavome poeziją ir aš supratau, kad poezija gali būti labai trumpas kažkoks eilėraštis, bet jisai gali labai daug turėti prasmių. Labai daug kažkokių pamokų. Tiesiog kažką palikti pamąstymui ir įvertinti. Tai sakyčiau, poezija labai pradėjo ugdyti tą tokį mąstymą ir, sakyčiau, brandesnio žmogaus mąstymą, nes vis tiek pradėjau stebėti, kad labai daug požiūrio į tam tikrus dalykus, pradėjo keistis būtent po to, kai aš pradėjau skaityti poeziją.	

		<p>I_13: Norėčiau pasakyti, kad kai aš pagalvoju apie visus tuos klausimus, kokias vertybes išugdo literatūra ir t. t. Man taip kyla mintys, kad iš tikrųjų, kai aš pradėjau vis daugiau domėtis, skaityti, aš labai kažkaip ir iš vidaus pradėjau keistis kaip žmogus. Ir aš sakyčiau, tai ne tik, kad keičiasi ir visas pasaulis kuriame gyvenu, bet pagrinde keičia mane kaip žmogų būtent tos temos, kuriomis ir kuo plačiau pradedi domėtis. Tai sakyčiau skatina tą brandą, tokią, kad gali mąstyti apie daugiau.</p>
		<p>I_14: Ir šiaip mąstyti apie prasmę, nagrinėti, galvoti. <...> Oi, labai padėjo. Iš nemažai knygų vis suprantu, kad aš vis labiau formuojuosi ir drausi tokia atrankesnė visokiems dalykams, ir tai labai padėjo literatūra. Perskaitau kažkokią vieną knygą, kur ten kažkoks požiūris ir galvoju, kad čia teisingas požiūris. Tada skaitau kitą knygą, kur yra kitoks požiūris, ir tada tai kaip čia dabar turi veikti? Ir tada pradedi galvoti pats, kas tau yra svarbu ir kaip tu nori gyventi. Savo įprastinį pasaulį pamatai kitomis akimis ir sužinai kažką naujo.</p>
		<p>I_15: Turbūt kad daugiausiai ir prisidėjo pasakos visokios, kur gėris kaip ir laimi. Ir tas toks teisingo pasaulio modelio suvokimas, kad gėris, viltis, pasiaukojimas yra prasmė. Vėliau skaitoma jau ne tokia idealistinė literatūra, bet man vis tiek patinka knygos, kur sakoma, kad geru žmogumi išlikti verta, nes ir pačiam žmogui geriau ir aplinkiniams. Vėlesnė literatūra padėjo suprasti, kad pasaulis nėra labai juodas ar baltas ir kad tas žmogiškumas, jį verta išsaugoti, kad ir koks baisus pasaulis atrodytų.</p>
		<p>I_5: Man padėjo susiformuoti kaip asmenybei, žmogui, save suprasti, tai daug davė, sakyčiau.</p>
<p>Labai didelė. Vertybių supratimas</p>		<p>I_3: Labai daug, tikrai. Aišku, ne vien literatūra prie to prisidėjo, bet vis tiek labai daug nagrinėjamų kūrinių, ypatingai mokykloje, gal net labiau susipažinimas, kad tam tikri dalykai yra vertybė, o ne kaip ir sakiau savaime suprantami, tai ką tu gali turėti ar neturėti. Ir tada labiau vertini.</p> <p>I_4: Apskritai mokykla gal kokius 60 proc. manau. <...> Todėl, kad aš prisimenu, kad aš nuo pat vaikystės skaičiau visą laiką. Mane labai anksti išmokino skaityti, ir aš netgi skaitydavau knygas, kur atrodo ne pagal mano amžių, tokias kažkokias rimtesnes. Ir taip labiau įsigilindavau. Kadangi jos visą laiką su manimi buvo, ir jos labai įvairios.</p> <p>I_7: Manau, kad gana daug, nes skaitant literatūrą vis tiek tobulėji, pamatai, iš kokių klaidų, kokios klaidos padaromos būtent žmogaus, ko geriau nedaryti, kaip tobulėti, kaip atsiskleisti.</p> <p>I_9: Daug prisidėjo, vien pasakų skaitymas vaikystėje. Jos nuo mažumės ugdė mane, ugdė tas vertybes. Taip pat knygos išugdo ir tą pasiryžimą sudominimas kartu tuo pačiu. Ir tu išsiugdai valią, kad tu nori ir perskaitysi, ir padarysi, ir sužinosi gal tą pabaigą. Tai jo, labai prisidėjo prie to.</p> <p>I_12: Manau didžiąja dalim prasidėjo, nes vis tiek šeimoje retai kada kalbama apie meilę tėvynei ar gamtai, o programinėje literatūroje tai gana dažna tema, ir tada ateina suvokimas, kad reikia mylėti Tėvynę ar gamtą.</p> <p>I_6: Daug, labai daug. <...> Man asmeniškai žinant man pačiai savo asmenybę, galbūt nebūtų taip dramatiškai, bet tuo pačiu būtų šiek tiek galbūt kitaip, nes galbūt, kai dabar skaitau knygas ir skaičiau tas knygas jau tiek metų, tai man duoda tam tikras ribas, rėmus, kurių turiu laikytis. Jeigu aš tų knygų nebūčiau skaičiusi, aš gal ir būčiau žinojusi tam tikras ribas, bet ne tokias ryškias, kur ir kada sustoti. Ką daryti, ko nedaryti.</p>

	Įtaka nedidelė	I_2: Nors dažnai būna tas momentas, kur, kaip ir pro vieną ausį įeina, o pro kitą išeina, bet tie dalykai, kurie lieka, tai lieka.
		I_8: Aš manau, kad neprisidėjo. Gal tik vienas dalykas likęs iš „Sename dvare“, tai šeima, kaip ir vertybė, kurią aš gavau. O visos kitos vertybės tiesiog iš gyvenimo, filmų, patirties.

Priedas Nr. 18

I_14 informanto išrašas

M: Ar tau patinka skaityti knygas ir kodėl?

I_14: Taip, man patinka skaityti knygas. Aš anksčiau daug skaitydavau. Dabar mažiau, nes laiko nėra. Bet nu nežinau, visas naujas pasaulis atsiverčia iš kitų perspektyvų. Pamatai iš kitų žmonių, kito žvilgsniu gali pažinti įvairius dalykus, sužinai daug naujų dalykų apie kultūras.

M: O ar turi galbūt mėgstamiausią kokį nors autorių ir kodėl?

I_14: Nelabai dabar turiu, bet tos knygos, kur mes skaitome dabar, tai skaitau tiktai privalomą literatūrą. Tai nu jo, tos knygos visai man tarkim, Dostojevskis labai didelį įspūdį padarė, nes pas jį tiek daug ten visko yra iš tikrųjų. Nors skaitau daug internetinių visokių knygų, tai kartais pasimato tas skirtumas tarp tos populiariosios tokios kultūros ir tos tradicinės knygos, kur ten labai daug visko teisingai apie žmogų pasako, kaip iš tikrųjų žmogus įdomiai gyvena, jaučiasi, kaip paveikė įvairios situacijos.

M: O ar yra koks kūrinys, kuris prisidėjo prie tavo asmenybės tobulėjimo?

I_14: Manau, kad nemažai tokių yra. Vienas iš labiau tokių, kurie mane paveikė, tai gal tokia novelė kiniečių parašyta „Heaven Official's Blessing“, ten matau kaip ir atspindžius iš Šventojo Rašto, Biblijos, kur būna pamatai, kaip tai gyvai įprasmina, tarkim išmoksti nepasiduoti arba vilties, nežiūrėti į pasaulį pesimistiškai. Bet nu jo, aš manau, kiekviena knyga perskaityta kažkaip mane paveikė.

M: Gerai. Literatūrą galima priskirti prie meno kūrinų. Tai, ką duoda literatūra kaip meno kryptis?

I_14: Na, aš kaip ir sakiau, kad iš dalies formuoja žmogų, padeda pažinti aplinką, pasaulį, save ir santykį su pasauliu. O visuomenei duoda manau, kad gali išreikšti tuometines nuotaikas ir kaip jausenas žmonių. Skaitant istorines knygas galiu pajauti kaip tuo metu gyvena visuomenė arba padeda išlaikyti tas kokias nors vertybes pagrindines.

M: Gerai, o apskritai kuo meno kūrinys yra vertingas?

I_14: Menu galima išreikšti dalykus, kurios galbūt ne visada galima išreikšti paprastai, kurių mokslų gal nepaaiškinsi. Poezija ar muzika kad ir gali jausmą kažkokį perteikti, kurio šiaip tiesiogiai nelabai gali pasakyti, negali išreikšti. Bet vat per meną gali dalykus visokius, kurie gal nėra akivaizdūs arba paaiškinami gali kažkaip iš savęs ištraukti, kitiems perteikti.

M: O ar įsivaizduoji, kas nutiktų, jeigu atsikeltumei ir nebebūtų knygų?

I_14: Būtų nelabai gerai, nes skaitantys žmonės manau yra mąstantys žmonės. Vat jeigu žmonės visiškai neskaitytų ir nebūtų knygų, tai trūktų galbūt visokio to subtilumo, fantazijos, tokio mąstymo apie nekasdienius dalykus galbūt. Nu vis tiek yra menas ir be knygų, tai kažkiek gal liktų to. Bet manau pats skaitymas yra naudingas dalykas.

M: Gerai, o kaip vertini literatūros pamokas? Ką tau duoda per jas nagrinėjama literatūra?

I_14: Nu 11-12 klasėj tai man įdomiausia buvo nagrinėti literatūrą. Man jos yra labai naudingos ir įdomios, nes aš manau, kad aš pati skaitydama tas knygas, aš jas ne tiek išsiaiškinčiau, bet per tas literatūros pamokas mes skaitome, mes nagrinėjame ir išmokstu daug ir kultūrinių visokių ženklų, ten apie istoriją. Dabar kai skaitau kurias knygas, jau pradėdu pastebėti, labiau pažvelgti iš to nagrinėjimo pusės. Ne šiaip sau skaityti ir žiūrėti kas įdomu. Bet galiu giliau pažvelgti. Na, ir labai įdomu, kaip viskas susisieja. Labai mūsų mokytoja įdomiai nagrinėja. Tai jeigu nebūtų rašinių, tai tobulo būtų lietuvių kalbos pamokos

M: Gerai, apie ką literatūra kalba, ko ji pamoko?

I_14: Tėvynės svarba arba ištikimybė tėvynei. Dar kaip žmogus reaguoja įvairiose situacijose, vertybės kurios išlieka per visus laikus arba kaip jos keičiasi. Man tas tikriausiai buvo labiausiai, kur matai per visą tą laiką, nuo senesnių laikų iki dabar, kaip keičiasi dalykai, kurie išlieka, kurie pasikeičia. Tai ir apie istoriją nemažai irgi išmokau iš tos literatūros.

M: Galbūt yra dar koks nors programinis kūrinys, kuris tau paliko didelį įspūdį?

I_14: Gal Dostojevskis ir „Nusikaltimas ir bausmė“, kai skaitėm tai jis toks neįprastas, kitoks negu tie kiti. Nu jis toks net ne tik kalbantis vat mūsų dabartinei pamokai, kaip mokyti rašyti rašini ar kažką, bet ir apie gyvenimą apskritai įdomu jį skaityti. Dar poezija ir Marcinkevičius, jis taip įdomiai, gražiai parašo apie tą istorijos tėkmę. Dar „Altorių šešėly“ atrodo įdomi, bet irgi savotiška, apie savęs tą ieškojimą. Taip pat Donelaičio metai man atrodo labai vertinga ir brandi knyga, bet mums kaip vienuoliktokams, tai sunku dar suprasti tą jos vertę. Na, praktiškai kai mes skaitome tą privalomą literatūrą, iš pradžių atrodo ne tiek įdomu, bet kai pradedi nagrinėti supranti, kiek ten daug ir įdomiai visko parašyta. Tai labai praplečia visą vaizdą ir būna įdomu.

M: Gerai. O ar prisimeni Savickio „Ad astra“? Ar vertintumei Dalbą kaip paribio žmogų?

I_14: Nelabai manau, nes Dalba manau panašesnis yra tiesiog į kiekvieną žmogų. Tas tas požiūris, tas impulsyvumas. Bet aš manau kad tas dvilypiškumas, kad kai užmuša šunį ir paskui eina į bažnyčią, parodo tą žmogaus šlykštumą, kur kiekvienas turi tokį blogį savyje. Nu, kiekvienas turi tą blogį savyje, ir jeigu trūksta valios, yra tas impulsyvumas ar nėra tos stiprios vertybės, kiekvienas gali būti kaip Dalba.

M: Gerai, o kokie kūriniai iš programos tau buvo nepriimtini, neaktualūs?

I_14: Labai daug yra lietuviškų autorių lietuvių ir jie labai daug įneša savo spalvos, požiūrį į Lietuvą ir viską. Galbūt kas man mažesnę paliko įspūdį tai Radvanas. Toks ne prie manęs, neatrodo toks suprantamas, atrodo kažkur ten toli, toks neaktualus. Aš nežinau, kokia kokia tvarka parenka, ką nagrinėti per tą lietuvių kursą, bet jie visi įneša savo tą atspalvį. Bet būna, kartais galvoji, kodėl kai kurių kitų autorių nėra tam kurse. Tarkim Gavelis. Kodėl tarkim, jo nėra kurse? Aš kol kas skaitau, tarkim, Katiliškį „Miškais ateina ruduo“, tai kol kas, nelabai įdomu skaityti, bet kartu ir aš išmokstu apie to laiko Lietuvą ir pamatau tą visą, kaip iš kaimo pereina į miestą jaunimas, tai vistiek kažką išmoksti.

M: O jeigu būtum mokytoja, ar norėtumei kažkaip keisti tą programą ar paliktum tuos pačius kūrinius?

I_14: Nu aš bandyčiau išskirti tuos svarbiausius aspektus tų kūrinių. Ir kuo jie vat yra ypatingi, kodėl juos nagrinėjame būtent. Manau ką mūsų mokytoją panašiai dabar tą ir daro.

M: Gerai, o kai jūs nagrinėjate kūrinius pamokoje, kiek mokytoja jums leidžia patiems interpretuoti juos?

I_14: Pakankamai pas mus griežtai yra, mokytoja žiūri, kad nenuvažiuotumei kažkur ten į neteisingas interpretacijas. Bet man mokytojos tie paaiškinimai ir atrodo labiausiai logiški, kažkaip net nepagalvočiau. Ir mokytoja mus labiau kreipia ten, kur pagrindinė ta mintis ir ką autorius nori pasakyti.

M: O ar būna tokių vietų, kai mokytojas interpretacija skamba kaip vienintelė, atrodytų, netgi padiktuojama iš sąsiuvinio? Ar vis dėlto dažniau būna to tokio savarankiško interpretavimo?

I_14: Kai kuriais aspektais būna, kad tikrai viena ir yra ta teisinga interpretacija, tarkim Apučio tas kūrinys, kad vanduo ir simbolizuoja gyvybę, kad čia kitaip kažkaip neinterpretuoti. Nu kai būna kažkokie simboliai, ir kažkokį aspektą būtent interpretuokite tikrai šitaip. Martinaičio pavyzdžiui, paukščiai tarkim, kad simbolizuoja dausas ten visokias ir bendravimą su mirusiais. Tai vat šitaip manau mus moko kas ką reiškia.

M: Gerai, o kokias vertybes iš kūrinių mokytoja akcentuoja?

I_14: Aš manau čia priklauso nuo autoriaus. Tarkim, ten būna gamta kaip vertybė. Va, tarkim, Vaičiūnaitė, kad miestas yra vat gražus ir tas grožis kasdienybėje. Tai pagal autorių priklauso tos vertybės.

M: O kokių būna vertybių dažniau? Ar susijusių labiau su tėvyne, meile, laisve ar labiau su pačia asmenybe, tobulėjimu, saviraiška?

I_14: Man atrodo, asmens saviraiškos, tobulėjimo. Vis tiek netgi tam tėvynės kontekste būna tas, kad save realizuoja kažkaip, čia tavo išraiška tokia.

M: Gerai, o kas tau svarbu gyvenime ir kuom tu vadovaujiesi kaip žmogus?

I_14: Manau tikėjimas man yra svarbus ir aš stengiuosi būtent tuo ir vadovautis, kad gyvenu tam tikėjime, kad mano veiksmai atspindėtų ir atitiktų mano tą visą tikėjimo požiūrį, kad meilė būtų nuolat. Na, daryčiau dalykus su meile, kad nepereičiau į tokį nusivylimą ir kartėlį. Su tokiu labiau pozityviu žvilgsniu žiūrėti į pasaulį. Taip pat turėti savo nuomonę ir ne visada nusileisti, bet vadovautis tuo, kas man atrodo teisinga.

M: O kokių vertybių tau duoda literatūra asmeniškai?

I_14: Na, iš kai kurių autorių tai pastebėti tą grožį kasdieninį gamtos, miesto, visokių tokių smulkesnių dalykų, tas romantizavimas aplinkos. Pajautimas aplinkinio pasaulio irgi manau vienas iš svarbesnių. Ir šiaip mąstyti apie prasmę, nagrinėti, galvoti.

M: Gerai, paskutinis klausimas. Kiek manai, kiek tavo vertybių formavimuisi prisidėjo tavo skaitoma literatūra?

I_14: Oi, labai padėjo. Iš nemažai knygų vis suprantu, kad aš vis labiau formuojuosi ir drausi tokia atrankesnė visokiems dalykams, ir tai labai padėjo literatūra. Perskaitau kažkokią vieną knygą, kur ten kažkoks požiūris ir galvojum kad čia teisingas požiūris. Tada skaitau kitą knygą, kur yra kitoks požiūris, ir tada tai kaip čia dabar turi veikti? Ir tada pradedi galvoti pats, kas tau yra svarbu ir kaip tu nori gyventi. Savo įprastinį pasaulį pamatai kitomis akimis ir sužinai kažką naujo.

I_14: Gerai, ačiū.